MÜÜRILEHT

NÜÜDISKULTUURI HÄÄLEKANDJA

SAJA KAHEKÜMNES NUMBER : JUULI-AUGUST 2022

HIND 2€

9 772346 662013

#120

JUHTKIRI

KA SUVELEITSAKUS HOIDKE OMA TUNDLAD PÜSTI!

Foto: Hekki Leis

Müürilehe 2021/22. hooaeg, mis algas septembris kooliteemalise lehega, mille persooniks oli Eesti üks noorim koolijuht **Indrek Lillemägi**, saab punkti värske suvenumbriga. Oktoobris käsitlesime vaktsiinide ja valeinfo leviku tipus vandenõusid ning konspiratiivset maailmapilti. Toonases lehenumbris ilmunud **Henri Kõivu** intervjuu **Andero Uusbergiga** on kahtlusteta ka Müürilehe enim poleemikat tekitanud lugu möödunud hooajast. Novembris külastasime Ida-Virumaad ja vaatasime, mida see armastatud ja ka tõrjutud piirkond endas peidab. Detsembris kirjutasime televisioonist, inimese „truust" sõbrast, kellele on juba aastakümneid peatset hääbumist ennustatud. Saime teada, et ega ta ei kao veel kuhugi. Telenumbris ilmunud **Maria-Helen Kändi** ja **Aleksander Metsamärdi** hoogsalt kriitiline artikkel kultuurisaate „OP" aadressil pani kultuurirahva mahlad korralikult jooksma. Pärast jaanuarikuist vabanumbrit, kus oli juttu nii idaeurooplaste identiteedist kui ka salalikult saabuvast metaversumist, tuli veebruar tantsuga, mis oli hea ettekääne, et küsida, mis rolli mängivad liikumine ja tants isiklikus ning kollektiivses elus. Ukraina sõja esimeste nädalate keerises ilmus märtsis meie traumanumber, kus teiste lugude hulgas otsisime ka vastust, kas praegu keelatud ained, nagu MDMA ja ketamiin, võiksid abistada inimesi traumateraapias. Kevadine aprillileht viis lugejad aga õue ja mõtiskles meie ühisruumide ebavõrdsusest, varemepornost ning kolahoovide potentsiaalist noorte heaolu toetamisel. Õuenumbris ilmunud **Heleri Luuga** „Sandi manifest" tekitas elavaid diskussioone. Maikuine rahanumber otsis vastust sellele, milline on meie suhe rikkuse ja rahaga ning mil määral tõstab nende tagaajamine ka inimese õnneindeksit. **Grete Arro** artikkel „Kuidas pingutada iga päev selle nimel, et olla pisut õnnetum?" paistis teiste hulgas osaliselt sellele vastavat. Viimaks jõudsime juunisse, mille pühendasime *pride*'i-kuu ja kväärluse tähistamisele. Ei tulnud pettuda! Nii **Gregor Kulla** „Heterod, te saate olla ka peded" kui ka **Kärt Keldri** „Kus siin peol k***i saab?" kutsusid teiste kväärteomenetluste kõrval lugejates esile tuntavaid erutusnoote. Samuti lõpetas meie kaanestaar **Flumen** vahepeal gümnaasiumi, nii et palju õnne talle!

Olemegi jõudnud ringiga hooaja viimase Müürileheni, mis kiskus kuidagi iseeneslikult keskkonnakäsitluste poole. **Laura Vilbiks** kirjutab kiriku ja loodushoiu suhetest ning kultuurisemiootik **Maarja Ojamaa** parema dialoogi vajadusest ellujäämiseks kuumeneval planeedil. Selle numbriga lõpeb ühtlasi **Aet Annisti** aastaring meie keskkonnakolumnistina. Tema kirjutatud ühteteistkümmet (*IMHO* suurepärast) kolumni saab lugeda ilusasti meie kodulehelt nagu ka varasemate kolumnistide **Madis Vasseri** ja **Helen Puistaja** tekste. Uuest hooajast läheb puhkusele Müürilehe linnaruumikolumn, mida kirjutasid pooleteise aasta jooksul kire ja verega **Carl-Dag Lige**, **Elo Kiivet** ja **Hannes Aava**. See ei tähenda, et võitlus parema elukeskkonna nimel oleks võidetud ja nüüd külitame loorberitel, vaid seda, et oodata on teistsuguseid käsitlusi ja fookuslugusid.

Juuli-august on meie laiuskraadil teadagi suvitamise-lebotamise-molutamise aeg ning tung end välja lülitada on pea vastupandamatu. Ometigi on liiv praegu liigagi kuum, et eemalseisja mugavusega oma pead sellesse peita. Vene sõjamasina verised kämblad kägistavad endise hooga Ukrainat, läänemaailma juhtriigis keris ülemkohus naiste põhiseadusliku õiguse abordile just 50 aastat tagasi, valades sellega kahtlemata õli ka Euroopa gerontokraatide kuhtuvasse tulle, ja kusagil selle kõige taustal hiilib koalitsioonikõneluste kulissides muidugi **Seeder** oma vilavate silmadega. Seetõttu ongi **Maia Tammjärv** teinud teile suvelugemiseks põhjaliku intervjuu aasta alguses seitset tegutsemisaastat tähistanud Feministeeriumi eestvedajate **Aet Kuusiku** ja **Kadi Viigiga**, kus nad ütlevad muu hulgas järgmist: „Iibele rõhumine taastoodab patriarhaalset ringi, kus inimestelt, kelleks enamasti on naised, eeldatakse jätkuvalt tasustamata või kehvasti tasustatud hooletööd, kuna riigil ei ole raha, et seda koormust vähemaks võtta – sest see on kulutatud mujale." Ning selleks et teie usk meie keele, rahva ja kultuuri säilimisse oleks ikkagi kõikehõlmav, oleme andnud leheruumi **Maiduk Lifecoachile**, et tirida päevavalgele me sügavalt kollektiivne maitselagedus.

Seega, kallid lugejad, pistkem varbad vette, aga hoidkem tundlad teravad, sest sügisel peame nii või naa hakkama uuesti asju ajama. Tugevat suve!

Aleksander Tsapov, peatoimetaja

Esikaanel Aet Kuusik ja Kadi Viik. Foto: Kristina Kuzemko

Müürileht on keskkonnasõbralik trükis, mille tootmisprotsessis on kulutatud vähe energiat, kasutatud minimaalselt keskkonda saastavaid kemikaale ning arvestatud maailma metsade keskkonnasõbraliku, sotsiaalselt õiglase ja majanduslikult elujõulise majandamisega.

NORDIC SWAN ECOLABEL
Trükitoode 4041 0820

TOIMETUS

Aleksander Tsapov	peatoimetaja	aleksander@muurileht.ee
Henri Kõiv	tegev- ja sotsiaaliatoimetaja	henri@muurileht.ee
Mariliis Mõttus	elustiili- ja muusikatoimetaja	mariliis@muurileht.ee
Maia Tammjärv	kirjandus- ja teadustoimetaja	maia@muurileht.ee
Sanna Kartau	kultuuritoimetaja	sanna@muurileht.ee
Pille Sepp	keeletoimetaja	pille@muurileht.ee
Tanel Mütt	müügi- ja reklaamijuht	tanel@muurileht.ee

Makett/kujundus: Madis Katz
Illustraatorid: Andrei Kedrin, Ann Pajuväli, Ave Taavet, Jaan Pavliuk, Jaan Rõõmus, Liisa Kruusmägi, Lilian Hiob, Maris Tammer, Nadezda Andrejeva, Stella Salumaa, Vahram Muradyan, Villem Roosa
Fotograafid: Janis Kokk, Ken Mürk, Renee Altrov, Tõnu Tunnel

KOLLEEGIUM: GUSTAV KALM, PIRET KARRO, MARGUS KIIS, KEITI KLJAVIN, AHTO KÜLVET, KAISA LING, ELLEN MACKAY, SILLE PIHLAK, BERK VAHER, KEIU VIRRO

VÄLJAANDJA: SA KULTUURILEHT

TOETAB KULTUURIMINISTEERIUM

TRÜKK: PRINTALL · TIRAAŽ: 4500

JÄLGI MEID
@Muurileht

SAADA MEILE

Uudiseid ja pressiteateid: *uudised@muurileht.ee*

Kirju, heliplaate, raamatuid ja muid väljaandeid Müürilehe aadressile Voorimehe 9, 10146 Tallinn

Müürilehele pakke saates palume märkida adressaadiks kindlasti „Müürileht".

KAASAUTORLUSEST

Müürileht ootab kaastöid, milles on ajakohased ideed ja nende veenvad põhjendused; mis on kirjutatud loetavas eesti, vene või inglise keeles; milles ei leidu arutut idiootsust, vaid troonib silmapaistev mõtteselgus. Palavalt oodatud on artiklid ühiskonna, kultuuri, teaduse ja laiemalt elu kohta. Toimetus jätab endale – iseenesest mõista – õiguse valida, millised tekstid avaldatakse. Aga kuna määrav ei ole ainult tekst, on tervitatud ka illustratsioonid, fotod, koomiksid, plakatid ja muud ajaleheformaati sobivad väljendusvormid! Kaastööga seoses võta ühendust mõne meie toimetajaga.

TOETA MÜÜRILEHE VÄLJAANDMIST

Telli Müürileht püsilepinguga 1.80 € eest kuus: *tellimine.ee/muurileht*

Reklaami Müürilehes: *muurileht.ee/reklaam*

INFO TELLIJATELE

Müürilehe levi korraldab Express Post. Kui värske leht õigel ajal kohale ei jõua, siis võta ühendust Express Posti klienditeeninduskeskusega telefonil (+372) 617 7717 või kirjuta aadressil *tellimine@expresspost.ee*.

SISUKORD

PERSOON
Intervjuu Aet Kuusiku ja Kadi Viigiga – *Maia Tammjärv* [5–8]

MEEDIA
Faktikontrollimisest – *Henri Kõiv* [10–11]

UKRAINA
Sõjakillud – *Maria Reinup* [12–13]

KESKKOND
Aheneva maailma arhitektoonika – *Maarja Ojamaa* [15–16]
Kus on majanduse koht? – *Aet Annist* [17]
Roheline kirik – *Laura Vilbiks* [18–19]

LINNARUUM
Mittemidagitegemise oskus – *Elo Kiivet* [20]

POPKULTUUR
Eestlaste maitsetusest – *Maiduk Lifecoach* [21]

KÜBERILM
TikToki sõltuvust tekitavatest algoritmidest– *Agnes Neier* [22–23]

KIRJANDUS
Intervjuu Epp Annusega – *Maarja Pärtna* [24–25]

KUNST
Chun Au Yeungist – *Sanna Kartau* [26–27]

STUUDIOS
Madlen Hirtentreu – *Aleksander Tsapov* [28–29]

MUUSIKA
90ndate poplüürikast – *Brigitta Davidjants* [30–31]
Maris Pihlapi *cool*'id loitsud – *Mariliis Mõttus* [33]

SKEENE
Uus ukraina biit: Alien Body [34]
Tõukejõud: Artur Lääts [34]

ARVUSTUSED
Uued plaadid [35]

HEDONIST
Häbistamisest dieedikultuuris – *Johanna Rannik* [36–37]

Märt Sepper

Märt Sepper on Tartu luuletaja, nüüd ka ametlikult sissekirjutusega. Kiikab siit- ja kiikab sealtpoolt ilma. Juba 15 aastat arendanud seda kirjutamise asja. Tallad kukekannustes, aga silmis see rõõmus sära, mis lubab oletada, et palju on veel tulekul. Märt Sepper on nagu iga teine, aga… siiski mitte.

õilmitsevate kannatuslillede aegu
ei pannud me pahaks
seda teeseldud isiklikkust,

millega kodutud taimetargad
oma pudelisuid piidlesid,

ei pannud me pahaks neid kannatusi,
mida tekitasid sõnadetagused
mitte-midagi-ütlemised

**

aita siis puua, kui kaela ei leita –

ta arutles suhte ja suhestumise eripära,
tuues meid näitena ja tuues meid kohale:

varbad surutud tulisesse liiva,
avatud autouksest voogamas
seda uue masina lõhna,

kusagil õitsvad selle suve tolmajad
ja neid tolmeldavad mesilased,

siinpool Egeust veel elavate seas,
karvaste jalgade küljes õietolmust potid,

kodu oli kaugel ja kodu oli siin

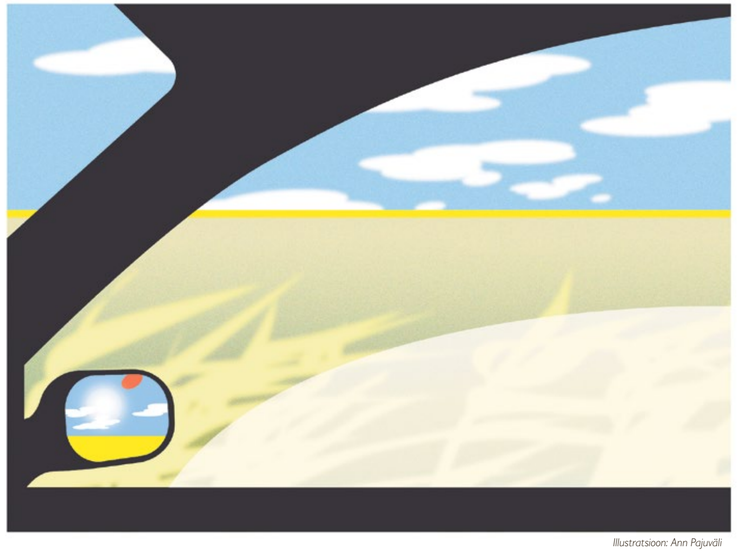

Illustratsioon: Ann Pajuväli

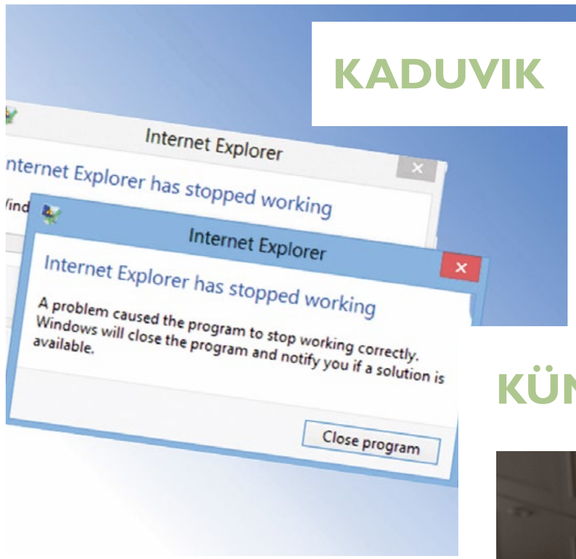

KADUVIK 1995–2022

INTERNET EXPLORER

Traagilise 27 klubiga liitus veel üks isend. Nimelt kuulutas Microsoft 15. juunil, et Internet Exploreri tugi lõpetatakse ära.

Veebilehitseja, mille peamiseks funktsiooniks oli olnud juba üle dekaadi mõne töökindlama brauseri allalaadimine, loodi 1995. aastal. IE tõeline tähelend algas aga esimeste brauserisõdadega (1995–2001), kui hiljem illegaalseks kuulutatud nihverdamisega pani Microsoft selle Windows 95 uuendusega tasuta kaasa, tõmmates nii oma suurimale konkurendile Netscape'ile üsna kiirelt vee peale.

Nostalgilised leinajad vaatavad tagasi kaskaadidena langevatele hüpikakendele, veasõnumitele, mis iga klikiga kaasas käisid, ja hüpnootiliselt helendavale ringile, mis saatis solidaarselt selle alatist kokkujooksmist. Kuigi rakendusega seotud emotsioonid ei pruukinud olla alati positiivsed, siis ühes võime olla kindlad – need olid autentsed.

AJAJOON: POSTIMEHEL ON UUS PEATOIMETAJA

15.11.2011
Anvar Samost (vastutav peatoimetaja ja juhatuse esimees)

20.01.2014
Mart Luik (peatoimetaja)

07.03.2014
Merit Kopli (peatoimetaja)

23.09.2015
Hardo Pajula (peatoimetaja)

24.09.2015
Merit Kopli (juhatuse esimees ja peatoimetaja)

14.06.2016
Lauri Hussar (peatoimetaja)

03.04.2019
Peeter Helme (peatoimetaja)

01.11.2019
Merili Nikkolo (vastutav väljaandja)

23.12.2019
Kalev Korv (peatoimetaja kohusetäitja)

30.01.2020
Mart Raudsaar (peatoimetaja ja vastutav väljaandja)

03.06.2021
Marti Aavik (peatoimetaja)

06.06.2022
Priit Hõbemägi (peatoimetaja)

KÜMME KÜSIMUST ALGAJALE FOTOGRAAFILE

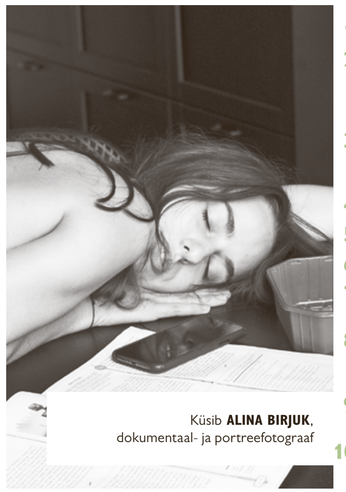

Küsib **ALINA BIRJUK**, dokumentaal- ja portreefotograaf

Foto: autoportree

1. Kelle või mille jaoks sa pildistad?
2. Iga inimese nägemus on ainulaadne. Sellegipoolest tehakse väga palju äravahetamiseni sarnaseid pilte. Kuidas sina pildist välja tuled? Kas see on sulle üldse tähtis?
3. Pildistades otsustame, mis fotole jääb ja mis mitte. Kas mõtled ka kadreerimise hetkel, mille välja jätad ja miks?
4. Mis eristab fotograafi amatöörist?
5. Milline on halb foto?
6. Keda tahaksid endale modelliks?
7. Kuidas saab igavat vaadet huvitavalt pildistada? Aga huvitavat igavalt?
8. Kas tahad fotograafina pigem kontrollida ümbritsevat või olemasolevat dokumenteerida? Milline vastutus kaasneb dokumenteerimisega?
9. Kui kaugele oleksid nõus õnnestunud foto nimel minema?
10. Kas pildistamise juures on sulle olulisem loominguline protsess või lõpptulemus?

LUGEJAKIRI

Tere, toimetus!

Ma olen vana inimene ja tahaks asjast aru saada. Gregor Kulla loos „Heterod, te saate olla ka peded" läratati kohe selliste makaronismidega, et kogu probleemipüstitus lendas üle pea. *Flamboyant*? *Trademark*? *Straight*?
No päriselt – meil on nende jaoks päriselt ka oma sõnad olemas. Korraks tundus, et probleem olevat olnud selles, et Põlvas polnud piisavalt geisid. Eee… Olen seal käinud ja töötanud, geipuudust seal ei ole ja kapivajadust ka mitte.

Tervitades
Siim I.

Hea Siim!

Esiteks, tervitused kõikidele Põlva geidele! Aga *for real*, oleme keelelises mõttes liikumas kasutuspõhise keelekorralduse suunas, mis ei tähenda seda, et iga anglitsism oleks teretulnud, aga me mõtleme seda enda jaoks lahti niiviisi, et kui eestikeelse vaste kasutamine mõjuks ülimalt punnitatult või ebatäpselt, siis hoiame ingliskeelse sõna alles. Ka on just kvääärinumbris keelelistele nihetele rohkem ruumi kui mõnes teises lehes.
Põlva LGBTQ+-rahva teemal demograafilise info jagamine on väga teretulnud.

Tervitades
toimetus

Ootame kõikidelt lugejatelt kommentaare, mõtteid, tagasisidet ja soovitusi. Saa asi südame pealt ära, kirjutades sellest meile aadressil *lugejakiri@muurileht.ee* või Instagramis (*@muurileht*).

FEMINISTEERIUM ON VAJALIK SENI, KUNI ÜHISKONNAS ON EBAVÕRDSUST

Viimase seitsme ja poole aasta jooksul on meil võrdõiguslikkuse küsimustes mõndagi muutunud. Kas feminism on tõesti peavoolustumas ja kuidas suhtuda *light*-feminismi? Kas ja kuidas tegeleb feminism sündimuse vähendamisega ja kas Keskerakonda päriselt ka huvitab Maarjamaa iive?

Intervjuu **Aet Kuusiku** ja **Kadi Viigiga**. Küsis **Maia Tammjärv**, pildistas **Kristina Kuzemko**

Käisime suve hakul Telliskivi Loomelinnakus külas Viisikul ehk Aet Kuusikul ja Kadi Viigil, kes lõid 2015. aasta jaanuaris – koos **Brigitta Davidjantsi** ja **Nele Laosega** – feministliku veebiväljaande Feministeerium. Uurisime, mis on selle seitsme ja poole aasta jooksul ühiskonna hoiakutes ning ka seadusandluses muutunud. Selgus, et ehkki mõndagi on tõepoolest paremaks läinud, on terve hulk sotsiaalseid probleeme, mille lahendamiseks pole poliitikutel piisavalt motivatsiooni.

Aet, ehkki oled õppinud avalikku haldust, oled lõpetanud peale selle ka Tallinna Ülikoolis keeletoimetamise magistriõppe ehk nähtavasti on tegemist filoloogiga. Kas see tähendab, et sina oledki see, kes ei luba kasutada kauneid ajalooline eestikeelseid sõnu, nagu „esimees" või „meeskond"?
Aet Kuusik: Ma vist olen tõesti see inimene! Näiteks meie projektijuht, kes on tulnud ärivaldkonnast, kasutab tihti sõna „meeskond", kuid siis ise ehmub ja parandab ennast, ma ei pea ütlemagi, et see ei ole neutraalne sõna. Feministeeriumi tekstidest toimetan „meeskonna" välja küll, kuigi pean ka mainima, et eriline ettekirjutaja ma tegelikult ei ole – keelepolitsei töö ei ole eriti huvitav. Muidugi ma suunan autoreid mingi piirini, näiteks parandan vajaduse korral LGBT mõisteid, esitan küsimusi tunnetusliku vahe kohta sõnade „poliitik", „naispoliitik" ja „naissoost poliitik" puhul ning muud taolist.
Kadi Viik: Näiteks „soopime" lendab välja.
A.K.: Jah, „sootuim" on parem, sest miks peaks puudega midagi halba seostama.

Ma kujutan küll ette, et Feministeerium võiks olla koht, kus näiteks sooliste sõnade kasutamine on hästi täpne.
A.K.: Feministeerium kindlasti on see koht, aga mulle endale pigem meeldiks, kui inimesed loeksid meie artikleid ja sõnastikku ning korjaksid ise kasutusvariandid üles – ma ei naudi eriti vestlusi, kus minu käest küsitakse, kuidas on *õige* või kas ma üldse *tohin* nii öelda. Minu poolest ütle, kuidas tahad, mitte keegi ei keela (*naerab*). Erilist õpetajasoont mul ei ole, mu tähtsaim õpetussõna on see, et kõige olulisem on kontekst.

Kas neid asju küsitakse sinult kui keeletoimetajalt või sinult kui feministilt?
A.K.: See on mingi stereotüüp, mis seostub nii keeletoimetamise kui ka feminismiga, et keegi ütleb selgelt, kuidas on korrektne, õige ja hea… Toimetamine ja keeletoimetamine on sügavalt sisulised teemad ja teksti ei tee heaks ainult see, kui seal mingi sõna ära vahetada, kuigi sõnavalik on argumentatsiooni kõrval muidugi väga tähtis.

Kadi, sina oled õppinud esiteks Stockholmi ülikoolis majandusteooriat, seejärel saanud magistrikraadi terviseökonoomika erialal Karolinska instituudist ja täiendanud ennast soouuringute vallas Gävle ülikoolis ehk kogu su kõrgharidusteekond on möödunud Rootsis. Kui nüüd stereotüüpidega jätkata, siis kas kuri võrdõiguslik Rootsi tegi sinust feministi ja seepärast meil ongi nüüd Feministeerium?
K.V.: Tegelikult möödus ka minu põhihariduslik teekond Rootsis, kolisin sinna lapsena. Tõsi, feminismist huvituma hakkasin Stockholmi ülikoolis politoloogia kursustel, aga praegu vaatan Rootsi poole kerge haigutusega – eriti palju ma sealt inspiratsiooni ei otsi. Pigem tundub feminism mulle praegu huvitavam idas ja lõunas.

jätkub >

< eelneb

Kas põhjusel, et sa juba tead Lääne või Põhjamaade perspektiivi, või seepärast, et seal on praegu mingi seisak?
K.V.: Ilmselt mõlemat. See võib olla ka ebaõiglane, aga mulle tundub, et seal on institutsionaalne feminism riigihaldusega väga läbipõimunud ja muutunud nii *mainstream*'iks, et huvitavamad algatused ei jõua enam vaatevälja. Riikide tasandil lepiti poliitilised arengusuunad kokku aastatel 1994 Kairos ja 1995 Pekingis ning pärast seda on toimunud paigalseis või suisa tagasiminek. Sellest on ju varsti 30 aastat möödas.
A.K.: Rootsis – ja üldse Põhjamaades, ka näiteks Islandil – on küll palju rohujuuretasandi algatusi, mis puudutab eriti näiteks moslemifeministe ja üldse sisserändajaid, kelle tingimused on põhielanikkonna omadest märksa erinevamad. *Queer*-feministlik liikumine on ju sageli põimunud teiste sotsiaalse õigluse liikumistega, võib-olla Eestis nähakse neid rohkem eraldiseisvate asjadena. Paljud Põhjamaade feministid on ise ka hästi kriitilised riigifeminismi suhtes.

Aet: „Queer-feministlik liikumine on ju sageli põimunud teiste sotsiaalse õigluse liikumistega, võib-olla Eestis nähakse neid rohkem eraldiseisvate asjadena.”

K.V.: Jah, see võib-olla ongi minu probleem, et ma olen ise pigem selle riigifeminismiga kokku puutunud ja vähem kursis aktivismiga. Aga Rootsi puhul häirib mind ka feministlikus debatis päris tugevalt pead tõstnud TERFlus (trans-exclusionary radical feminism *ehk transvaenulik radikaalfeminism* – M.T.), Eestis kohtab sellist transfoobiat pigem parempopulistide suvepäevadel.

Aet: „Mul on segased tunded selles suhtes, kuivõrd positiivne selline light-feminism on, mis räägib ainult naiste representatsioonist ja edukate karjäärinaiste tunnustamisest, aga mitte vaesusest ja soolisest ebavõrdsusest”

Väga tore, et sa „*mainstream*'i" märksõnana sisse tõid, sest ma tahaksingi küsida järgmiseks, kas ka meil on feministlik perspektiiv muutunud mingil moel äkki juba peavooluks? Kuigi eks on vist ka tõenäoline, et see võib tunduda nõnda mulle mu oma mullist.
A.K.: No meie istume ka oma toredates mullides, kus ei olegi onu Heinosid jalaga segada (*naerab*).
K.V.: Minu meelest on feminismi kaubastamine täiesti *mainstream*. Kiirmoeketid palkavad naisi orjastavatel tingimustel tootma „*Girl power*'i" kirjaga T-särke ja Superwomani aluspükse, nii et silm ka ei pilgu.
A.K.: Seda ma ütleks küll, et šovinist olla ei ole *cool*. Peavoolustunud on ka võrdõiguslikkuse teemal meedias toimuvad arutelud, aga ma ei tea, kas ma paneksin sellele tingimata külge feminismi sildi – feminism on ju tohutult nõudlik ja hästi rikkaliku vaimse pärandiga mitmekihiline filosoofilis-poliitiline liikumine. See, mis on võib-olla peavoolustunud, on liberaalfeminism, mis jätab kõrvale selle, et inimestel on ressurssidele, sh rahale, haridusele ja ajale, aga ka informatsioonile ja suhtevõrgustikele kardinaalselt erinev ligipääs, ja pigem rõhutab seda, et igaüks vastutab oma privileegide eest ise. Kuigi palgalõhest räägitakse küll palju.
K.V.: Nii viisteist aastat tagasi pidi Eestis ikkagi veenma poliitikuid ja riigiametnikke selles, et meil üldse on mingi soolise ebavõrdsuse probleem; et see on teema. Oli suur asi, kui keegi arvas meedias midagi palgalõhe kohta, näiteks kui **Tõnis Arro** kirjutas sellest. Isegi kui see oli imelik arvamus, oli ikkagi tähelepanuväärne, et keegi üldse mõtles selle peale! Praegu ma ei jõua enam kõike ära lugeda, mis meil ilmub. Selles mõttes on feminism küll peavooluks muutunud, et see on hästi pildil.
A.K.: Jaa, aga kas meil on poliitikuid, kes ütlevad, et nad on feministid?

Hea küsimus. On ikka.
A.K.: No peale **Gea** (***Kangilaski*** – M.T.) näiteks?
K.V.: Ossinovski ja **Mikko** ja.

Sikkut. Nüüd me muidugi loetleme lihtsalt sotse…
A.K.: No sotside seas neid natuke on jah. Ja ka **Kaja Kallas** on tegelikult öelnud, et…

Aga siis jällegi meenub Maarja Kangro artikkel „Veel kord f-sõnast"[1], kus ta lahkas muu hulgas president Kaljulaidi tsitaati intervjuust „Laseri" saatele, kus viimane ütles: „Mina ei ole ennast kunagi pidanud feministiks ja tegelenud üldse naisküsimusega… [kuigi] vahel öeldakse, et „aga sinu seisukohad on ju feministlikud". Ei ole, need on täiesti *mainstream*, aga siin Eestis need tõepoolest tunduvad feministlikud."[2] Siit edasi jõuab ka Kangro küsimuseni, kas ehk hoopis feminism võiks olla *mainstream*.
A.K.: Kaljulaid ise seostas seda vist sellega, et ta ei tegele feminismi mõistestikuga ega kaevu teooriatesse.

Seda küll, ka Kangro spekuleerib tolles artiklis, et võib-olla sõnast „feminism" distantseerumine tuleneb hoopis aukartusest, ning, Aet, ütlesid just ju isegi, et feminism on tohutult nõudlik ja hästi rikkaliku vaimse pärandiga filosoofiline liikumine. Võib-olla sellest see hirm teinekord – et see on miski, millest me justkui ei tea piisavalt, järelikult me ei julge nimetada end feministideks?
A.K.: Võib-olla küll. Mul on segased tunded selles suhtes, kuivõrd positiivne on tegelikult selline *light*-feminism, näiteks kaubastatud feminism või selline, mis jätab sotsiaalmajandusliku ebavõrdsuse kõrvale ning räägib ainult naiste representatsioonist ja edukate karjäärinaiste tunnustamisest, aga mitte vaesusest ja soolisest ebavõrdsusest. Muidugi on hea, et feminismi teemad jõuavad laiemasse arutellu. Ja see on ka Feministeeriumi eesmärk. Oleme sõnastanud oma eesmärgina olukorra, kus Feministeeriumit ei ole enam vaja. Kui ühiskond on feministlik, saavutatud on sooline võrdsus, siis see eesmärk on täidetud.

Kadi: „Kui sa oled reproduktiivses eas inimene, siis peaksid muudkui sünnitama ja lapsi kasvatama, aga samal ajal on sul võib-olla vanem, kes vajab ööpäevaringset hoolitsemist.”

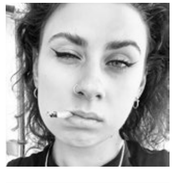

Kristina Kuzemko on mängulise lähenemisega visuaalkunstnik, kelle loomingu aluseks on armastus oma linna ja selle inimeste vastu.

Mil määral te näete neis positiivsetes arengutes – näiteks selles, et 15 aastat tagasi ei kirjutatud veel palgalõhest peaaegu üldse ja nüüd tehakse seda lakkamata – mängus Feministeeriumi kätt? Või millisest pinnasest Feministeerium aastal 2015 üldsegi tärkas?
A.K.: Selle eesmärgiga sai Feministeerium loodud küll.
K.V.: See oli mingi ajaperiood, kui Eestis oli küll soolise võrdsusega tegelevaid vabaühendusi, aga need ei olnud eriti häälekad. Või õigem oleks öelda, et nende hääl oli suunatud otse poliitikakujundajate kõrvadele. Võeti poliitikutel nööbist kinni, kirjutati arvamusi eelnõude infosüsteemi. Meedias oli nende seisukohti vähe näha.

Mis ühendused siis juba olid?
K.V.: Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskus, Eesti Naisliit, Eesti Ettevõtlike Naiste Assotsiatsioon, olid ka Laud ja Kett – Eesti Naisteühenduste Ümarlaud ja Eesti Naiste Koostöökett. Kõik tegutsevad endiselt, aga ei ole olnud kunagi niivõrd kommunikatsioonile orienteeritud kui meie. Minu meelest oli 2015 selline aeg, et kui tahtsid selles valdkonnas kommentaari, pidid pöörduma (*soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise* – M.T.) voliniku või sotsiaalministeeriumi poole. Ja veel kümme aastat enne seda helistasid **Barbi Pilvrele**. Feministe muidugi oli, nii aktiviste kui ka kunstnikke, kirjanikke ja teadlasi, aga ei olnud organisatsiooni, mille eesmärk olekski olnud tuua feministlik perspektiiv…

…peavoolu?
K.V.: Jaa (*naerab*)! Aga Eesti ei ole ju ülejäänud maailmast isoleeritud, ma arvan, et need teemad saavadki kõikjal praegu rohkem tähelepanu kui näiteks kümme aastat tagasi.

Aga ikkagi, kas teil on ka siin mingeid otsesemaid teeneid või töövõite, et ühiskond on selle aja jooksul vaikselt, aga kindlalt muutunud? Mulle endale nimelt tundub, et on.
K.V.: Hoiakute pinnalt ma ei julge öelda, selleks oleks vaja vaadata päris sotsioloogilisi uuringuid. Tegelikult tuleb sellel aastal välja uus soolise võrdõiguslikkuse monitooring[3], siis saab näha, kuidas hoiakud on ajas muutunud. Mingid võrdõiguslikkuse näitajad on küll positiivsemaks läinud: palgalõhe väheneb – Eesti ei olegi enam number üks, Lätis on hullem! –, isad võtavad rohkem isapuhkust ja nii edasi. Aga jube raske on näpuga näidata, et mis siis selle põhjustas. Selleks on mängus liiga palju tegureid ja tegijaid.

Mingid konkreetsed poliitilised võidud on meil küll olnud, aga seal ei ole me üksi tegutsenud. Sa ise ju saatsid ka (*intervjuule eelnenud kirjavahetuses* – M.T.) lingi minu kunagisele artiklile[4], kus ma loetlesin lahendamata inimõiguste probleeme aastal 2020, ja ma läksin, lugesin ja mõtlesin, et tõesti, üht-teist on ikka ära ka tehtud. Abiellumisea erand on kaotatud, nii et nüüd saavad abielluda vaid täisealised – *check*! Seksuaalse enesemääramise vanusepiir on tõstetud 14 aasta pealt 16 peale – *check*! Alles mõni nädal tagasi võeti vastu ligipääsetavuse seadus[5]. Lapsed saavad nüüd omal soovil psühhiaatrilist abi, ilma et neil peaks olema selleks vanema nõusolek – *check*!
A.K.: Mäletan, et kui me needsamad nõudmised enda jaoks kirja panime, siis tegimegi seda nii, et nad oleksid mitte lihtsalt tehtavad, vaid kiiresti tehtavad. Et poliitikud saaksid tõesti võtta ja ära teha.
K.V.: Aga rõhutan veel kord, et me ei olnud üksi, oleme teinud nendes küsimustes koostööd Lastekaitse Liidu, Eesti Puuetega Inimeste Koja ja Eesti Inimõiguste Keskusega ehk organisatsioonidega, kellega meil on huvid kokku langenud.
A.K.: Teeme regulaarselt tagasisideuuringuid ja sealt oleme näinud, et lugejad on saanud oma mõtetele tuge või hoopis materjali, mida kasutada sõprade ja pereliikmetega soolise ebavõrdsuse küsimustes argumenteerimiseks. Ka julgust, et ise midagi algatada. Või palka juurde küsida. Ma arvan küll, et meie töö on ühiskonda mõjutanud, aga raske on tuua välja numbreid. Olen tähele pannud, et näiteks diskussioonid, mida peetakse kas või sotsiaalmeedias, on muutunud. Näiteks vestlused kehateemadel – kuidas suhtutakse paksudesse kehadesse või kas või jalakarvadesse – on läinud tunduvalt paremaks, vabamaks, vähem häbistavaks. Need on muutunud ka feministlikes keskkondades.

Portaalis alustate enesetutvustust sõnadega „Feministeerium teenib oma maad ja rahvast".
K.V.: Selle me vist võtsime Objektiivist.

Jaa, midagi sellist ma kahtlustasingi! Tahtsingi küsida, et kuidas te julgete üldse niimoodi nalja teha? Kas inimesed saavad naljast aru?
K.V.: Kahtlustan, et ei saa. Oma esimese strateegia koostasime nii, et võtsime aluseks Swedbanki strateegia ja asendasime sõnad „ettevõtted" ja „kliendid" sõnaga „inimesed". Oma kontaktinfosse kopeerisime ministeeriumite vastava info, et teabenõuetele vastame viie tööpäeva jooksul, selgitustaotlustele ja märgukirjadele 30 päeva jooksul. Sellest ei saanud tõesti keegi aru.

A.K.: Ja meie esimene hüüdlause oli „Feministeerium: tehtagu!".
K.V.: Jaa! See tuli sellest, et kogu aeg, kuskil Woolfis (*feministlik Facebooki grupp „Virginia Woolf sind ei karda!"* – M.T.) või kuskil, öeldi, et „keegi võiks teha", „miks keegi ei tee?" jne. Tegelikult saame siiamaani pöördumisi, et kas Feministeerium ei võiks midagi teha või kirjutada.
A.K.: Ja eriti tuleb pakkumisi naistepäeva ajal, näiteks mõned populaarsed baarid avastavad, et neil ei ole naistepäevaks programmi, ja võtavad ühendust sooviga, et kas tahaksime neil naiste inspiratsiooniõhtu korraldada. Ma isegi ei tea, mis see on!
K.V.: Ma sain sarnase kirja mingilt Rotary klubilt, et homme on naistepäev ja kas me ei tahaks minna nende klubisse midagi rääkima (*naerab*).
A.K.: Oota, kas peaks nüüd natuke siluma, et me tegelikult ikka ootame koostööpakkumisi (*naerab*)? Loomulikult me ootame feministlikke koostööpakkumisi ja võimaluse korral tuleme nendega kaasa!
K.V.: Aga mitte teenuseosutamise vormis. Feministeeriumi soov on võimestada inimesi ja anda neile platvorm. Ehk kui tahad, et mõnel teemal kirjutataks, siis tule ja kirjuta, meil on portaal! Ja kui tahad, et keegi korraldaks ürituse, siis pane korraldustiim kokku, me kutsume sinna inimesi. Kui sul on soov midagi muuta, siis oled osa muutusest, hakka pihta! Aga kui tulla tagasi su küsimuse juurde, siis huumor on väga oluline!
A.K.: Ma tahtsin just öelda, et huumor kahjuks ei ole oluline (*naerab*)! Meil Feministeeriumis on huumor keelatud.

Mis on muidugi ka õige.
K.V.: Huumor on ellujäämisstrateegia. Ma arvan, et meie tekstides oli alguses palju-palju rohkem huumorit. Praegu saab meil nalja väga palju omavahel, aga tekstid on muutunud tõsisemaks.
A.K.: Kunagi oli ju Feministeeriumi leivanumber aasta šovinisti valimine, millega me jõudsime kohe ka kollasesse meediasse. Mehed valasid Elu24 veergudel pisaraid, et nad on aasta šovinisti kandidaadiks valitud. See oli hästi naljakas, aga me väsisime lõpuks ise ära sellest šovinistide biode läbitöötamisest (*naerab*).
K.V.: Siin on kaks asja. Esiteks see, et praegu muud ei jõuakski toota kui neid nominatsioone, aga mingil hetkel sai siiber ka nende sõnumi võimendamisest. Ega need nominatsioonid ei ole aasta šovinisti kandidaatide karjääre kuidagi ka takistanud, viimati sai **Hõbemägi** Postimehe peatoimetajaks, tema oli ka üks meie kandidaatidest.
A.K.: See ei pakkunud endale enam nii palju. Ja me igatseme rohkem feministidevahelisi diskussioone, ka edasiviivaid vaidlusi. Vahel on kutsutud Delfisse näiteks **Varro Vooglaiu** või mõne teise abordivastasega vaidlema, aga ma ei näe, et see annaks midagi kellelegi peale väljaande või kanali.

Aet: „Trans-teemadest on hakatud rohkem rääkima küll, aga tahaks peale meedias kohaloleku ka reaalset heaolu paranemist transkogukonna jaoks.”

Kui te 2018. aastal IDA Raadios *podcast*'i või saatega „Ära kaaguta" alustasite, siis kas selle mõte oli ka olla kuidagi vastukaaluks iganädalastele poliitsaadetele, kus „kaks kahest"[6] saatejuhist olid alati mehed?
A.K.: Ei, me tahtsime lihtsalt *podcast*'i teha, meile mõlemale meeldib raadioformaat.

Viimases saates osutasite mainitud tavapärasele raadioformaadile kui „meespoliitikasaadetele". Kas siit võib aimata mingit iroonilist hoiakut selle nähtuse suhtes ja kui, siis mis sel häda on, miks ei tohiks mehed ometi arutada maailma asju ainult omavahel?
K.V.: Võivad küll, aga…
A.K.: Ega meestel ei ole ju midagi häda…

Hea, et te selle välja ütlete!
(*Naeravad*)
A.K.: …aga nende saatejuht-meeste taust on väga sarnane, nad on üsna ühes vanuses, sarnase hariduse, ühesuguste kogemustega, mis tuleb välja nende võrdlemisi sarnastest arvamustest. „Rahva teenreid" kuulan näiteks siis, kui seal on kohal **Evelyn Kaldoja** või **Heidit Kaio**, „Poliitikaguruga" on samamoodi – kuulan ainult siis, kui osaleb ka mõni naine.

„Poliitikaguru" on vist selles mõttes küll progressiivne, et kolme mehega saateid viimasest ajast praktiliselt ei ole, üks kolmest (aga mitte kunagi kaks) on alati naine.
K.V.: Kaks oleks juba liiast (*naerab*)! Ma olen üldse valiv kuulaja, ma ei talu nämmutamist. Olen ka naiste suhtes valiv, näiteks „Poliitikaguru" ma kuulan küll, aga pigem siis, kui seal on **Liisa Past**, **Maris Hellrand**, **Annika Arras** või **Külli Taro**. Tegelikult olen lõpetanud mitme saate kuulamise, näiteks „Olukorrast riigis". Kuigi sel nädalavahetusel kuulasin millegipärast kõik saated läbi ja lihtsalt *kannatasin*, valus oli kuulata **Hindrek Riikoja** mõtisklusi inflatsiooni teemal – ma olen siiski majandusharidusega (*naerab*). *It takes some*, kui asjast mitte midagi teada ja rahulikult arvata. Mulle näib, et meesarvajatel on tihti see häda, et nad usuvad, et nende arvamus on midagi väärt ka siis, kui nad tegelikult valdkonnast midagi ei tea.

Kas ei ole lausa nii, et Eesti sai endale enne esimese naispresidendi kui esimese statsionaarse naissaatejuhi mõnesse nädalalõpu poliitsaatesse – mõtlen Marju Himmat, kes vedas 2019. aastal põgusalt koos Andrus Karnauga sedasama „Olukorrast riigis"?
K.V.: Jaa, Himma ajal ma kuulasin, temast ma tunnen puudust.
A.K.: Ma just vajusin siis ära.

Huvitav! Kas ei vastagi siis tõele šovinistide klišee, et feministid eelistavad alati, igal pool ja igal võimalusel naisi ning vaesed mehed ei pääse varsti üldse enam löögile?
A.K.: Me oleme ka oma valimisjuhistes öelnud, et vahel võib parim naine, keda valida, olla hoopis mees! Kui ei ole sellist naist, kes oleks sulle sobivate poliitiliste vaadete ja väärtustega, siis vali mees. See jutt, et naisi valitakse ainult soo pärast, on absurdne.

Kui nüüd rohkem praegusesse aega liikuda, siis kas pole mitte huvitav, et viimane valitsus ja koalitsioon – kuidas tahes see olukord siis lõpuks ka ei laheneks – ei lagunenud mitte mõne mehise teema pärast, nagu vana hea korruptsioon vms, vaid hoopis sellise teema tõttu, mille võiks liigitada naiste- ja pereteemade alla. Kuidas teile tundub, kas Keskerakonda päriselt huvitab Maarjamaa iive?
A.K.: (*Tüdinult*) Absoluutselt mitte.
K.V.: Keskerakond veiderdas ju ammu enne seda. Nad olid valitsuses ja riigikogus nagu kaks erinevat erakonda. Valitsuse Keskerakond oli valitsuses ja riigikogu Keskerakond oli opositsioonis. Nii nad võtsid valitsuses vastu otsuseid, mida nad opositsioonis kritiseerisid. Ma lihtsalt ütlen, et mul on nii kohutavalt kopp ees sellest iibeteemast! Mulle tundub nii uskumatu, et mõned poliitikud ei suuda siiamaani mõelda kaugemale sellest, kuidas panna naised sünnitama: kas maksta neile, kas keelata abordid, kas piirata mingit teenust… Ja nad arvavad, et sellel on mõju, mida nad teevad!

Mulle tundub ka, et Keskerakonda iive ise nii väga ei pruugigi huvitada. Isamaad võib-olla küll omadel põhjustel, aga…
A.K.: No ei huvita. Aga ega neid ka see mõju ei huvita.
K.V.: Keskerakonda lihtsalt huvitas uue valitsuse tegemine. Aga ma tahan, et poliitikutele jõuaks kohale, et meil on Eestis nii palju *päriselt* lahendamata sotsiaalprobleeme, eelarveauke ja -puudujääke. Praegu ei ole ju näha, et lsamaa sellest iibejutust taganeks.

Mis on päriselt olulised sotsiaalprobleemid?
A.K.: Näiteks omastehoolduse teema on nii kaua aega olnud nii raske, seal on *nii suured* summad puudu ja ka iibe tõus ei muudaks seda olukorda kuidagi paremaks. Iibele rõhumine taastoodab patriarhaalset ringi, kus inimestelt, kelleks enamasti on naised, eeldatakse jätkuvalt tasustamata või kehvasti tasustatud hooletööd, kuna riigil ei ole raha, et seda koormust vähemaks võtta – sest see on kulutatud mujale.
K.V.: Praegu on justkui oluline see, et sa sünnitad. Aga mis saab edasi? Kui sa sünnitad lapse, kellel on näiteks sügav puue, mis sind ja sinu last siis ees ootab? **Kärt Anvelt** kirjutas äsja väga hea artikli[7] omastehooldusest ja olematutest toetustest – keskmine hooldajatoetus täisealise inimese hooldajale on 49 eurot ja puudega lapse hooldajatele 73 eurot kuus. Millised on teenused, kas need on kättesaadavad ja mis on nende kvaliteet? Meil on hooldekodude tasu kallim kui inimese pension. Kui sa oled reproduktiivses eas inimene, siis peaksid muudkui sünnitama ja lapsi kasvatama, aga samal ajal on sul võib-olla vanem, kes vajab ööpäevaringset hoolitsemist. Hooldekodukohti on vähe ja teenus on väga kallis, tavainimene ei saa seda endale lubadagi, hooldab parem ise. Ühesõnaga, mul lihtsalt pea plahvatab selle kolmanda lapse toetuse peale – see on nii absurdne. Meil ei ole isegi kõikidel inimestel ravikindlustust. Keskerakonnal *oli* tervise- ja tööministri portfell ning enne seda sotsiaalministri portfell, nad *teavad* ju, mis puudujäägid meil heaolusüsteemides on. Kuidas nad saavad suunata sadu miljoneid sirge näoga ühe olematu probleemi lahendamiseks, kui nad teavad, mis siis selle tulemusel kõik tegemata jääb?

Kas on veel mõni eriti oluline teema, mis liiga vähe tähelepanu saab?
K.V.: Jah, meie südameteema on nõusolek. Et karistusseadustikus oleks seksuaalvägivald defineeritud nõusoleku puudumise kaudu. Vägistamine eeldab praegu Eestis vägivalda või abitusseisundi ärakasutamist. Me arvame, et need peaksid olema raskendavad asjaolud, mitte tingimused. Ja ohvreid ei kohelda ka õigussüsteemis eriti hästi. Meile on oluline, et seksuaalvägivalla ohvrid saaksid tuge ja abi, et neid ei taasohvristataks.
A.K.: Et nad läheksid üldsegi kuriteost teatama – enamik ju ei lähe. Üks asi on see, et inimesed ei tunne alati ära, et neid on seksuaalselt ahistatud või et nad on kogenud seksuaalvägivalda. Aga ka ilmselge vägistamise puhul ei pöördu paljud politseisse või kui pöörduvadki, siis nad ei saa sealt adekvaatset abi.
K.V.: Või ei saa kohtusüsteemist õiglust.

Mulle tundub jällegi, et ka nõusoleku tähtsuse teadvustamisel on toimunud näiteks viimase 5–7 aasta jooksul üsna suur areng. Kas see on näiline? Või lihtsalt n-ö kultuuriline ega ole seadustesse jõudnud?
K.V.: Eestis on seadusi täiendatud küll, aga mitte lähtuvalt nõusoleku aspektist. Teistes Euroopa riikides on muudatused toimunud, praegu on riburadapidi mitmed riigid – näiteks Hispaania, Sloveenia, Taani, Küpros, Rootsi – muutnud vägistamise määratlust. Aga see arengu tunnetus ei ole näiline, Istanbuli konventsioon jõustus aastal 2014 ja see kohustab ühinenud riike lähtuma põhimõttest, et nõusolekuta seks on vägivald.

Kas paistab mingi lootus, et see võiks meilgi muutuda?
K.V.: Istanbuli konventsioon on tegelikult meie jaoks siduv. Aga lootust annab see, et Euroopa Komisjon tegi märtsis ettepaneku võtta vastu uus naistevastase vägivalla direktiiv, mis lähtub samuti nõusolekust.

jätkub >

< eelneb

Aga liikmesriigid hakkavad seda alles menetlema ja arvamust avaldama, nii et direktiivi jõustumiseni on veel pikk maa minna. Eestis toimus ka esmane siseriiklik arvamuste kogumine.

Üks probleem, mis leiti, seisnes selles, et naistevastase vägivalla direktiivis ei olnud keel sooneutraalne – see ei hõlmanud mehi[8].

K.V.: Jah, üks meie naisorganisatsioon arvas tõesti, et see on meeste suhtes diskrimineeriv.

A.K.: Ütlesime ka oma arvamuses, et seaduse keel peab olema sooneutraalne, *aga* see ei tähenda, et seaduse rakendamine peaks olema *sootuim*. Sooneutraalse keele kõrval tuleb pöörata tähelepanu ka seksuaalvägivalla soolistatusele. Et oleks eraldi arvesse võetud, et meestest seksuaalvägivalla ohvrid on tõesti väga stigmatiseeritud – neid on küll statistika järgi väga vähe, aga neil on väga raske üldse kuhugi pöörduda, statistikasse sattudagi. Samas on suurel määral levinud meeste vägivald naiste vastu. Seda kõike tuleb arvestada.

Arvatavasti on ka transinimeste kohtlemine teie jaoks üks oluline teema, vähemasti sina, Aet, kirjutasid selle kohta eelmisel aastal väga põhjaliku artikli[9]. Artikkel lõppes sotsiaalministeeriumi tervishoiuvõrgu juhi lootusrikka kommentaariga selle kohta, kuidas kõik läheb kohe peagi paremaks ja asjaga tegeldakse. Mis sellest praeguseks saanud on?

A.K.: Jah, ka soolise enesemääratlemise ja autonoomia teema on sügavalt feministlik küsimus. Pärast pikka pausi uus komisjon, mis on soo tunnustamise protsessis üks värav, mis tuleb läbida, tõesti jälle töötab. Ja kui varem otsustas 21 aastat asju üks ja sama inimene, siis nüüd on komisjonis rohkem ja mitmekesisema spetsialiseeritusega liikmeid, kes ka vahetuvad. Aga soo tunnustamist reguleeriv määrus on praegu ikkagi sama, kuhugi edasi ei ole see teema praeguse seisuga liikunud. Trans-tervishoiuga seotu peaks minema üldisesse rahvatervise seadusesse ja protseduur muutuma selliseks, et lähtub rohkem transinimeste vajadustest.

K.V.: Aga me võime olla kindlad, et kui Isamaa tuleb valitsusse, siis see ei liigu kuskile.

A.K.: Trans-teemadest on hakatud rohkem rääkima, representatsioon on paranenud. Ja eks nüüd saabki näha, kas see annab ka mingit tulemust, kas transinimeste heaolu *päriselt* ka paraneb tänu sellele – kas võetakse toetavaid seaduseid vastu, kas diskrimineerimine väheneb. Tahaks peale meedias kohaloleku ka reaalset heaolu paranemist transkogukonna jaoks.

Üks iibesõdalasi Lea Danilson-Järg leidis[10] eelmisel aastal – ja ma mõistagi nõustun temaga –, et „feminismi varjukülgedest peab saama rääkida", niisiis tahaksingi meenutada kohe Postimehe arvamustoimetuse juhi Martin Ehala tendentslikku ja väga pikka artiklit[11] selle kohta, kuidas feminism ei ole põhjustanud ainult *homoseksuaalsuse kiiret tõusu* (noorte naiste hulgas) ja *soovahetuse epideemiat*, vaid ka *viinud lääneriikides sündimuse enneolematult väikeseks*. Küsin teie kui Eesti feminismi eeskõnelejate käest niisiis, miks te tegelete iibe vähendamisega? Ja sama artikli kontekstis küsiksin veel, miks te alavääristate feministidena emadust eneseteostusvõimalusena!?

A.K.: See on nii lühinägelik vaade, et just feminism põhjustab iibe vähenemist. Kui ma vaatan enda ümber olevaid inimesi – ükskõik kas lapsevanemaid või mitte –, siis paljud on raskustes, puudub kindlustunne, kogu aeg on kiire, paljud tunnevad väsimust neile esitatavate nõudmiste pärast jne. Ma arvan, et enamik naisi, kes lapsi tahavad ja kelle puhul see ei ole näiteks meditsiinilistel põhjustel välistatud, ilmselt ka saavad lapsed. Aga need, kelle jaoks lapsed ei kuulu hea elu soovide esikümnesse, tunnevadki suuremat vabadust neid mitte saada ja saavad pühenduda muule.

K.V.: Kui vaadata ajalugu, siis näeme, et sündimus on otseses korrelatsioonis haridustasemega. Selles mõttes võib ju küll öelda, et feminism tegeleb aktiivselt sündimuse vähendamisega, kuna see propageerib tüdrukute ja naiste haridust.

Aga mis puudutab emaduse alavääristamist eneseteostusena, siis lapse saamine või mittesaamine on fundamentaalselt isiklik otsus. Kas ma tahan lapsi saada või mitte, kellega, millal, kui palju? See ei ole koht, kus üldse keegi peaks kuidagi sekkuma või tohiks seda teha, ammugi riik. Ainus, mida riik saab teha, on luua keskkonna, kus sul on turvatunne – ja see turvatunne ei tähenda tõesti sularaha, vaid puudutab kõike alates linnakeskkonnast ja lasteaiakohtade olemasolust kuni julgeolekuolukorrani. Lisanduvad sellised teemad nagu tööelu, partner, sotsiaalne võrgustik. Turvatunne on niivõrd palju suurem ja laiem kui summa pangaarvel. Aga naised, kes tahavad teostada ennast emaduse kaudu – loomulikult, absoluutselt, väga äge, laske käia!

A.K.: Martin Ehala rääkis seal artiklis ka heteroseksuaalsuse kriisist, millega ma olen täiesti nõus. Üha rohkem inimesi ei tunne ennast hästi binaarses ning ainult heteroseksuaalsust ja selle norme – näiteks soorolle, mille järgi on naiste asi eelkõige lasta meestel särada – ettekirjutavas süsteemis, see ei toeta neid. Ja nad tahavad välja, tahavad midagi muud. Kui sa pole mees, suunatakse sind lapsi saama ja veel palju, isegi kahest ei piisa. Lastevabadus on tabu. Sellised normid mõjuvad paljudele tohutult piiravana.

Mõni aasta tagasi oli Objektiivi rahval kõvasti hambus teie ja mõnede teiste vabaühenduste rahastuse küsimus, nad nimetasid seda läbivalt ebaseaduslikuks jne. Mulle tundub, et siinkohal võiks täitsa natuke neid tagamaid meenutada – mis toimus ja mis sellest lõpuks sai?

K.V.: Objektiiv viitas sellele, et võrdne kohtlemine ja sooline võrdõiguslikkus ei olnud tookord hasartmängumaksu seaduse toetatud teemade loetelus. Tasub teada, et seal ei olnud ka teisi teemasid, näiteks lapsi ja laste õiguseid. See oli aeg, kui **Martin Helme** oli rahandusminister ja peatas võrdse kohtlemise ja soolise võrdsuse projektide (mis mõjutas näiteks Feministeeriumit, Eesti Inimõiguste Keskust ja Eesti LGBT Ühingut) projektirahade väljamaksed. Avatud konkursid olid toimunud, projektitaotlused heaks kiidetud ja ka esimesed maksed tehtud, aga keset projekte andis minister Riigi Tugiteenuste Keskusele korralduse väljamaksed peatada. Laste õiguste projekte ta ei puutunud. Tol korral võttis sotsiaalministeerium ise üle kogu oma haldusala hasartmängumaksu projektide administreerimise, sest nemad pidasid rahastamist seaduspäraseks. **Tanel Kiik** oli siis vastutav minister ja ta läks Helmest n-ö mööda.

Meie selle perioodi projekt on praeguseks lõppenud ja sel aastal toimus uus taotlusvoor juba uute rahastustingimustega, praeguseks ongi hasartmängumaksu seadust muudetud. Nii et seaduslikkuse küsimus ei ole enam päevakorras.

A.K.: Aga me osaleme avalikel konkurssidel…

K.V.: Nojah, vaatamata populaarsele arvamusele ei saa me riigilt – või kuskilt mujalt – niisama raha.

A.K.: Projektitaotluste kirjutamine on suur töö ja konkurents on ka päris tihe, nii et sinna läheb palju energiat.

K.V.: Rahastus tuleb meil nii annetustest kui ka projektikonkurssidest. Praegu oleme sotsiaalministeeriumi strateegilised partnerid koos Praxisega ja me saame ACFist (*Active Citizens Fund, mida administreerib Eestis Avatud Eesti Fond* – M.T.) nii tegevustoetust kui ka projektitoetust – oleme Eestis üks viiest vabaühendusest, kes sealt tegevustoetust saab. See on piiratud ajaks, kaheks aastaks, mitte igaveseks. Aga tollane lugu näitaski, et meil on vaja rahastust mitmekesistada, et me ei oleks nii haavatavad, kui keegi otsustab, et nüüd keerame lihtsalt kraanid kinni. Oleme vaeva näinud, et meil oleksid erinevad rahastusallikad, ja mõtleme veel, kuidas rahastusbaasi tugevamaks ehitada – kas suundume ärisse või (*naeravad*).

Kuulsin IDA Raadiost, et lähete nüüd puhkusele ja enne augustit enam saadet ei tee, lugusid ei kirjuta ja toimetuse veerg on pausil. Mis plaanis, kuidas puhkab feminist?

A.K.: Juulis me tõesti puhkame. Mina igal juhul kavatsen matkata hästi palju Eestis ja Lätis.

K.V.: Mina ka! Aga mina kavatsen Koiva jõel kanuus istuda.

A.K.: Mina kavatsen ratta seljas istuda.

K.V.: Koos ei ole me küll puhkuseplaane teinud. (*Naeravad*)

A.K.: Juulis ma lähen ka Riiga Drag King Festivalile töötuba tegema, nii et ma ainult ei puhka ka. Mis veel… Tahan hästi palju lugeda. Ja Setomaal olla!

Kadi: „Kui vaadata ajalugu, siis näeme, et sündimus on otseses korrelatsioonis haridustasemega. Selles mõttes võib öelda küll, et feminism tegeleb sündimuse vähendamisega, kuna see propageerib tüdrukute ja naiste haridust."

K.V.: Ma loen alati väga palju ja ma elan aastaringselt suvilas, selles mõttes ei erine puhkus mu tavaelust. Ülejäänud aja on plaan tühja passida.

[1] *Kangro, M. 2021. Veel kord f-sõnast. – Sirp, 22.10.*
[2] *Laser, 10.09.2021.*
[3] *Vt Soolise võrdõiguslikkuse monitooring. – kompetentsikeskus.sm.ee.*
[4] *Viik, K. 2020. Ei, Jüri ja Helir-Valdor, Eestis pole inimõigustega kõik korras. – ERR, 30.10.*
[5] *Euroopa ligipääsetavuse akt ehk Toodete ja teenuste ligipääsetavuse seadus, mis kohustab muu hulgas toodete ja teenuste kavandamisel ja tootmisel arvestama ka puudega inimeste vajadustega* – M.T.
[6] *Viitan siin artiklile Liimets, A. 2021. Kaks meest kahest ehk Nädalalõpu poliitikasaadete välimääraja. – Müürileht, juuli-august.*
[7] *Anvelt, K. 2022. Vananeva rahvastikuga Eesti võib peagi jõuda hoolitsuskriisi. – Eesti Päevaleht, 16.06.*
[8] *Ibrus, K. 2022. „See diskrimineerib mehi!" Naisorganisatsioon on vastu naistevastase vägivalla tõkestamise direktiivile. – Eesti Päevaleht, 22.04.*
[9] *Kuusik, A. 2021. Läbipaistmatu süsteem ja hinnanguid andvad spetsialistid ehk Kuidas kohtleb riik trans-inimesi. – Feministeerium, 05.07.*
[10] *Danilson-Järg, L. 2021. Feminismi varjukülgedest peab saama rääkida. – Postimees, 14.04.*
[11] *Ehala, M. 2021. Äärmusfeminismi demograafiline kollaps. – Postimees, 02.04.*

FAKTIKONTROLL: TÕE VIIMNE BASTION VÕI AJAKIRJANDUSE MAINEPESU PROJEKT

Faktikontroll on hea näide kiirest ja seetõttu ka ebapiisavast lahendusest probleemile, mille juured ulatuvad palju sügavamale ajakirjanduse ja avaliku ruumi toimimisloogikasse.

Kirjutas **Henri Kõiv**, illustreeris **Vahram Muradyan**

Aasta oli siis 2016, kui Suurbritannia lahkus Euroopa Liidust, **Donald Trump** valiti Ameerika Ühendriikide presidendiks ja terminist „tõejärgsus" (*post-truth*) sai aasta sõna. Käis elav arutelu selle üle, kas faktide erosioon oli populistlike poliitiliste jõudude esiletõusu põhjus või tagajärg. Praktilisema meelelaadiga inimesed otsisid aga lahendusi, mis annaksid faktidele tagasi nende haihtunud autoriteedi.

Just sel aastal ilmus Eesti meedias esimene faktikontroll. Tegu oli ajakirjandusvälja kõige otsesema vastusega tekkinud kriisile. Kui faktidega käiakse loominguliselt ümber või esinetakse täiesti alusetute väidetega, siis faktikontroll teeb sellised sõnavõtud pihuks ja põrmuks – näitab näpuga, kes eksis, kuidas eksis, kui rängalt eksis ja mis on tegelik tõde. Nii saabki avalik ruum vohama pääsenud valedest puhtaks roogitud. Vähemalt sellisena kujutati ette ideaalmaailma. Kuus aastat hiljem on valede hulk tänu koroonale ja Ukraina sõjale tunnetuslikult kasvanud, kuigi faktikontrollijaid leidub järjest rohkem. Milles asi?

FAKTIKONTROLLI ANATOOMIA

Herman Kelomeest võib pidada faktikontrolli maaletoojaks Eestis. Viis aastat tagasi töötas Kelomees veel Eesti Väitlusseltsi juhina ja otsis võimalusi väitlusmetoodika laiemaks populariseerimiseks. Kelomehe jaoks täitis välismaa meediast tuttav faktikontrolli formaat just seda eesmärki. Faktikontrolli on väitluse keskse elemendi ehk argumendiga sarnane struktuur: väide, seletus, tõestus, järeldus. Nii käiski Kelomees idee 2017. aasta kohalike omavalitsuste valimisteks Delfi arvamustoimetusele välja ja sellest haarati kohe ka kinni.

Kelomees nimetab faktikontrollimise realistlikuks eesmärgiks olukorda, kus mingi ühiskonnas leviva vale kohta täiendava uurimistöö tegemisel tuleksid vale kõrval välja ka ümberlükked.

Esialgu oli nägemus faktide kontrollimisest ka Kelomehe jaoks loogiline ja ilus: „Võtame vale, lükkame selle ümber ja siis inimesed teavad tõde ega usu valet." Nüüdseks on tema hoiak muutunud. Ta nimetab faktikontrollimise realistlikuks eesmärgiks olukorda, kus mingi ühiskonnas leviva vale kohta täiendava uurimistöö tegemisel tuleksid vale kõrval välja ka ümberlükked. *The truth is out there*, nagu kõlas moto 90ndate menusarjast.

Infokorilusele omaselt algab faktikontrollimine harilikult guugeldamisega. Tuleb otsida algallikaid, tutvuda uuringutega, võrrelda andmeid. Parimal juhul võtab kontroll aega pool tundi, kuid seda juhtub pigem harva. **Isabel Jezierska**, kes on teinud faktikontrolle nii Delfile, Postimehele kui ka Levilale, meenutab, et ühe Norra metsade raadamist puudutava valefakti jälgede ajamiseks kulus tal terve nädal, nii et iga päev tuli panna selle alla tunde. „See viis otsapidi välismeediasse, kus sedasama valefakti oli korduvalt avaldatud, sh sellistes väljaannetes nagu The Guardian ja CNN," kirjeldab Jezierska. Kui vale on saavutanud mingil viisil legitiimsuse, võib see hakata lumepallina veerema, nii et alguspunkti on hiljem väga keeruline määratleda. Selguse saamiseks võttis Jezierska lõpuks ühendust ka Norra keskkonnaministeeriumiga. Ekspertallikatega suhtlemine kuulub samuti faktikontrollijate töö argipäeva.

Kui lõpliku hinnangu andmiseks vajalik info on koos, tuleb see loetavaks artikliks vormistada, mida ei loeks ainult poliitikahuvilised. Näiteks Levilas ilmunud faktikontrollide puhul võeti kohe alguses eesmärgiks leida formaat, mis kõnetaks laiemat hulka inimesi ehk vastanduks päevalehtedes ilmuvatele kuivas keeles ümberlüketele. „Meil puudus igasugune huvi Väitlusseltsi keskpäraselt kirjutatud raportite vastu," nimetab Levila eestvedaja **Daniel Vaarik** ühe ootuse, mis sai pandud Levila ja Klikisäästja faktikontrolli katseprojektile. See katsetus ei kestnud aga kaua, kuna õige pea avastati, et kuivus on hakanud imbuma ka Levila faktikontrollidesse.

Tegemist pole pelgalt maitseküsimusega. Õige stiili, tunnetuse ja keele tabamine võiks aidata faktidel levida ka nende seas, kes neist eriti lugu ei pea. „Meie soov on, et meie faktikontrollid oleksid nii haaravad, et inimesed oleksid sunnitud neid lugema," ütleb mulle Eesti Päevalehe uuriva ja faktikontrolli toimetuse juht **Holger Roonemaa**. Ta juhib toimetuse rakukest, kes on otsinud koroonapandeemia algusest peale ühismeediast valeinfol baseeruvaid viraalseid postitusi. Tihti on nende postituste ühendavaks jooneks tugev emotsionaalne laetus, mis köidab kohe vaataja või lugeja tähelepanu. Roonemaa mõistab, et kui pakkuda sellele vastukaaluks tehnilist faktikontrolli, siis algset postitust jaganud inimesed seda tõenäoliselt ei loe. Nii on Roonemaa juhtimisel katsetatud videoformaadis ümberlüketega, mis ei seisagi eriti kaugel Levila meedialaboris jätkuvalt töös olevast ideest teha faktikontrolli telemäng.

Valefakte sisaldavate arvamuslugude avaldamises ei nähtud toimetustes suurt probleemi, sest oluline oli konveierilinti töös hoida.

VALEFAKTI OTSINGUL

Enne kui mõnda väidet saab üldse kontrollida või hinnata, tuleb probleemne faktikontrolli väärt sõnavõtt infomerest välja õngitseda. Ideaalne faktikontrollija tarbib iga päev meeletutes kogustes uudismeediat, lülitades sisse kõik oma sensorid, et märgata kahtlasevõitu väiteid. Praktikas teevad aga näiteks Delfile faktikontrolli siiamaani ka Väitlusseltsi liikmed, kelle põhitöö on enamasti õppimine.

Jezierska, kes ennast esialgu ise faktikontrollijana üles andis, tegi seda soovist Inglismaal õppides paremini Eestis toimuvaga kursis püsida. Kiirematel õpinguperioodidel regulaarseks meediamonitooringuks aega ei jätkunud. Kui ühtegi valefakti parajasti käepärast polnud, kuid faktikontrolli tähtaeg lähenes, siis kõige lihtsam oli otsida üles perekond **Helme** viimased sõnavõtud. Nende raadiosaatest sai alati midagi. Jezierska tunnistab, et infomeres ühele kindlale lahesopile keskendumine võis põhjustada teatava kallutatuse, mis ei meeldinud ka toimetustele. Delfi ajast mäletab Jezierska, et faktikontrollijate pea ainsaks kriteeriumiks oli, et ei kontrollitaks liiga palju ühtesid ja samu inimesi ja erakondi.

Ka kaks kuud tagasi taas faktikontrolliga alustanud Postimees on võtnud enda üheks lipukirjaks tasakaalustatuse. „Ei saa olla nii, et poliitiliselt otsitakse vigu ainult teatud isikute puhul. Vigu teevad kõik ja neile tuleb osutada. Mainida ainult väga ränki eksimusi oleks ebaõiglane, kui eksivad kõik," ütleb mulle Postimehe teadustoimetaja **Marek Strandberg**, kes veab toimetuses faktikontrollimise projekti.

Ühes oma arvamusloos koostas Herman Kelomees Eesti sarivaletajate edetabeli. Selle tipus troonivad isa ja poeg Helmed, kellel on tihedalt kannul SAPTKi eestvedaja **Varro Vooglaid**. Ta on nimetanud neid enda hallatavas Klikisäästja portaalis ka faktikontrolli kuldklientideks ehk süsteemseteks valeinfo levitajateks. Kelomees ei oska siiani pakkuda, kes võiks selle kolmiku järel auväärsele neljandale kohale platseeruda, kes poleks lihtsalt nende kolme surrogaat ega järeleaimaja *à la* **Kalle Grünthal**.

Ühtlasi on Kelomees resoluutselt vastu kunstlikule tasakaalustatuse nõudmisele. Talle meeldib kasutada selle puhul analoogiat jalgpallist: „Oletame, et meil on jalgpallimatš, kus üks võistkond teeb muudkui vigu ja kohtunik on andnud neile juba kuus kollast kaarti, kuid vastasmeeskond on saanud samal ajal ainult ühe. Kohtunik ju ei mõtle, et ta jätab neile seepärast järgmise andmata." Tegemist oleks võltsobjektiivsusega, mis ei peegelda tegelikku olukorda arvamusruumis.

FAKTIKONTROLÖRID KAHVLIS

Aga mida teha, kui välguvad nii kollased kui ka punased kaardid, kuid vigade tegemist jätkatakse sellest hoolimata? Keeldutakse ka platsilt lahkumast ja kohtuniku autoriteeti aktsepteerimast. Vähe sellest, vilekoori asemel satuvad fännid sellisest käitumisest hoopis joovastusse. Kujundlikult on populistid pannud faktikontrollijad just sellisesse olukorda, sest Helmede jutt pole regulaarsele faktikontrollile vaatamata sugugi faktipõhisemaks muutunud.

Kelomees mõõnab, et on teatav hulk inimesi, kes näevad faktikontrollis enda toetatava poliitiku või erakonna ründamist: „Faktikontroll on nende inimeste jaoks justkui tõestus sellest, et nende lemmik võitleb kurja peavoolumeedia vastu." Selliste inimeste jaoks on faktikontrollil risti vastupidine efekt – nende usaldus valeväidete esitaja suhtes üksnes kasvab. Konservatiivsemates ringkondades on hoopis faktikontrolli formaat ise saanud ideoloogilise värvingu, kuna viimastel aastatel on tehtud seda peamiselt Delfis ja Eesti Päevalehes.

Meediauurija **Marju Himma** sõnutsi on poliitilised vaated üheks meie identiteedi nurgakiviks, mistõttu nende muutmiseks ei piisa faktikontrollidele omasest ratsionaalsest arutelust. Teadusuuringud on pigem näidanud, kuidas inimpsühholoogia kasutab sellistes olukordades motiveeritud mõtlemist, et identiteeti ohustavaid fakte ümber lükata. Küll aga võib faktikontroll muuta Himma väitel inimeste hoiakuid tervist puudutava info suhtes, kuna see pole samavõrd identiteediga seotud.

Himma suhtub faktikontrollidesse võrdlemisi kriitiliselt. Ta näeb probleemi selles, et faktikontrollide kaudu jõuab valeinfo marginaalsetest ühismeedia kogukondadest laiema auditooriumi ette: „Inimesed puutuvad faktikontrollide puhul tihti võrdväärselt kokku nii õige kui ka vale infoga. Näiteks vaktsineerimise puhul on mõistlikum korrata, miks on vaktsineerimine vajalik ja mis juhtub, kui inimene ei vaktsineeri."

KUIDAS VÕTTA VASTU KRIITIKAT?

Milline võiks olla ideaalne reaktsioon, kui faktikontroll on tabanud su valetamast? Eesti Päevalehe arvamustoimetaja **Alo Raun** toob positiivse eeskujuna välja näiteks peaminister **Kaja Kallase**, kes enne valitsusjuhi kohale siirdumist tunnistas faktikontrollis põrumise järel avalikult, et ta on tõepoolest faktidega eksinud. Eraviisiliselt on nii mõnedki poliitikud küsinud Raunalt nõu, kuidas esitada oma argumente nii, et mitte faktikontrolli ohvriks langeda (jah, ka sellist nõu on tarvis).

Siiski on küsitav arusaam, et poliitikud õpivad tänu faktikontrollile paremini argumenteerima ja oma väiteid esitama. Oma ego maha surunud Kaja Kallase reaktsiooni kõrval leidub küllalt ka neid, kes lähtuvad sellistel puhkudel lihtsast kolmeastmelisest tegevuskavast: eita, süüdista, hirmuta. Kelomees meenutab näiteks, kuidas ta uuris **Sven Sesteri** väidet, et 80% eestlastest toetab konservatiivset maailmavaadet. Esmane faktikontroll näitas, et see väide on pigem vale. Sellele faktikontrollile kirjutas Sester vastulause, mis sai faktikontrollilt juba hinnangu, et see on täiesti vale. Seejärel ilmus Kelomehe kohta ühes Isamaa häälekandjas personaalne rünnak, milles seati kahtluse alla Kelomehe sõltumatus.

Isiklikud rünnakud on faktikontrollijate jaoks igapäevane nähtus. Need võivad võtta väga mürgise kuju. **Holger Roonemaa** sõnul potsatab faktikontrollijate postkasti regulaarselt rõvedusi labasest mõnitamisest kuni süstemaatilise kiusuni välja. „Faktikontrollijad kannatavad valeinfo levitajate vaimse vägivalla all," kuulen Roonemaalt. Ta toob hiljutise näite ühest võrkturundajast, kes reageeris Eesti Päevalehe faktikontrollija uurivale loole YouTube'i videoga, milles ta arvustas ajakirjaniku vanust ja välimust.

Roonemaa on juba märganud, kuidas ilmselt just Facebooki faktikontrolli eest pääsemiseks on hakanud Varro Vooglaid lisama oma postitustes valefaktide ette klausleid.

PLAASTER MÄDAPAISEL

Peaaegu kõik selle loo jaoks tehtud intervjuud algavad sellest, et mulle selgitatakse faktikontrollimise kui ajakirjandusliku žanri ja faktikontrollimise kui ajakirjaniku igapäevase tööprotsessi omavahelist erinevust. Viimast peetakse iseenesestmõistetavaks kutseoskuseks, milleta ei saaks sündida ükski uudis- ega arvamuslugu. Tõsi, järjest rohkem keskenduvad faktikontrollid ühismeedias levivale sisule, kuid kummati on avaldatud ka kümneid faktikontrolle lugudele, mis on jõudnud mõnes päevalehes või mõne uudismeedia platvormil juba ilmuda. Kõige kurioossem näide pärineb siinkohal Postimehest, mis avaldas samal hommikul nii EKRE volikogu esimehe **Evelin Poolametsa** arvamusloo kui ka sellele tehtud faktikontrolli.

Jezierska, kes oli üks Poolametsa artiklile tehtud faktikontrolli autoritest, ütleb, et säärast elementaarset faktikontrolli mitte läbinud lugude avaldamist esines ka Delfis ja Eesti Päevalehes. EPLi arvamustoimetuses praktikal olles pidi Jezierska ise panema korduvalt üles tekste, kus esines ilmselgeid valesid. Kogenumad toimetajad soovitasid probleemsed lõigud lihtsalt eemaldada, kuid tihti polnud selline teksti mehaaniline kärpimine võimalik. Alternatiivina soovitati Jezierskal koostada sellistele lugudele kohe ise faktikontroll. Ehk siis valefakte sisaldavate arvamuslugude avaldamises ei nähtud suurt probleemi, sest oluline oli konveierilinti töös hoida. Valeväidete avaldamine võis uute lugude voogu isegi suurendada, sh faktikontrollide kujul. „See tekitas suure kibestumuse ajakirjanduse suhtes," meenutab Jezierska.

Jezierska usub, et faktikontrollimisel on positiivne mõju üksnes juhul, kui see tegevus on süsteemne ega piirdu ühe rubriigiga. Kui igas toimetuses on palgal faktikontrollijad, kelle esmane töö on avaldatavate lugude faktide kontrollimine. Kui iga arvamusloos esinev fakt on toodud ära koos viitega, nii et ka lugejad saavad ise vajaduse korral faktikontrolli teha. Ja kui faktide kontrollimine on tegevus, mida toimetused väärtustavad nii ajaliselt kui ka rahaliselt. Senisel kujul faktikontrollimisel ei näe ta suuremat mõtet: „Praegu on tegu mõttetu plaastriga, mille all on tunduvalt suurem mädapaise."

KAS RAHA OHUSTAB VABADUST?

Raha süsteemsemaks faktikontrolliks justkui vedeleb maas. Marju Himma sõnul on faktikontrollide „vohamisele" aidanud kaasa rahastusmeetmete rohkus Euroopas. Tema kui ülikooli töötaja postkasti jõuab pidevalt teateid sääraste rahastusvõimaluste kohta, mis kutsuvad teadusasutusi faktikontrollijatega koostööd tegema. Ka Eestis on antud näiteks Postimehele grant faktikontrollimise arendamiseks ning Eesti Päevalehest on saanud Facebooki ametlik faktikontrolli partner.

Himma arvates teevad ajakirjanikud faktikontrolli partnerluse korras enneköike põhjusel, et seda rahastatakse nii heldekäeliselt, mis viitab omakorda asjaolule, et ajakirjandusväljaanded on ise alarahastatud. See seab laiemalt ohtu ajakirjanike tegutsemisvabaduse. „Miks peab ajakirjandusväljaanne kirjutama teatud žanris lihtsalt põhjusel, et seal on raha?" küsib Himma. Eesti Päevalehe näitel, kus faktikontroll on ühendatud uuriva toimetusega, võib tekkida paratamatult küsimus, kas kulutada oma aega ja ressurssi korrumpeerunud poliitikutest uuriva loo kirjutamisele või mingi sotsiaalmeedia jaburuse ümberlükkamisele. Suuremat lisandväärtust annab Himma hinnangul ühiskonnale kindlasti esimene.

Eesti Päevalehe kaitseks võib muidugi öelda, et nende uuriv toimetus on jõudnud faktikontrollimise kõrvalt ka poliitikute korruptiivsust paljastada. Ja sugugi vähem ambitsioonikalt ei kõla Roonemaa sõnastuses ka Eesti Päevalehe faktikontrollimise missioon: et Eesti inimesed oskaksid kujundada oma arvamusi, hoiakuid ja otsuseid võimalikult täpse info põhjal. Koroonapandeemia käigus nägime ju kõik, et isegi sotsiaalmeedia jaburustel võib olla väga suur ühiskondlik mõju.

Kummatigi on Facebooki faktikontroll olnud ilmselt kõige suurema positiivse mõjuga faktikontrollimise algatus. Nimelt saavad kõik väärinfot sisaldanud postitust jaganud või laikinud kasutajad Facebookilt automaatselt märguande selle kohta tehtud faktikontrolli lugemiseks. Facebooki algoritm hakkab aga sellise märgistuse saanud postituste levikut piirama. Kedagi blokeerida või kellegi postitusi kustutada Päevalehe ajakirjanikud ei saa. Roonemaa on juba märganud, kuidas ilmselt just Facebooki faktikontrolli eest pääsemiseks on hakanud Varro Vooglaid lisama oma postitustes valefaktide ette klausleid „ma ei tea, aga" või „ma pole kontrollinud, aga". Faktikontrollijate eest üks „aga" aga muidugi ei päästa.

Ainus probleem on vähene jõudlus – Roonemaa tiim jõuab teha umbes seitse faktikontrolli kuus. Ja nemad peavad monitoorima kogu Facebooki eestikeelset sisu. Rääkimata sellest, et populaarseid sotsiaalmeedia keskkondi, kus väärinfo levib, tuleb järjest juurde. Lõpuks oleme ikkagi olukorras, kus valesid luua ja levitada on kordades lihtsam kui tõestada nende ekslikkust. Roonemaa tuletab siiski meelde, et see pole ajakirjanike jaoks kuidagi uudne olukord. Alati on väikesed toimetused olnud vastamisi suure maailmaga, kus tegutseb palju pätte ja korruptante. Kui mõni suurem suller on meedias paljastatud, on kasvanud sellega ka ühiskonna teadlikkus. Sama on juhtunud valeinfoga, mille hulgast, sisust ja levitamise viisidest on avalikkus tänu faktikontrollidele praegu teadlikum kui kunagi varem.

Kokkuvõttes ei peagi faktikontroll lahendama kõiki valeinfo levikuga seotud probleeme, vaid tegemist on ühe osaga laiemast lahenduste paketist, kuhu kuuluvad lisaks seesama kõrgel tasemel uuriv ajakirjandus, parem meediakirjaoskus, nutikamad algoritmid, aga ka parema ettevalmistusega ajakirjanikud ning klikisurvest vabad meediaväljaanded.

KILLUD SÕJAST, MIS KESTAB

Annad sõrme…

Maria Reinup

VEEBRUAR

23. veebruari õhtul vestlen pikalt hea sõbraga, kes teab palju riikide siseasjadest ja maailmapoliitikast. Sel hetkel lähevad minust mööda tema murelik toon ja ridade vahele peidetud vihjed. Kindlasti on inimesi, kellele ei tulnud üllatusena, et Ukrainas algab sõda. Minu jaoks oli see šokk.

24. veebruaril alustab Venemaa sõda täiemahulise sissetungiga Ukrainasse, nimetades seda „erioperatsiooniks".

Vallandub paanika, miljonid lähevad liikvele. Eesti saab abipalve aidata sõja eest pagevaid inimesi esmamida meilt palutakse, sunnivad hilisõhtul kaubanduskeskuste apteeke naatriumkloriidist tühjaks ostma, et väljuv auto saaks täielikult komplekteeritud. Tilk. See plastpudel vooliku küljes haiglavoodite ääres. Surmväsinuna guugeldan öösel, millega on õieti tegu.

Ühest kiirabist saab mitu. Tekib MTÜ Slava Ukraini. Töötame nädalaid, tehes tööpäevi, mis algavad siis, kui teed silmad lahti, ja lõpevad, kui need sulged. Pidev stress, ärevus, väsimus. Hoian end iga päev sõjauudistega kursis, küll viimase meelerahu arvelt, aga teisiti ei suuda. Eelistan pigem teada kui mitte teada. Õpin käigult meditsiinilisi termineid, püüdes teha enesele selgeks rohkem kui hangitavate esemete otstarbe.

Mind hakkab rõhuma tunne, et mul ei ole lubatud rõõmustada, naerda või rahuajas elamise privileege nautida.

Mind hakkab rõhuma tunne, et mul ei ole lubatud rõõmustada, naerda või rahuajas elamise privileege nautida. Mitu kuud varem ostetud teatripilet mõjub kahetiselt – tahan lubada enesele normaalsust, väljalülitamist, aga kui lõpuks Kumusse kihutan, olles just lõpetanud enneaegsete imikute spetsiaalse piimapulbri laadimise kiirabiautosse, istun etendusel ikka kui unes. Kaunilt rõivastatud ootuselevuses inimesed tekitavad tahtmise neid raputada. Kas te ei saa aru, et vaid 25 tunni kaugusel meist üritatakse imikuid haiglast pommivarjenditesse evakueerida ja selleks *peab* olema soojustatud kuvöös?

MÄRTS

Oksendan, vist väsimusest. Või magamatusest ja söömatusest. Panen diagnoosiks, et olen tarbinud liiga vähe vett, toitu ja und ning annan lubaduse enese eest rohkem hoolt kanda. See ei õnnestu. Totaalselt segamini läinud ja selliseks jäänud kodus valendab põrandal üks väikelastele mõeldud madrats. Leban sellel enne und ja see muutub justkui mingiks saareks. Üheks kohaks, mis on hallatava suurusega.

Sõbrad kutsuvad õhtusöögile. Olen neist puudust tundnud ja igasugune tavaelugi on kadunud. Mängin lastega ja söön üle pika aja kodus tehtud sooja toitu. Olen ütlemata tänulik võimaluse eest olla kodusoojuse keskel. Lahkudes nutan maja ees autos peatäie, suutmata täpselt aru saada, miks.

Ühe sõbraga lähen ootamatult riidu. Ta nõuab aru, et miks peab tegema uue MTÜ, neid tekib kriisiolukorras nagu seeni pärast vihma. Annetajad on segaduses, kommunikatsiooniprobleeme on ülemäära palju. Seda enam, et väikeses riigis on juba toimivaid ja abiandmise ajalooga ettevõtmisi, nagu Pagulasabi, mis on läbipaistev organisatsioon, kus töötavad erialaspetsialistid, mitte isehakanud humanitaarabifännid. Suudan üllatusest ja haavumisest vaevu vastata, et ühing on asjade loogiline käik, paratamatu samm kiiresti suureks paisunud tehingute ja operatiivse reageerimise jaoks. SEAL käib sõda. Abi on vaja kohe. Tema meelest on iga uus ühingukene selles kaoses vaid karuteene, sest pikas perspektiivis põlevad uued tegijad läbi ja organisatsioon ei ole jätkusuutlik. Pärast seda vestlust ei suhtle me mitu kuud.

Loen iga päev uudiseid naiivses lootuses, et äkki täna on see hommik, kui näen uudist, et SÕDA ON LÄBI. Väljaanne The Guardian kirjutab teemal „väsimus Ukrainast", kasutades ingliskeelset terminit „Ukrainian fatigue". Sõda on kestnud vähem kui kuu, esialgne paanika ja pinev sõjauudiste jälgimine hakkab vaibuma. Pidev ärevus on halvav, uudised linnade pommitamisest, tsiviilide hukkumisest ja kuritegudest ukrainlaste vastu on nii sagedased, et muutuvad ühtseks infovooks. Mõtlen hirmuga, et mis siis, kui sellest tuleb pikk sõda, kui peame õppima selle sõjaga elama. Kuidas!? Läheme igapäevaeluga edasi, sest sõda on ju Ukrainas?

APRILL

MTÜ tegevjuht läheb Ukrainasse, et meie abi saaks olla võimalikult suunatud ja kuluefektiivne. Lähen kaasa. Reisi eesmärk on saada võimalikult palju infot ja leida kohapealt tugevaid partnereid. Maandume Poola-Ukraina piiril, kaasas kuulivest ja kiiver. Lennujaamas on sõjalises valmisolekus nii personal kui ka raketiheitjad. Kõik on rahuajast nii erinev, vaatepilt sööbib mällu. Kahte nädalasse mahub eri tasandi kohtumisi, peale tuleb infot rindeüksustelt ja nende meedikutelt, aina segasemaks läheb suure pildi haldamine – erinevat, kohati isegi vastuolulist infot on väga palju. Mulle hakkab jõudma kohale tõdemus, et kõige haldamiseks on vaja meie omast palju suuremat meeskonda. Selgeks saab ka see, et ilma kohapealse sisendita ei saa seda tööd teha. Õhtuti keerleb peas nii palju mõtteid, et unetunnid jäävad lühikeseks.

Sõidame sügaval Ida-Ukrainas läbi valgetest tellistest kortermajade ja lagunenud aedadega väikelinnast nagu minevikumaailmast. Katkised kruusateed on katnud kogu linna tolmukorraga… tolmutekiga, mis on mässinud endasse 40 aastat tagasi uinunud linna. Teedel Ladad, nende vahel karjas tänavakoerad ja teepervedel babuškad turukottidega.

Riigi suurus hämmastab mind. Nii läänes kui ka idas liikudes kummitab mind mõte, mille Ukrainas viibides korduvalt üles kirjutan: maa, mis on korraga rikas ja vaene. Ukrainas on hiiglaslik gaasitarnevõrgustik, toorainetööstus, olulised maavarad. Musta mere äärset piirkonda kutsutakse põhjusega maailma viljaaidaks ja selle riigi teras moodustab kümnendiku Euroopa impordist. Olenemata vaesusest ja siiani kestvatest korruptsiooniprobleemidest võiks Ukraina oma tulise hinge ja kõikide võimalustega majanduslikult ja ühiskonnana õitseda. Minuski kaarte ukraina lastele. Annetuste hulgas on üks väikelastele mõeldud madrats, mille ma Eesti Üliõpilaste Seltsi kogumispunkti asju viies ikkagi maha unustan. Tunnen häbi, sest Eesti inimese hoolimine käib tihti tema enese esmatarbevajaduste kõrvalt, või arvelt.

Pidev ärevus on halvav, uudised linnade pommitamisest, tsiviilide hukkumisest ja kuritegudest ukrainlaste vastu on nii sagedased, et muutuvad ühtseks infovooks.

Nii läänes kui ka idas liikudes kummitab mind mõte, mille Ukrainas viibides korduvalt üles kirjutan: maa, mis on korraga rikas ja vaene.

See väike varumadrats peaks olema väikese külje all pommivarjendis. Aga nii minusarnaste õhinapõhiste tegijate, kogenud abiorganisatsiooniде kui ka – olgem ausad – maailma riikide segadus on piisavalt suur, et üht-teist jääb kahe silma vahele.

Kogumisaktsiooni märkab filmitegijate seltskond, kes on ühendanud jõud, et vastata Ukrainast tulnud palvele ning hankida ja saata sinna kõige vajalikuga komplekteeritud kiirabiauto. Mind värvatakse appi. Kogused, tarvetega. Jagan üleskutset oma sotsiaalvõrgustikus ja sõpraderingis.

Paljud võtavad ühendust sooviga annetada, vestlusaknad täituvad aadresside ja kellaaegadega, mu koju hakkab kogunema aina enam asju. Liigutav on see hoolimine, millega esemeid teele saadetakse, pakkidesse on lisatud häid soove ja väikeste käte joonistatud tekkis – just linnades – selline surin, mis võis haarata teotahtelisi ärimehi 90ndatel Eestis. Milline arendatav potentsiaal! Praegu asub oluline osa Ukraina rikkustest, millest ehk sõltub ka nende võimekus unistada heaoluühiskonnast, just riigi idapoolses osas. Mida kauem toimub seal aktiivne sõjategevus, seda kaugemale jääb ukrainlaste jaoks võimalus oma potentsiaali realiseerida. Ukrainlased ise saavad sellest hästi aru, nad eelistavad toetust, mitte töö nende eest ära tegemist. Mitmete kohtumiste järel süveneb minus arusaam, et need kohalikud, kes on hästi organiseerunud, saavad sihtotstarbelise abi koordineerimisega edukalt hakkama, tuleb lihtsalt leida koostööks õiged organisatsioonid. Abivajadus riigi sees on praegu väga suur.

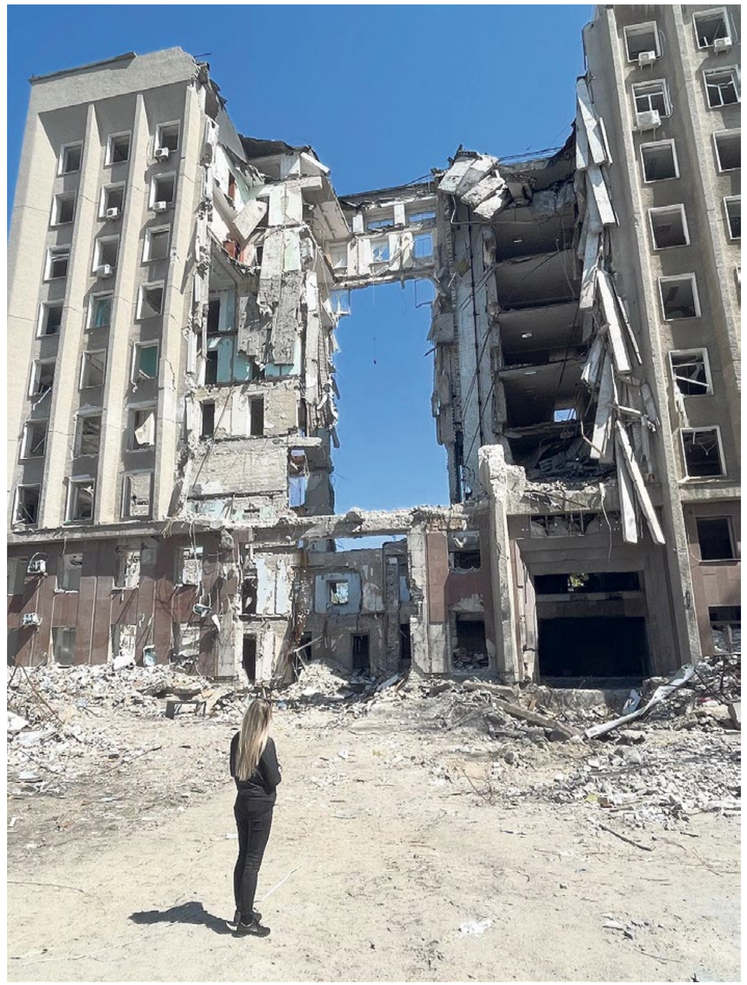

Loo autor Mykolaivis Vene rakettidega purustatud administratiivhoone ees. Foto: erakogu

MAI

Kortermaja Mykolaivi kesklinnas, millesse on sihitud rakett. Hoone on lõhki rebitud, teraskarkass turritab betoonist nagu lahtised luumurrud inimkehast. Sel moel „avanenud" ülakorruse korterist paistab tükike põrandat, millele on jäänud püsima riiulitäis raamatuid. Mis raamatuid? Sürreaalne vaatepilt. Teadmisi ja mälestusi ei saa meilt keegi ära võtta. Vähim, mida pika sõja kontekstis teha saan, on end ja teisi toimunuga kursis hoida ja hiljem, mitu põlvkonda hiljem koos ukrainlastega mäletada. Nende teadmised meie riiulil ja meie omad nende riiulil.

Hetk hiljem pommitatakse Mykolaivit. Mürtsatus kajab üle linna ja selle tugevuse järgi saab enam-vähem hinnata, kui kaugel mürsk plahvatas. Harkivit pommitati samuti meie seal viibimise ajal, aga need plahvatused jäid kaugemale. Selle heli vältel kehas tekkivat tunnet ei unusta. Hakkan märkama, et kõik sarnased mütsatused käivitavad varjumisinstinkti.

„Mida sina oma eelmises elus tegid?" See on Ukrainas tavapärane viis küsida, millega sa enne sõda tegelesid. On elu enne sõda ja elu praegu. Vastan, et olen filmitegija, aga nüüd, peaaegu sõja algusest saadik, meditsiiniga seotud. Meedik ja taktikalise meditsiini instruktor uurib: „Ega see värk sulle külge pole hakanud?" On ikka. Esmaabi ja taktikaline meditsiin huvitavad mind. Leian end mõtlemast, et tavaellu naastes on kahju kõik need teadmised tuulde lasta. Meditsiiniliste teadmiste vähesus sõjaväeüksustes, suur puudus rindemeedikutest ja süttinud kirg füüsilise abi andmise vastu kinnitavad aina tugevamini mõtet, et neid teadmisi ja vastavat personali tuleb juurde luua. Süvenen taktikalise meditsiini maailma.

Lähedastega suhtlemine kodus muutub aina keerulisemaks. Mida kauem oled olnud Ukrainas, seda raskem on kogetut jagada – nad ju ei mõista. Kuulen end ketravat: „Vaimne seis on kohati keeruline, aga saan hakkama… Kuidas teil läheb?" Tegelikult tunnen hoopis sõltuvust sõjakoldes viibimisest, mis hakkab pärssima töövõimekust. Pidevalt on tunne, et efektiivse abistamistöö tegemiseks peaksin olema Ukrainas, isegi kui selleks pole otsest vajadust. Kas ma tõesti arvasin, et igasuguse (sõjalise) ettevalmistuseta inimene suudab oma emotsioonidega edukalt toime tulla?

JUUNI

Autoremonditöökoda Lõuna-Ukrainas. Läheme vaatama üle katkist maasturit, mis on mõeldud üksusele Odessas ja mille pidi parandama üks vanem kohalik mees. Vanake näitab meile korda tehtut ja lubame, et üksus tuleb masinale peagi järele. Jalga liipav omanik juhatab meid hämarast, ühe valgustiga töökojast välja. Metallist ukse juures pööran ringi, naeratan laialt ja emban teda tänutäheks kõvasti. Kuuleme pobinat, et tema ju ei saa minna oma maad kaitsma, see on ainus, mida ta teha suudab, ja sealjuures hakkab ta nutma.

Viimane reis Ukrainasse. Masendav noot. Seis rindel on kohati väga keeruline ja ka meie väsimusaste on kõrge. Tingimused, milles osa meedikuid töötama peab, tunduvad ebainimlikud, abivajajaid on rohkem, kui suudame kirja panna, fookus hajub. Suudan hallata veel ühe projekti, milleks on taktikalise meditsiini teadmiste suurendamine Ukrainas. Valitud partneritega koostöö alustamine jääb minu viimaseks projektiks, mille jooksul püüan mõtestada ühelt poolt läbipõlemissündroomi, enese suutmatust „rattalt maha astuda", teisalt küsimust, milleks see kõik vajalik oli. Olen andnud nende kuude jooksul kogu oma entusiasmi, oskused ja aja, et aidata neid, kelle jaoks see sõda on ainuke iseolemise viis.

Projekti käigus osalen veel ühel taktikalise meditsiini koolitusel, nüüd juba Eestis. See viib omakorda selleni, et mind kutsutakse kiirabisse töövarjuks. Veedan jaanioö ja -päeva koos haavade, (alkoholijoobes) inimeste vaevade, koduvägivalla ja muud masti tervisehädadega. Aga ka inimestega, kelle jaoks teiste elule aitamine on kutsumus ja elustiil. Kiirabist lahkudes on minu vahetus kestnud peaaegu 40 tundi, väljakutseid on olnud keskpärasest rohkem, mõni neist ka väga intensiivne, süsteem on peaaegu selge ja inimesed südamelähedased. Päike on madalal, peatun veel korraks, enne kui baas kaob silmist. Minu sisse poeb äratundmine, et varsti olen seal tagasi.

„Mida sina oma eelmises elus tegid?" See on Ukrainas tavapärane viis küsida, millega sa enne sõda tegelesid.

Maria Reinup on režissöör ja MTÜ Slava Ukraini liige.

INIMKOND 2.0 – AHENEVA MAAILMA ARHITEKTOONIKA

Mis on ühist humanitaarteadustel, kunstil ja teismeliste tüdrukute sotsiaalmeedia profiilidel? Neist kõigist võib leida uusi mudeleid, mis aitavad liikuda individualismi ja suletud süsteemide juurest koostoimimise ja dialoogiliste tervikute poole. Need on mudelid, mida on hädasti tarvis ellujäämiseks üha kuumeneval planeedil.

Kirjutas **Maarja Ojamaa**, illustreeris **Dylan Michilsen**

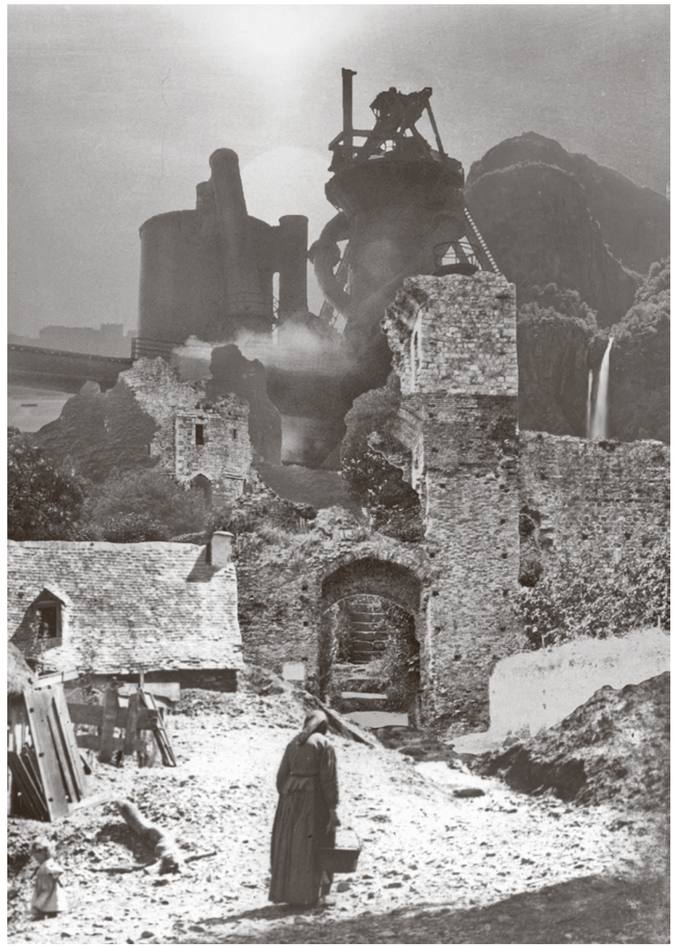

Miks on nii, et kohtame sõna „inimkond" eeskätt aruteludes ohtude teemal, nagu tuumasõda, pandeemiad või kliima soojenemine? Väljaspool kriisi kipuvad koostoimimise mudelid aga eeldama erinevuste tasalülitamist, mida ei saa pikas plaanis realistlikuks pidada. Praegune üleilmne olukord ei ole enam lahendatav mõne nutika võttega, mis võimaldaks seejärel tavapärase elukorralduse juurde tagasi pöörduda. Vajame uusi harjumusi, et saada hakkama nähtusega, mille ilminguteks on elurikkuse kadu, inimrühmadevahelise ebavõrdsuse süvenemine ja prekariaadi kasv, elamiskõlbliku ruumi ahenemine nii linnades kui ka maapiirkonnas, põgenikelained, haiguspuhangud. Selleks et kujuneda saaksid uued harjumused, on meie-tundel vaja üleilmset mõõdet.

Modernistlikule kultuuritüübile on harjumuspärane mittemina ja mittemeie kirjeldamine negatiivsena ning meievahelise piiri samastamine rindejoonega, mitte tõlkeks, dialoogiks või sümbioosiks sobiliku paigana.

Selle meie-tunde ühed olulisimad komponendid on vastutuse tajumine ja valmisolek panustada koosluse heaolusse isikliku heaolu arvelt. Näiteks tundub elementaarne maksta makse, et pidada nende toel üleval riigi tervishoiu- ja julgeolekusüsteeme, isegi kui isiklikult kirurgide ja politseinike teenuseid regulaarselt ei tarbi. Teeme seda meie riigi heaolu tagamiseks. Bangladeshi õmblusvabrikute lapstööjõu või palmiõlitööstuse tõttu elupaiku kaotavate orangutanide heaolu ei tundu aga särgi või magustoidu ostjale enam „minu" ega „meie" vastutusala. Mu kodukandis toimunud RMK KAH-aladega seotud aruteludest jäi mulle meelde, kuidas üldse ei läinud peale argumendid, mis paigutasid siinsed raied üleilmse metsatustumise konteksti. Küll aga olid paremini mõistetavad raievastased väited stiilis „kohalik rahvas on harjunud sellise (metsase) vaatega teedel jalutama". Esimene on kellegi „nende" mure, teine meie oma. Miks on nii, et meie tegevuse ja valikute tagajärgede tunnetuslikud piirid on nende tegelike piiridega väga suures nihkes?

Iseregulleeruvad komplekssüsteemid, nagu kultuur, toimivad põhimõttel, mille puhul keskkonna omadused selgitavad selles paiknevate osade omadusi ja kus paljusus on primaarne.

Maarja Ojamaa on kultuurisemiootik, keda huvitavad digitaliseerumise mõjud kultuurile ning selle võimalused ja vajakajäämised kultuuri õpetamisel.

KIRJELDUSKEELTE NAPPUS

Üheks põhjuseks on asjaolu, et peamine kanal, mille vahendusel maailm meieni jõuab – uudismeedia –, on ehitatud üles vastandamise loogikale. Peavoolu ajakirjanduse tuumväärtuseks on konflikt, selle horisont on rahvuslik või kildkondlik ja rütm ööpäevaringne. Selles raamis ei saagi kogu inimkonna mastaabis aeglaselt arenev aktiivsus pildile pääseda. Kui keegi kellelegi ei vastandu, keegi kedagi ei võida ega kellelegi alla ei vannu, siis sellest ei sünni uudislugu. Hoolimata üleilmset suhtlust ja infootsingut võimaldava digitehnoloogia laialdasest kättesaadavusest baseerub meie inimkonna mudel endiselt nägemusel eraldiseisvatest ja enda huvidest lähtuvatest rühmadest. Olgu kohalike institutsioonide, riikide või globaalsete korporatsioonide tasandil – me kaardistame end konkurentidena.

Loogikale toetudes on muidugi selge, et „mina" eeldab „mittemina" ja „meie" eeldab „neid". Kuna neid kategooriaid luuakse ennekõike keele vahenditega, on ootuspärased emakeeltel ja rahvuskultuuridel põhinevad eristused. Ilmtingimatu ei ole aga mittemina ja mittemeie kirjeldamine negatiivsena ning meievahelise piiri samastamine rindejoonega, mitte tõlkeks, dialoogiks või sümbioosiks sobiliku paigana. Modernistlikus kultuuris on see aga harjumuspärane praktika.

Kummatigi on selge, et sellel planeedil ellujäämiseks vajame tõsiseltvõetavat mudelit või suurt narratiivi, kus „meie" võrduks iga inimesega maailmas. Veelgi enam, tegelikult ei peaks see „meie" hõlmama üksnes inimesi, vaid kõiki Maal elavaid liike. Kui inimestest räägikides tunduks meile loomuvastane arusaam, et ta on minu oma, järelikult võin teha temaga seda, mis tundub parasjagu meeldiv ja/või kasulik, siis maa ja teistest liikidest kaasmaalaste kontekstis on see igapäevane praktika. Meil lihtsalt napib alternatiivseid kirjeldusviise ja mõttemalle, mille puhul maa ei oleks tarbekaup, mida jõukamad meist saavad tükikaupa omandada. Kui mõelda sellele, kuidas õhk ja toit sõltuvad maast, või pärandipaikade ning maaga seotud töödele ja rituaalidele, siis võiks ju olla klaar, et oleme

jätkub >

< eelneb

ise osa temast ja tema meist. Ühesõnaga tuleks otsida uusi viise planeedi ja selle elanike kirjeldamiseks ning asendada „ressursid", „kaup", „omand", „sõltumatus" ja „võistlemine" oma sõnavaras sagedamini mõistetega, mille tuumaks on suhete loomine ja arendamine.

Viimaste kümnendite kliimakommunikatsiooni kogemus on osutanud, et faktid ja andmed ei räägi iseenda eest ega suuna inimest oma harjumusi muutma. Meie valikuid juhivad kultuur, väärtused, tähendused. Kust leida mudeleid, mis meid suunaksid? Humanitaarteadustest, kunstidest ja teismeliste tüdrukute sotsiaalmeedia profiilidelt.

VILJAKAS MÖÖDARÄÄKIMINE

Raamatus „On the Digital Semiosphere: Culture, Media and Science for the Anthropocene", mis ilmub peatselt ka eestikeelsena, väidame kaasautorite **John Hartley** ja **Indrek Ibrusega**, et sobiliku mudeli pakkus juba 1984. aastal välja **Juri Lotman**. Tema semiosfääri kontseptsioon sai inspiratsiooni **Vladimir Vernadski** bio- ja noosfääri käsitlusest. Kui viimaste puhul on tegemist aineliste sfääridega, siis semiosfäär ehk tähendusloome ruum on abstraktne. Ilma sellise abstraktse keskkonnata ei ole aga suhtlemine ega tähenduse tekkimine võimalik. Semiootika vaates on see täiesti loogiline, sest ükski märk ei tähista midagi väljaspool märgisüsteemi. Selleks et tõlgendada ühe või teise märgi tähendust, peame tundma märgisüsteemi, kuhu see kuulub. Sellest mudelist tulenevalt on võimalik mõista üksikut üksnes lähtuvalt üldisest, osakest lähtuvalt tervikust. Ja mitte vastupidi.

Nüüdisaegne veebiruum on ajaloos pretsedenditu tihedusega semiosfääride kohtumispaik, kus toimub tõeliselt üleilmse inimkäsitluse kultiveerimine.

Kui nägin ühel tänavusel märtsipäeval aknast välja vaadates maja ees viimsetele lumeriismetele veetud tohutu suurt Z-tähte, käis mul hetkeks seest jõnks läbi. Minu viieaastasel Zorroks kehastunud pojal, kes selle autor oli, pole Vene armee sümboolikast aga aimugi. See ei kuulu tema semiosfääri. See päriseluline klišee näitlikustab kujukalt, et semiootiline ruum ehk tähendussüsteem on semiootilise üksikobjekti ehk märgi olemasolu eeldus, mitte tagajärg. Märk hakkab toimima või õigemini saab märgina olemas olla vaid kindlas süsteemis – väljaspool seda võib see tähistada midagi muud või üldse mitte midagi.

Noored aktivistid on keskendunud „meie" välispiiri avardamisele ühe haavatava või kannatava inimrühma kaupa.

Lihtsustatult öeldes ei tuleks lotmanlikus arusaamas käsitleda inimmaailmas toimuva selgitamiseks analüütilise miinimumi või elementaarosakesena mitte üksikut märki, vaid tervet märgisüsteemide süsteemi, kogu inimkonna kultuuri. See on vastupidine koolifüüsikast tuttavale maailmapildile, milles on harjumuspärane ja tulemuslik selgitada keerulist lihtsa kaudu, dünaamilist staatilise kaudu, ainete ehitumist aatomite liitumisega. Isereguleeruvad komplekssüsteemid, nagu kultuur, toimivad aga teisel põhimõttel, mille puhul keskkonna omadused selgitavad selles paiknevate osade omadusi ja kus paljusus on primaarne, mitte vastupidi. See, kumma paradigma kaudu me ümbritsevale maailmale läheneme, muudab seega põhimõtteliselt seda, mida me maailma kohta üldse teada saame, millisena maailm võib meile paista.

Dylan Michilsen on kollaažikunstnik, kes armastab kõike veidrat & tumedat. Lisaks kureerib ta ka tumeda & sürreaalse kunsti ajakirja Semioculus.

Niisiis võimaldab semiosfääri mudel kirjeldada ühtaegu inimkultuuri kui tervikut ja selle tohutut sisemist mitmekesisust. Ühtlasi rõhutab see süsteemi jätkusuutliku toimimise tagamisel dialoogide fundamentaalsust. Sealjuures on oluline, et kuivõrd inimrühmadel on maailma kohta mõnevõrra erinev teadmine ning varieeruvad teadmiste hankimise viisid ja vahendid, esineb dialoogis alati nii mõistmist kui ka mittemõistmist. Aga just mittemõistmine osutub uute tähenduste loomisel viljakaks. Selle näidete hulka kuulub nii lõbu, mis sünnib telefonimängu lõpus välja öeldu võrdlemises esialgsega, kui ka eri märgisüsteeme lõimivad kultuurinähtused, nagu klassitsism või K-pop. Laiemas plaanis võib viljaka mittemõistmise võtmes käsitleda näiteks kunstiteose vastuvõttu, mille käigus igaüks loob oma tõlgenduse.

Seega ei ole arusaamatud väärtus- ja tähendussüsteemid inimkultuuri jätkusuutliku arengu vaates kunagi probleem, vaid lahendus. Ainsaks eelduseks jääb teatav eetiline ühismõõde, sellesama inimkonna jätkusuutliku toimimise tähtsaks pidamine. Seetõttu ongi oluline pakkuda eri inimrühmadele dialoogipaiku nii vahetult linna- või laiemalt avalikus ruumis kui ka vahendatud kujul näiteks veebis. Just seal toimub tõeliselt üleilmse inimkäsitluse kultiveerimine. Nüüdisaegne veebiruum on ajaloos pretsedenditu tihedusega semiosfääride kohtumispaik. Sellest tulenevalt on maailm muutunud ühelt poolt väiksemaks, kuid teisalt kombineeruvad sealsamas pidevalt ka uued kooslused, mis maailma uuesti avardavad. Mõned neist võtavad suuna perifeeriast tuuma poole. Üheks selliseks grupiks on teismelised tüdrukud.

UUE INIMKONNAKÄSITLUSE SUUNAMUDIJAD

Esimesed kolm, aga kaugelt mitte ainsad neist, on muidugi **Greta Thunberg**, **Malala Yousafzai** ja **X (Emma) González**. Tegutsedes oma miljonite jälgijate ja järgijatega ühel viisil ja ühel ajal geograafiliselt eri punktides ning peegeldades tehtut digitaalses semiosfääris (eriti Instagramis), vormivad nad ühist üleilmset meie-tunnet. Kui nende väljapoole suunatud süsteemikriitika võib olla vägagi raevukas, siis sisesfääri suhtlust kannavad märgatavalt pehmema tooniga vastastikuse usalduse toitmine ning avatus. See saab selgemaks, kui kõrvutada neid teise olulise üleilmse ulatusega sotsiaalmeedia kogukonnaga, kus kasutatakse samuti väga loovalt digitaalseid eneseloome vahendeid, ehk vandenõuteoreetikutega.

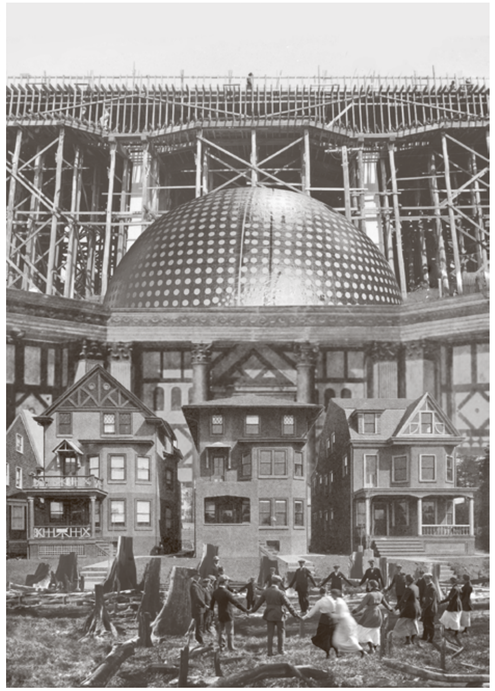

Viimaste enesekirjeldused on rajatud pea alati teise/nende vaenamisele ning grupisisese kuuluvuse signaliseerimine rõhub „meie" ja „nende" vahelise piiri väljasulgevale toimele ja vankumatule püsimisele. Noored aktivistid on keskendunud aga just „meie" välispiiri avardamisele ühe haavatava või kannatava inimrühma kaupa. Nii immutatakse oma enesekirjeldustesse nende rühmadega seonduvaid sümbolelemente, olgu nendeks siis vikerkaarevärvid Greta plakatil või BLMi ruut Malala seinal. Teise olulise erisusena kaardistavad vandenõuteoreetikud maailma käputäie jõudude võitlusväljana, kus toimuv allub lineaarsele põhjuslikkusele ning „tema/nende" halvad kavatsused sillutavad otseteed halbadele oludele (vaktsiinidega kiibistamine, 5G-mastidega kiiritamine jne). Selle kõrval juhib Greta kõige laiemalt mõistetavas keeles tähelepanu just maailma komplekssusele ja keskkonnateemade vastastikustele suhetele paljude teiste globaalsete valukohtadega, nagu tüdrukute õigus kooliharidusele, COVID-19 vaktsiinide kättesaadavus vaestes riikides, LGBT+ võrdne kohtlemine, solidaarsus inimestega, kes kannatavad sõdade, ebademokraatlike olude või neokolonialistlike arendusprojektide tõttu. Hästi saab selgeks, kui oluline on kliimaprobleemide vaatepunktist see, et kõigil meist oleksid võrdsed õigused ja inimväärne lähtepositsioon. Samuti see, kuidas väärtuste ja tähenduste sfäär on esimene, millest alustada, kui soovime mõjutada seda, mis toimub teistes globaalsetes süsteemides, nagu geo- ja biosfäär. Teemade välja avarus ja komplekssus eristabki noori aktiviste näiteks feministide kogukonnadest, kelle sõnumit ja missiooni näevad need noored muidugi osana enda omast.

Fotode kõrval pakub Instagram kollektiivseks enesekirjelduseks veel üht olulist vahendit, nimelt teemaviiteid, mida ei kasutata õigupoolest sageli mitte ühekaupa, vaid pilvedena. Noor statistik **Christoph Herrmann** Halle-Wittenbergi Martin Lutheri ülikoolist on masinanalüüsinud koos kolleegidega teemaviiteid, mis esinevad koos viitega *#fridaysforfuture*, ning tuvastanud nende puhul rea temaatilisi kategooriaid[1]. Lisaks ootuspärastele teemadele, mille hulka kuuluvad plasti- ja julmusevaba tarbimine, tervis (sh teadlikkus nii vähivormidest kui ka koroonameetmetest), globaalseid probleeme ja inimlikku õiglustunnet puudutavad sündmused jne, leiame sealt ka kunstiga seotu. Viimased viitavad näiteks muuseumidele, tänavakunsti asukohtadele, kunstnike nimedele ja konkreetsetele kunstiprojektidele, kusjuures kõik neist ei tegele otseselt kestlikkuse teemadega.

Kultuurisemiootika vaatepunktist võiks aga sedagi pidada ootuspäraseks. Nimelt on Lotman kirjeldanud kahte peamist omavahel komplementaarset vahendit maailma mudeldamiseks. Need ongi teadus ja kunst. Sellega seonduvalt võiks tõsta lõpetuseks esile ühe seni vähe väärtustatud teguri inimkonna jätkusuutlikuma koostoimimise mudeli loomisel. Selleks on humanitaarhariduse positsioon koolides. Kirjandus-, kunsti- ja muusikatundides on vähe valemeid, mille saab täiesti selgeks õppida. Nende ainete tuumaks on ühe ja sama maailma kirjeldamine väga erinevates keeltes ja väga erinevatest perspektiividest, kusjuures ükski neist pole kõige õigem ega kõige täpsem. Kunstiteose kaudu maailma mõtestades luuakse iga kord ka justkui uus maailm, mida kellelgi ei õnnestu ainult enda omaks pidada ja kuhu võime sukelduda üksnes selleks, et seejärel erksama mõtte ja suurema südamega jälle pinnale tulla. Nii saabki võimalikuks, et me pole enam see, mida omame, vaid see, mida mõistame. Ja selles üksteise toetamine on meile vastastikku kasulik.

[1] *Herrmann, C.; Rhein, S.; Dorsch, I. 2022. #fridaysforfuture – What does Instagram tell us about a social movement? – Journal of Information Science, 01.02.*

KOLUMN

Reaktsioonid, mis järgnesid keskkonnaministri otsusele suurendada raiemahtusid, ilmestavad sügavalt juurdunud väärarusaamu majanduse, ühiskonna ja keskkonna omavahelistest suhetest.

KUS ON MAJANDUSE KOHT?

Kirjutas **Aet Annist**, illustreeris **Stella Salumaa**

Keskkonnaministri metsandusalasele suunamuutusele järgnesid siinkandis tavapäraselt tasased ja hillitsetud protestid ning hästi valitsetud, vihani küündimatu pahameel. Kui reaktsioonid otsusele eetrisse ja kirjatükkidesse pihustusid, selgus, et kohalik mõtlemine kipub endiselt majandust ja keskkonda vastandama. Ühel pool on inimeste maailm, kus tehakse ühiskonnale tähtsaid otsuseid. Vahel valgub sellest tsitadellist küll välja veidi kaastunnet, asutatakse mõni kaitsealake või võetakse vastu ebamäärane, kuid innukas säästev resolutsioon ja hooliv abikäsi püstitab järelejäänud metsatukka mõne pesakasti. Enamasti toimetab aga looduse kroon oma subjektist nõnda kaugel, nagu ta loss asuks tõesti mõnel muul planeedil. Teisel pool on loodus, inimkonna ammu hüljatud, ehkki vahel härdust ja naasmissoovi ärgitav häll. Teed tagasi muidugi ei ole, kuigi ühiskond suhtub neisse, kes on loodusesse ülemäära kiindunud, heatahtlikult, kutsudes neid vahel tähendusrikkalt „looduslasteks".

See looduse ja ühiskonna kaksikjaotus on läbiv. Nii eristame enamasti „metsikuid" loomi „kodustatuist", püügame majade ümber hoolikalt muru, võitleme aialillede nimel umbrohuga ega soovi jagada oma kodu putukate ja ämblikega.

Aet Annist on antropoloog, kes on uurinud, kuidas peegelduvad ühiskondlikud vastuolud noorte käitumises ning otsinud kogukonda keskusküladest ja sotsialismijärgsusest ning põhjuseid selle puudumisele. Praegu tegeleb ta esmajärjekorras keskkonna- ja kliimaaktivismi ning selle uurimisega nii Eestis kui ka Inglismaal.

MAJANDUSE IRDUMINE MORAALIST

Kui ühelt poolt oleme eristanud enda mõtlemises edukalt loodust tavaelust, justkui me ise poleks selle osa ega sõltuks sellest oma naha ja karvadega, siis teisalt on toimunud paralleelselt protsessid ühiskonna ja majanduse vahelistes suhetes. Majandussuhted on toiminud inimajaloo vältel läbipõimunult muude ühiskonnaelu aspektidega. Üks 20. sajandi olulisim majandusajaloolane ja -antropoloog **Karl Polanyi** on nimetanud sellist asjade seisu majanduse „sängitatuseks" ühiskonnaellu. Majandussuhete lähtepunktiks on sotsiaalsed või ka näiteks religioossed vajadused ja väärtused, majandus on allutatud ühiskondlikule moraalile ja eetikale. Oma 1944. aastal ilmunud teoses „The Great Transformation" kirjeldab Polanyi aga seda, kuidas turumajanduse kujunedes saavutas „isereguleeruva turu" ideoloogia olulisel määral majandussuhete irrutatuse ühiskonna muudest institutsioonidest, moraalsetest ja eetilistest normidest ning poliitilisest reguleeritusest. Aja edenedes on need ühiskonnaelu elemendid teinud koguni läbi uuenduskuuri majanduse palge järgi. Majandus on roninud oma kohalt ühiskonna rüpes pjedestaalile, kust teha meie elu alustaladeni ulatuvaid, kuid samas kriitikale allumatuid otsuseid.

Kohati jääb praeguseid diskussioone jälgides aga hoopis mulje, et ühiskond on majanduse puuri lukustanud ja, veel hullem, loodus, see igapäevaelus ühiskonna äärealale tõrjutud nähtus, istub majandusel lausa kõri peal. Kliimamuutuste vältimiseks tehtud otsused ohustavat majanduse ruineerimisega meie kõigi tulevikku. Seoses metsaprotestidega rõhutasid mitmed kommentaatorid, et „Lõuna-Eesti sõltub metsatööstusest" ja keskkonnakaitsjate lobi ähvardab sealse eluolu põrmu paisata. Huvitav on muidugi tõdeda, et kui majanduslik surve jätta sellised piirkonnad infrastruktuuri ja võrdsete võimalusteta olevat paratamatu, siis üleskutsed veel säilinud looduskeskkonda – ehk lausa viimast väärtust, mille poolest maaelanikud on linnarahvast rikkamad – alal hoida on piir, mida on võimatu ületada.

Selline majanduse ja keskkonna vastasseis pole muidugi mingi võrdsete heitlus. Kapitalistlik majandus on fundamentaalselt ekstraktiivne ja ekspansiivne ehk taastumatuid ja vaid teatud piirini taastuvaid loodusvarasid hävitav. Veel enam, kapitalism on ideoloogia, mitte lihtsalt majanduselu korraldamise viis. Ideoloogiatele omaselt on kapitalism selle omaksvõtnute silmis piisavalt veenev, et ka ilmsemaid läbikukkumisi ei registreerita süsteemi ja ideoloogia probleemina, vaid nende põhjusena nähakse väliseid mõjureid. Nagu ideoloogiate puhul ikka, on nende põhiväärtuste teenimine keskselt oluline iga ideoloogia palveleja silmis. Nii pole eriti imestada, et inimlikes vaidlustes ressursside üle ei kirjeldata looduse kaitset mitte majanduse alustalade kaitsena, vaid hoopis majanduslikult rumala, koguni ohtliku valikuna.

KESKKOND KUI KAUGE PLANEET

Elu sõltub muidugi võimalusest tarbida – toituda ja peavarju leida – ehk majandusest. Kui rajada ühiskond, kus elu näib sõltuvat üha kasvavast varustatusest materiaalsete väärtustega, seab see mõistagi kõige kesksemale kohale majanduse ja veel otsustavamalt majanduskasvu. Kui keskkonnahoidlikkus võiks midagi ohustada, siis just viimast. Majandusteadlane **Kenneth Boulding** eristas juba 1966. aastal oma essees „The Economics of the Coming Spaceship Earth" kahte tüüpi majandusi: kauboimajandus ja kosmoselaevamajandus. Kui esimene näeb maailma lõputute anastatavate ja endale vallutatavate ressursside maastikuna, siis teine tunnistab, et tegemist on suletud süsteemiga, mida tuleb juhtida ülimalt ettevaatlikult, et vältida või aeglustada varude ammendumist. Kasvumajandus kuulub esimesse tüüpi ja on rajatud irratsionaalsele eeldusele, et ressursid on lõputud (või tänapäevaks veidi ümber rihitud, kuid samavõrd irratsionaalsele eeldusele, et ressursside lõplikkust on võimalik ületada veel sündimata innovatsioonide ja seni skaleerimatuks osutunud leiutiste najal) ja keskkond on justkui majandusega seostamatu kauge planeet, mida saab tagajärgedeta kurnata. Kasvumajanduse ratsionaalne alge on piiratud oleviku, paremal juhul lühiajalise tuleviku planeerimisega. Kauboimajanduslik mõtlemine saab eksisteerida vaid siis, kui kujutleda majandust mingi päris maailmast eraldiseisva, vaakumis igiliikuriihaluse nimel tegutseva nähtusena.

Ometi oleme viimaste kuude, isegi paari aasta jooksul kogenud, et majanduse ühiskonda sängitatust, sotsiaalsete ideaalide, moraali ja eetika nõuetele allumist saab pidada täiesti enesestmõistetavaks. Selliste ootamatuste puhul nagu okupatsioonikatsed või vajadus kaitsta ühiskonnaliikmeid pandeemiliste viiruste eest on osutunud igati võimalikuks kasvumajanduslikele plaanidele pidurit tõmmata. Seni justkui kogu mängu juhtinud majanduseesmärgid peavad laskma moraalil ja eetikal valikuid teha nendesse sekkumata. Venemaa katse Ukrainat vallutada oli nii ilmselgelt vale, et loomulikult pidi majanduskasvu seisukohalt olulistele majandussuhetele Venemaaga kriipsu peale tõmbama. Okupandile vastuseismise ülimuslikkust majanduslike vajaduste suhtes ei seata siin kahtluse alla. Hinda, mida selle eest makstakse, peetakse väikeseks võrreldes palju kibedama hinnaga, mis kaasneks majanduskasvu nimel oluliste väärtuste kõrvaleheitmisega.

Keskkond ja loodus on demokraatliku ühiskonna toimimisele ning elutervetele ideaalidele või tervisele sama tähtsad eeldused kui riikide iseseisvuse ja puutumatuse, kodanike sõnavabaduse või eluõiguse tagatus. Täpsemalt sõltuvad kõik säärased õilsad aated toimivast keskkonnast. Isegi kui majandus on suudetud sikutada moraali, eetika ja demokraatlike väärtuste sängi seoses sõja ja pandeemiaga, ei mahu meie kõigi kuulumine looduse sängi endiselt igapäevasesse mõtlemisse. Jutt majanduskasvust voolab samasuguse enesestmõistetavusega iga kommentaatori suust ning ratsionaalsusest ja efektiivsusest kõnelejateni pole jõudnud jätkuvalt arusaam keskkonnaalase tegevusetuse, fossiilkütuste ammutamise ja bioloogilise mitmekesisuse hävitamise jätkumise irratsionaalsusest ega selle rängast hinnast.

ROHELINE KIRIK EHK KRISTLASTE PANUS LOODU(S)HOIDU

Kliimakriisi lahendamisel võiks kirikust saada kliimaaktivistidele oluline liitlane. Maailmas leidub mitmeid kogudusi, mis on seadnud oma tegevuses läbivaks eesmärgiks keskkonnahoidlikkuse. Eesti kirikumaastikul on need globaalsed trendid paraku suuresti tähelepanuta jäänud.

Kirjutas ja illustreeris **Laura Vilbiks**

Kui ma mõtlen, milline võiks olla keskmise eestlase ettekujutus kirikust, siis kliimaaktivism – või aktivism üleüldiselt – sinna pildile tõenäoliselt ei kuuluks. Kirik seostub Eestis ja ilmselt kogu maailmas pigem sotsiaalse konservatiivsuse ja traditsioonide alalhoidmisega. Tegelikult pole aga kristluses midagi olemuslikult konservatiivset. Jeesuse õpetused olid omas ajas radikaalsed ja ma leian, et need on seda siiani – vähemalt ma ei tea ühtki ühiskonda, kus poleks arenguruumi suurema võrdsuse, vaeste aitamise, kaastunde, hoole ja ligimesearmastuse vallas. Kirik kui kristluse peamine esindaja saaks nende väärtuste levitamiseks palju rohkem ära teha.

Hea majapidaja hoiak kohustab selgelt peatama looduse kurnamist ja arvestama ökosüsteemide vajadustega, leidma viisi vastastikuseks kooseksisteerimiseks.

Jumalale keskendunud elu ei pea tähendama täielikku eraldumist maisest maailmast ega ka oma kehalisuse allasurumist, vaid pigem mõõdukust ja teadlikku kohalolu.

Ma ei soovi pisendada kiriku praegust rolli heategevuses – kirik on olnud läbi ajaloo varjupaigaks abivajajatele ja ka praeguses sõjaolukorras on Eesti kirikud olnud Ukraina põgenike abistamisel oluliseks partneriks. Sellest hoolimata näen kristlikus kogukonnas suuremat potentsiaali osaleda globaalsete kriiside lahendamises. Peaasjalikult viitan kliimakriisile, mis mõjutab enim meie pikemaajalist tulevikku.

Laura Vilbiks on KU Leuveni ülikooli filosoofia magistrant, kes vahel kirjutab ja illustreerib.

KRISTLUSE KAKS PALET

Avalikkuse kasvanud tähelepanu keskkonnale on pannud ka kristlasi oma maailmavaadet ümber hindama ja viimase 40–50 aasta jooksul on tekkinud hulgaliselt teooriaid, mis otsivad kliimamuutustele lahendusi kristlikust traditsioonist – neid koondab ökoteoloogia valdkond. Selleks et muuta meie käitumist looduse suhtes, tuleb esmalt muuta seda, kuidas me mõtleme ja räägime inimese ja looduse vahelisest dünaamikast. Kui takerdume inimeste ülemvõimu (*dominion*) teoloogiasse, mille järgi inimestel on Jumalalt saadud õigus loodust omavoliliselt valitseda ja piiramatult ära kasutada, siis jääme keskkonnaprobleemide suhtes ükskõikseks. See on üks võimalik tõlgendus kirjakohale: „Ja Jumal ütles: „Tehkem inimesed oma näo järgi, meie sarnaseks, et nad valitseksid kalade üle meres, lindude üle taeva all, loomade üle ja kogu maa üle ja kõigi roomajate üle, kes maa peal roomavad!"" (1Ms 1:26)

Kui aga võtame omaks hea majapidaja (kr *oikonomos*, ingl *stewardship*) hoiaku, siis usume, et Jumal andis looduse inimese hoole alla just nimelt selle kaitsmiseks ja vastutustundlikuks kasutamiseks ainult oma vajaduste piires. Sellist hoolitsust ja mõistmist ilmestab näiteks liobi raamatu 39. peatükk, kus Jumal väljendab oma õrnust maailma loomade vastu. Hea majapidaja hoiak kohustab selgelt peatama looduse kurnamist ja arvestama ökosüsteemide vajadustega, leidma viisi vastastikuseks kooseksisteerimiseks.

Ma soovitaks astuda veel sammu kaugemale ja näha end osana loodusest, mitte sellest eraldiseisva valitsejana. Kristluses eristatakse tihti maist ja taevast sfääri, mistõttu looduse ja inimese vahele karmi eraldusjoone tõmbamiseks tuuakse sageli põhjusena inimest eristav võimalus saada päästetud. Sel puhul meeldib mulle aga viidata kirjakohale, mis annab aimu kogu loodu pääsemisest: „Loodu on ju allutatud kaduvusele […] lootusega, et ka loodu ise vabastatakse kord kaduvuse orjusest Jumala laste kirkuse vabadusse." (Rm 8:20-21) Kvalitatiivseks eristuseks on võib-olla vähem põhjust, kui paistab.

USUPEADE KLIIMADEKLARATSIOONID

Luterlik ökoteoloog **Larry Rasmussen** kirjutab, et me võiksime arvestada käsu „armasta oma ligimest" puhul „ligimese" hulka kogu loodu, kõik selle, mida meie teod võivad mõjutada.[1] Nii oleksid meie ligimesed nii inimesed, loomad kui ka kogu meid ümbritsev loodus, miks mitte ka ökosüsteemid tervikuna. Praktiliselt tähendaks see seda, et loodusressursse tuleb kasutada viisil, mis arvestaks nii inimeste kui ka ökosüsteemide vajadusi. Tegelikult leidub kristlikus traditsioonis ka häid näiteid jätkusuutlikust eluviisist, näiteks askeetlus ja munklus on olnud Rasmusseni sõnul alati praktikad, mis aitavad elada maa peal õrnalt, õiglaselt ja minimalistlikult ressursse kasutades. Jumalale keskendunud elu ei pea tähendama täielikku eraldumist maisest maailmast ega ka oma kehalisuse allasurumist, vaid pigem mõõdukust ja teadlikku kohalolu. Mõõdukusest on aga inimkonna praegune tarbimine väga kaugel.

Pole juhus, et maailma suurimate kristlike kirikute esindajad on võtnud kliimaküsimused oma südameasjaks. 1990ndatel rajas selleks teed õigeusu kirikupea **patriarh Bartholomeos I**, kes on pälvinud ka „rohelise patriarhi" tiitli, nimetades keskkonnast hoolimist mitte poliitiliseks, vaid religioosseks kohustuseks. Bartholomeos on võtnud aastakümnete jooksul eesmärgiks arendada dialoogi teadlaste ja kirikute vahel, väärtustades eriti oikumeenilist koostööd. 2015. aastal järgnes talle **paavst Franciscus** entsüklikaga „Laudato si'", milles ta tunnistab teaduslikku konsensust kliimamuutuste inimtekkelises päritolus, kutsub arenenud riike kiiremas korras fossiilkütustest loobuma ja abistama vähem arenenud riike kliimamuutustega võitlemisel. 2021. aastal esitasid Canterbury peapiiskop **Justin Welby**, paavst Franciscus ja patriarh Bartholomeos ühise kliimadeklaratsiooni, mis sisaldas karme hoiatusi maailma liidritele.

SURVESTA, JUTLUSTA, RENOVEERI JA LOHUTA

Kuidas saaksid kristlikud kogukonnad ja kirikud aidata kaasa kliimakriisi lahendamisele? Toon välja kolm peamist valdkonda. Esiteks on kirik institutsioon, kes omab hulgaliselt kinnisvara ning tarbib oma igapäevategevuste käigus elektrit, teenuseid, toitu ja pakendeid. Samuti on iga koguduse liige ja vaimulik eraldiseisev tarbija, kes saab teha oma leibkonnas jätkusuutlikumaid valikuid. Kirikutel on võimalik vähendada oma veekasutust ja elektritarbimist, minna üle rohelisele energiapaketile, soojustada hooneid paremini, pühenduda kliimaneutraalsuse saavutamisele, loobuda ühekordsetest nõudest, istutada oma maa-aladele elurikkust toetavat haljastust jne. Näiteks Suurbritannias on liitunud Eco Churchi programmiga üle 4000 ja Taanis Grøn Kirke programmiga üle 200 kiriku. Mõlemad käsitlevad kirikut kui tervikut – kütteallikad, veekasutus, soojusisolatsioon ja taaskasutus on ainult üksikud valdkonnad paljudest, kus kogudus võiks muudatusi teha. Mõned kirikud on astunud programmis oodatust veel mitu sammu kaugemalegi näiteks sademevee kasutamise, päikesepaneelidest elektri tootmise, isegi enda veevarustus- ja kanalisatsioonijaama käivitamise ning oma tarbeks toidu kasvatamisega.

Teiseks on kirik moraalne kompass, kelle õpetused jõuavad iganädalaste jutluste ja vaimulike avaldatud artiklite kaudu paljude inimesteni. Nii on kirikul ka vastutus levitada keskkonnahoidlikku sõnumit. Selle tegemiseks saab siduda mingid kirikukalendri pühad keskkonnateemadega (näiteks on septembrikuu kuulutatud rahvusvaheliseks loodu(s)hoiukuuks), jutlustel tihedamini keskkonnast rääkida ja loodu eest palvetada, lasterühmades ja leeritundides loodu(s)hoidu õpetada, uudiskirjades ja artiklites annetama kutsuda, temaatilisi üritusi korraldada, kliimaprotestidega ühineda.

Lisaks mainitule on oluline, et ei ülistataks pelgalt isiklikke ponnistusi, vaid rõhutataks ka valitsuste ja suurkorporatsioonide vastutust kliimakriisi lahendamisel. Ainult maheleiva ja -veiniga maailma ei päästa. Kuna eestlastena oleme harjunud mõtlema endast kui pigem usukaugest rahvast, siis võime vahel unustada, et kirikutel on globaalse võrgustikuna maailmas omajagu võimu. Näiteks Suurbritannia Eco Churchi programm innustab kirjutama kohalikele parlamendiliikmetele või nendega kohtuma, et ärgitada neid kliimaküsimustes tegutsema. Lisaks poliitikutele võib see tähendada ka kirikute katusorganisatsioonide survestamist, et nemad survestaksid omakorda globaalse tasandi tegutsejaid.

Kolmandaks on kirikul ühiskonnas ka hingehoidja roll. Kirikul on unikaalne positsioon pakkuda lohutust ja vaimset tuge neile, kes tunnevad globaalse kriisiga silmitsi seistes ärevust, ahastust, leina ja muid keerulisi emotsioone. Sel teemal soovitan lugeda **Hannah Malcolmi** koostatud esseekogumikku „Words for a Dying World", mis koondab liigutavaid lugusid inimestelt, kes on kliimamuutuste mõjuga otseselt kokku puutunud ja leidnud lohutust kristlikust teoloogiast.

EESTI KIRIKU KLIIMAKAUGUS

Ütlen ausalt, et Eestis kirikus käies ei teadnud ma üldse, et taoline sotsiaalsetel teemadel tegutsemine võiks kirikus võimalik olla, sest ma polnud seda siin kunagi näinud. Belgiasse õppima tulles sattusin aga ühte anglikaani kogudusse, kus korraldati seoses Inglismaa Kiriku laiema keskendumisega kliimale oikumeenilist loengusarja keskkonnateoloogiast, palvetati iga nädal kliima ja kliimamuutuste tõttu kannatajate eest, kutsuti üles keskkonna heaks annetama, korraldati looduses armulauda, käidi üheskoos kliimaprotestidel ja üksteisel külas neid teemasid arutamas. See kõik oli enamasti vabatahtlike korraldatud ja nõudis vähe rahalisi ressursse – oluline oli vaid paari inimese kirg teema vastu ja tahe muutusi ellu viia. Ma ei näe põhjust, miks see ei võiks ka Eestis toimida.

Kirik, kuhu ma sattusin, pole maailma mõttes suur erand, sest näiteid keskkonnaliikumistest on peaaegu kõigis usulahkudes. Katoliiklaste hulgas kerkis paavsti algatusel esile Laudato Si liikumine, mis levitab teadlikkust kliimakriisist, korraldab poliitilisi petitsioone ja proteste ning koolitab välja katoliiklasi, et nad oskaksid oma kogukondades paremini paavst Franciscuse loodushoiusõnumit levitada. Kliimateemalised programmid on olemas mitmete riikide luterlikes kirikutes ja Luterlikus Maailmaliidus. Spetsiifiliselt mustanahaliste kogudustele keskendub üleilmne Green the Churchi liikumine. Juba mainitud Eco Churchi programmi veab A Rocha, mis on tõenäoliselt maailma suurim kristlikke keskkonnaorganisatsioone koondav võrgustik. Just nende kodulehte soovitaksin vaadata neil, kes otsivad praktilisi nõuandeid kiriku keskkonnasõbralikuks muutmisega alustamiseks.[2]

Need globaalsed trendid on aga Eesti kirikumaastikul pigem tähelepanuta jäänud. Tundub, et siin peetakse kliimamuutusi jätkuvalt ainult vasakpoolsete või liberaalide teemaks, mis ei puuduta kõiki ega ulatu kiriku huviorbiiti. Üksikute positiivsete näidete hulgas on **Helle Lihti** panus vabakiriklikku keskkonnateoloogiasse ja Eesti Kirikute Nõukogu loodu(s)hoiu teemaaasta 2020. aastal, mis tõi eri konfessioonide liikmed kokku loodu(s)hoidu arutama. Pikemaajalisi praktilisi tegevusi on aga vähe näha.

Kui kirikutes räägitakse keskkonnast, kipub fookus olema pigem nn vana kooli looduskaitsel, näiteks Eesti metsade ja looduskaitsealade hoiul, mis on tingimata oluline, kuid rohkem võiks keskenduda ka globaalsele kliimakriisile. Mugavam on rääkida metsast prügi koristamisest kui adresseerida komplekssset struktuurset probleemi – sellist suhtumist esineb muidugi igal pool, mitte ainult kirikus. Veelgi vähem on juttu globaalsest kliimaõiglusest ehk sellest, kuidas kliimakriis mõjutab ebaproportsionaalselt globaalse lõuna vaesemaid elanikke, kuigi kristlike väärtuste poolest peaks just inimkannatuste aspekt meile eriti korda minema.

TEE NOORTE HINGE

Lõpetuseks toon lisaks eetikale välja ka ühe egoistlikuma põhjuse, miks kirikud peaksid kliimakriisist hoolima: see tooks kirikusse uusi inimesi. Noorte kõnetamiseks tuleb rääkida teemadel, mis on neile olulised. Kristlik heategevusorganisatsioon Tearfund korraldas 2020. aastal küsitluse, millele vastas 630 noort Briti kristlast. Neilt küsiti arvamust kliimateemade, kiriku tegevuse ja nende usu kohta. Peamiste murekohtadena loetlesid noored diskrimineerimist, kliimamuutusi ja vaesust. Kui üheksa kristlikku noort kümnest väljendas muret populaarseim keskkond, teisena sotsiaalmajanduslik ebavõrdsus.

Nende oluliste teemade asemel kipub kirik figureerima Eesti avalikkuses hoopis sisetülidega, mis panevad isegi minusuguseid, end juba kristlaseks pidavaid noori oma liikmelisuses kahtlema. Kuidas peaksid siis veel ususkeptilised noored tahtma kiriku sõnumit kuulata? Ma loodan, et näeme tulevikus üha rohkem kirikuid, kelle jaoks globaalsete kriiside lahendamine ja õigluse eest võitlemine ei vastandu Jeesuse õpetusele, vaid on sellega kooskõlas.

Eestis kirikus käies ei teadnud ma üldse, et taoline sotsiaalsetel teemadel tegutsemine võiks kirikus võimalik olla, sest ma polnud seda siin kunagi näinud.

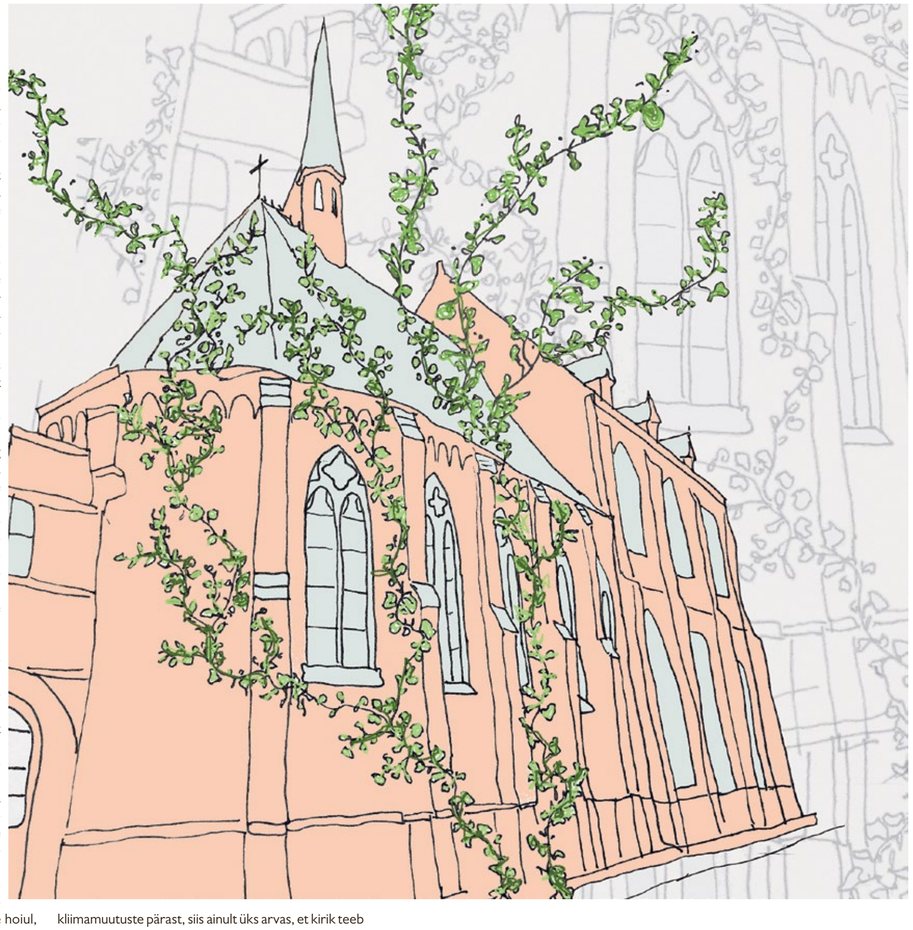

kliimamuutuste pärast, siis ainult üks arvas, et kirik teeb selles vallas piisavalt.

Kuigi Eestis pole sel teemal spetsiifiliselt kristlastele keskendutud, näitab eelmisel kuul välja tulnud 500 Eesti noort küsitlenud Norstati uuring, et üldiselt vaevavad ka meie noori samad mured.[3] Kui paluti valida kõige olulisemad teemad, millele Eesti ühiskond peaks järgmise kümne aasta jooksul keskenduma, oli

[1] *Rasmussen, L. 2013. Earth-honoring Faith.*
[2] ecochurch.arocha.org.uk
[3] *Noored muretsevad kliima ja majandusliku ebavõrdsuse pärast. – PM Majandus, 07.06.2022.*

KOLUMN

Foto: Ants Leppoja

Tasub õppida eristama, millal on mittemidagitegemine mõistlik ja millal takistab piduripedaali põhja vajutamine väärt ruumi loomist. Siinkohal ei saa Tammsaaret ega õpetaja Lauri usaldada.

MITTEMIDAGI-TEGEMISE OSKUS

Kirjutas **Elo Kiivet**

Ületöötamise mood veel kestab, kuigi võib juba täheldada selle leebumise märke: eelarvamusi lükatakse pikali ning isegi **Tammsaare** püha tsitaat on kahtluse alla seatud ja ümber jutustatud. Saab armastada ka ilma tööga tapmata, vahel on mittemidagitegemine hädavajalik ja suisa majanduslikult kasulik. Seda tõeks ja lubatuks pidada on raske, sest (töö)kasvatus on tugev ning kangelaslik enda ja lähedaste kraavi uputamine ikka veel põlvkondlik dogma. Eesti suvi annab siin hõlpu ja isegi süümepiinatööstus tundub teistega koos puhkusele minevat – seega on käes parim aeg katsetada harjumustest lahtiraputamist.

Aga mismoodi mittemidagitegemine ruumi mõjutab? Suures plaanis võib selle jagada kolmeks, millest esimesed kaks on positiivsed ja tulevad kasuks nii inimestele kui ka keskkonnale, aga kolmandal on, vastupidi, kaugele ulatuvad ohtlikud mõjud. Ehk kui molutamine ja lõdvestumine tunduvad arusaadavad, nende mõju on käegakatsutav ja lihtsasti nähtav, siis vältimine veeretab vastutuse kuhugi kaugusesse, tihti abstraktsesse ühiskondlikku sfääri ja ka selle tagajärjed ei pruugi ilmneda piisavalt kiiresti, et põhjuse ja tagajärje seost mõista või uskuda.

ELUTERVE MOLUTAMINE

Viljaka mittemidagitegemise ehk molutamise kiituseks on rääkinud märksa osavamalt ja veenvamalt **Fred Jüssi**, **Valdur Mikita**, **Jüri Kolk** jt autoriteedid, nii et soovitan algallikate juurde pöörduda. Üldiselt tähendab see oskust tõmmata saba seinast, olla levist väljas, astuda karussellilt maha ja tekitada täiesti enda ruum. Suvel tuleb üle elada vaid FOMO (*fear of missing out*, ilmajäämishirm) ehk festivalide-kontsertide-suveetenduste hüsteeria, mis pillutab üle Eesti gut olemisest seal, kus ta parasjagu on, ja sellena, kes ta on.

Mittetegemine ehk ülepingutuse vältimine ehk lõdvestumine on oskus valida, kuhu ja kuidas sekkuda. Ruumiotsuste puhul peab jätma ruumi ka iseolemiseks, isekujunemiseks, vabategevuseks. Ülepingutus on kogu ruumi täis planeerimine, liigsete ettekirjutuste kehtestamine, toredate ja konkreetses keskkonnas loogiliste asjade ärakeelamine või uute ideede mahategemine, sest „nii ju ei tehta". Selle vältimiseks tuleb eelkõige vallandada sisemine kontrollifriik, loobudes kas või üleliigsest muru manikküürimisest või totrast mürgitamisest. Elurikkuse hoovi, tänavale, parki ja põllule lubamine säästab nii energiat kui ka raha ja loodus on tänulik. Taoline mittetegemine on läbimõeldud ja põhjendatud, seda ei saa ajada segamini hooletusse jätmise või ignoreerimisega, sest see põhineb prioriteetidel ja valikutel. See hõlmab ka piiri panemist hiiglaslikele asfaldiväljadele ehk parklate vähendamist ja haljastusega asendamist, veidi anarhistlikuma keskkonna lubamist (noored, nudistid, alternatiivkultuur jms) või tarbimisvaba avaliku ruumi jätmist. Mittetegemine võib mõnel juhul nõuda parajat pingutust, vastuseisu majanduslikule või ühiskondlikule survele, väljamurdmist laiskusest teha asju vanamoodi ning julgust uute teadmiste valguses endistest tõekspidamistest lahti lasta.

PIDURITEGA RUUM

Märksa negatiivsema varjundiga mittemidagitegemist ehk vältimist oskavad (viimasel ajal?) eriti hästi juhtivatel kohtadel olijad, ruumiotsuste tegijad, kes valivad ebapopulaarsete ja valusate tegevuste asemel ettekäänete otsimise. Sel juhul on mittemidagitegemise hind üüratult suur ja seda peavad maksma ka päris kaugel seisjad, kes ei pruugi sealjuures sellise ignorantse süüdimatusega üldse nõus olla. Üks värvikaimaid näiteid on keskkonnaministeeriumi asekantsleri avalik teadaanne, et kõige olulisem on, et CO_2-heitmete vähendamisel ei seataks eesmärke, mida on keeruline täita.[1] Ehk ministeeriumid ja valitsus tegelevad asjadega ainult siis ja senimaani, kuni need on lihtsad? Keskkonna kujundamine ja/või hoidmine on tegutsemist väärt vaid siis, kui pingutus polegi tegelikult… pingutus? Kuidas saab luua head ühisruumi, kui me ei võta ambitsioonikaid eesmärke, ei lammuta *status quo*'d? Ja küsimus on siin avalikus ruumis selle kõige laiemas mõttes ehk mõju on globaalne. Siinkohal tahaks parafraseerida õigussüsteemi: asjadest mittearusaamine ei vabasta vastutusest.

Supeluse tänav Pärnus on juba mitmendat suve ilma fanfaarideta jalakäijatele ja kergliiklejatele reserveeritud. Foto: Lilli Tõlp

Jaanuaris asutati riigikogus mittemidagitegemise võimaldamiseks suisa eraldi toetusrühm, mille kõlav nimi on Euroopa Liidu kliimapaketis Eesti rahvuslike huvide kaitse toetusrühm. Seda saatsid toonase keskkonnaministri **Erki Savisaare** sõnad, et kliimaeesmärkides on ettepanekuid, mis Eesti riigile ei sobi ega ole reaalsed.[2] Ebamugavate tegevuste pareerimine hüütusega „See pole ju reaalne!" või „Oluline jääda ikkagi realistiks!" on kehmide (keskealine eesti heteromees, keskklassist endast huvitatud mees) valitsemisruumis väga levinud ja nii püütakse jätta endast ratsionaalset muljet, vastandudes „emotsioneerivatele puukallistajatele" või „fantaseerivatele idealistidele". Eriti kogenud kehmid vehklevad ka ohutuse õilsa keebiga, mille alla saab peita harjumuse hallid tolmurullid – ja jälle ei pea midagi muutma ega tegema! Veel parem, sellega saab kõik teistsuguse ära keelata, sest kes julgeks öelda, et teda ei huvita kaaskodanike turvalisus ja ohutus? Milleks meile Eesti esimesed tõeliselt nüüdisaegsed eraldatud sõidusuundadega rattarajad, kui saab vanamoodi edasi tossutada, sest „nii ei teki ohukohti juurde"[3]? Kõiketeadval ilmel ja ülevoolava enesekindlusega sildistatakse vastased ning teema lükatakse laualt maha, ekspertide arvamused ja uuringud kummutatakse edasist arutelu välistava ma-ei-usu-sedaga. Jällegi, ilma idealismita ei saa areneda, luua kvaliteetset, uutmoodi ruumi. Mittemidagitegemine („realistlik olemine" või „ohutuse kaitsmine") ei ole siin ühiskonna hüvanguks, vaid pelgalt muutuste edasilükkamise väljendus. Piduri tallamine aga edasi ei vii.

ÕPETAJA LAUR

Vahel kasutatakse pidurdamiseks ettekäänet „aga me oleme nii erilised". Nii nõuab keskkonnaministeerium traditsiooni jätkates, et ELi kliimaeesmärkide täitmise juures peaks Eestile tegema erandi, sest me oleme väikesed ja Euroopa kliimaeesmärgid on meie jaoks liiga suured.[4] Kõik teavad tegevusi, mis viivad eesmärgi saavutamiseni, aga muutused hirmutavad ja neid pigem väldiks. Muutus võiks tekkida kuidagi ilma muutusi tegemata. Samamoodi jaurab Tallinna linnapea koos esiametnikega, et mitte midagi ei saa teha, sest Tallinn on kikilipsukujuline ehk siis mott. Oleme erilised ega saa midagi muuta, mitte kunagi. Heakõlaline loosung tundub meelديv (kompliment), aga on täiesti sisutühi (ei puutu asjasse) ning erilisuse sildi all surutakse maha uuenduslikud ja suunda muutvad keerukused. Kui kooliõpilane teataks, et gümnaasiumitunnistust tahaks küll, eriti koos preemiaga, aga nii, et piisab alglklassi korrutustabelist, siis seda ju heaks ei kiidaks? Miks siis ruumi- ja keskkonnateemades kilplaslikkusega leppida?

Tundub, et kui tervislikku mittemidagitegemist raskendab Tammsaare, siis vältimise puhul on näha õpetaja Lauri halvad mõjud: oleme kuulnud lapsepõlvest saati, et pool on parem kui mitte midagi. Kui mõnel puhul on see tõesti tõsi ja aitab liikuda paremuse poole, sammhaaval keerulisi muutusi ette võtta, siis on olukordi, kus sellist ettekäänet vabanduseks tuua ei ole mitte paslik, vaid piinlik. Selge see, et hirm muutuste ees on loomulik ja iidsetel aegadel oli see ka väga kasulik, aga tänapäeval peab sellest üle saama ja teistmoodi tegemist mitte tõkestama. Suvi sobib õppimiseks hästi ja alustuseks võib testida autovabaduse ruumieksperimente (Pärnus, Paides, Tallinnas, ehk ka Tartus), proovida harju(ta)da uutmoodi mõtteviisi ja ruumikasutusega ning mitte lülitada sisse ettekäändemasinat ja vältimismootorit.

[1] *Aktuaalne kaamera, 29.11.2021.*
[2] *Riigikogu liikmed asutasid toetusrühma Eesti huvide kaitseks kliimapaketis. – err.ee, 14.01.2022.*
[3] *Saar, J. 2022. Tartu Riia tänava ajutiste rattaradade eksperiment jääb ära. – Tartu Postimees, 20.06.*
[4] *Hindre, M. 2022. Eesti metsandusel ja põllumajandusel on 11 päeva armuaega. – err.ee, 17.06.*

Elo Kiivet on arhitekt ja urbanist. Kohaloome-entusiastina usub ta, et võrdsem avalik ruum muudab maailma paremaks ja elu rikkamaks.

EESTLANE – MAITSETU JA VÄHENÕUDLIK ISEND

Maiduk Lifecoach rändib sodiks eestlaste muusika-, auto-, kebabi- ja eluasememaitse.

Maiduk Lifecoach

Eestlane võib pidada end väga eriliseks, tubliks, targaks ja töökaks isendiks, kuid mind vaevab hoopis küsimus, miks on eestlane nii maitselage. See on sümptom, mis kipub vohama igal elualal.

Eestlastel on trendidest alati oma idaeuroopalik tõlgendus. Võtame võrdluseks näiteks USA hipid *vs.* nõukogude hipid. Nõukogude hipid olid sisuliselt Lääne imitatsioon, ainult et LSD asemel joodi viina ja pruugiti apteegist saadud ravimeid. Mõnes mõttes arusaadav, raudsest eesriidest siiapoole LSDd ei jõudnud ja välimust pidi ka paari leitud foto põhjal imiteerima, aga tegelikult ei pea need alt laienevad püksid NII laiad olema.

Nõukogude ajal kopeeriti Lääne laule ja omistati need endale, sest raudsest eesriidest ju ükski advokaat läbi ei pressinud.

Vaatame ka natuke kummalisi trende nõukaaegses muusikas. Omalooming ei olnud eriti levinud, kopeeriti hoopis Lääne laule ja omistati need endale, sest raudsest eesriidest ju ükski advokaat läbi ei pressinud. Aga mis teeb selle niigi kummalise fenomeni veel kummalisemaks? Foneetiline tõlge välismaa lauludest, mis muudab sisu täiesti ajuvabaks. Näiteks **Velly Joonase** „Stopp, seisku aeg!", kus on rida „see kaamel siin ju taeva meid viib". MIS KAAMEL??? MISASJA? MIS KAAMEL SIND TAEVA VIIB? MIDA SA JAHUD?

Kuidas on võimalik, et sa kuulad Culture Beati „Mr. Vaini", saad inspiratsiooni ja keedad kokku kõige toorema laste süntesaatoritega tehtud päkapikudisko?

Kogu see Lääne imiteerimine, mis raudse eesriide taga toimus ja seitsmeaastase viitpäästikuga Eestisse jõudis, on siiski andeks antav. Keegi tavakodanikest polnud süüdi, et eksisteeris kommunistlik maailmakord ja niisugune jõle moodustis nagu Nõukogude Liit.

SUREMATU PÄKAPIKUDISKO

Aga hüppame 90ndatesse. Raudne eesriie on langenud, Eesti on vaba. Mis teie argumendid nüüd on? Kuidas on võimalik 90ndaid nii valesti mõista? Tümpsu pealetulek oli omal ajal revolutsiooniline ja samas ka paratamatu. On paljusid, kes arvavad, et *Eurodance* on kõige kohutavam asi, mis on muusikaga juhtunud, ja seda põhjusega. Aga kuidas on võimalik, et sa kuulad Culture Beati „Mr. Vaini", saad inspiratsiooni ja keedad kokku kõige toorema laste süntesaatoritega tehtud päkapikudisko? Sellisel puhul tahaks loota, et päkapikudisko on mööduv nähtus, hetkeline moeröögatus, mis lahkub koos sajandivahetusega. Aga ei. Tulevad ansamblid Dynamint ja Nightlight Duo. Ja sujuvalt liigub see ka 2010ndatesse. Alustavad uued tegijad, nagu Anmatino või Eesti Gun, ja õitsevad siiani. Võib eeldada, et Eesti Gunil on rohkem keikasid kui ansamblil Miljardid. Nõudlus loob pakkumise, eksole. Eesti Gun ei teeks bändi, kui teda ei kuulataks.

Kuidas saab olla täitunud unistuseks ridaelamuboks kohas, kus on null infrat ja kus lapsed ei saa õues isegi puu otsa ronida, sest puid pole?

Või võtame legendaarse Hellad Velled. Olin laupäevaõhtul Viljandis Romaanis. „Kulturnikute" jaoks on selles linnas veel Mulks ja sellega asi piirdub, mujal eriti käia ei ole. Otsustasime kambaga minna endisesse Redi, praeguse nimega Club V-sse. Järjekord ulatus kaugele tänavale. 10-eurone pilet ei olnud mingi probleem ja rohkem virgunud olid valmis maksma ka kiirtesti eest. Klubi oli pilgeni täis, 200–300 inimest. Väga korralik helisüsteem ja valguslahendus. Ja siis astus lavale Hellad Velled ja tegi mannetu etteaste, kus nad ei suutnud isegi fonoga samas rütmis kitarri lüüa ega õiges kohas suud maigutada. Ometi nautisid need 200–300 inimest *show*'d. Pidu oli täies hoos, meeleolu ülev. Romaanis oli samal ajal kolm inimest.

Kui juba Hellad Velled jutuks tuli, siis ei saa ära unustada ka ansamblit Meie Mees. Omal ajal tahetuim ja populaarseim bänd. Ansambel, mille repertuaar koosnes naljakaveritest ja mis ei säranud ei originaalsuse, virtuoossuse ega ka intelligentsiga. Vähe sellest, seesama kaader, kes endale Statoilist Meie Mehe CDsid ostis ja Õllesummeril esireas oli, on täpselt needsamad inimesed, keda Meie Mees oma lugudes narris. Kas Meie Mehe edukuse määraski siis pelgalt ärätundmisrõõm/samastumine ja eneseiroonia? Inimestel on ka valik Meie Meest mitte kuulata, aga, nagu öeldakse, „rahvale meeldib". Mõistetamatuks jääb ainult see, miks rahvas midagi enamat ei soovi.

MAITSE ÜLE VAIELDAKSE

Kui 00ndatel oli teemas Meie Mees, siis nüüdsel ajal on sarnane näide Hunt. Neid on veel, näiteks Patune Pool või Respekt, aga minu lemmiku auhinna võidab kindlasti Hunt. Ei, ma ei pea silmas **Hannaliisa Uusma** ja **Brigitta Davidjantsi** uut projekti, vaid Hunti *alias* **Andrus Muld**. Hunt *ft.* Laura lool „Kehakeel" on YouTube'is üle kolme miljoni vaatamise. Võrdluseks on Lexsoul Dancemachine'i vaadatuimal videol neid 40 000. See on 75 korda vähem. Lexsoul on üks innukaimaid eesti bände, kes teeb päriselt kvaliteetset muusikat ja sepitseb iga pisidetaili kallal. Ja siis on Hunt, kes lihtsalt laliseb mingi suva teema peale ja ops, kolm miljonit vaatamist. Rahvas hullub lava ees. Eestlane ise teeb selle valiku, et ta lemmikartist on Hunt. Mitte Lexsoul, mitte **NOËP**, vaid Hunt. Miks?? Kas minus räägib kadedus? Võib-olla, ja ma saan aru, et maitse üle ei vaielda, aga kui maitse kõrvale jätta, siis tuleb arvestada ka teise teguri ehk muusika kvaliteediga.

Mõned aastad tagasi võttis võimust SoundCloudi räpp. USAs on **Future** või **21 Savage** ja meil on põhikoolipoisid, kes räpivad Xanaxist ja libudest, kuigi ei tea sellest teemast mitte midagi. Ja ometi läheb see rahvale peale. See, milles peitub 5MIINUSE või **nublu** fenomen, on üsna selge. Käib üleilmse trendiga kaasas, kõnetab suurt osa eestlastest. Aga samal ajal saavad kõlapinda ka piniseva hääle, kehvade biitide ja ebasiira lüürikaga poolnaljaprojektid stiilis Lil Sitt ja Lil Kapsas. Ja mul tekib küsimus, miks nad kõlapinda saavad? Miks lepib eestlane sellise tasemega ja võtab oma peas vastu otsuse, et „vouu, see on kõva teema", selle asemel et kriitiliselt mõelda ja mitte sellistele ettevõtmistele oma heakskiitu anda.

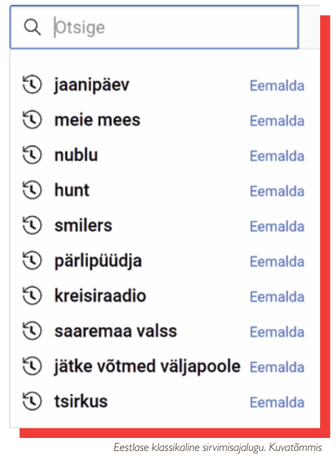

Eestlase klassikaline sirvimisajalugu. Kuvatõmmis

EESTLASTE ELUSTIILITRENDID

See kõik läheb samasse patta sellega, et eestlased peavad Circle K 500 ml kohvi gurmeeks ja naudivad seda hõrgutist suurima heameelega. Näiteks Viljandis jalutavad inimesed pigem Circle K-sse kui kohvikusse Roheline, kust saab sama raha eest päriselt kvaliteetset kohvi. Või võtame näiteks *snus*'i. Enne kui poodi ilmusid nikotiinipadjad, levis Eestis „põrandaalune" mokatubakamüük ja populaarsed brändid olid Siberia, Odens, Thunder. Kui rootslased näevad, et me teeme esiteks ülikangeid *snus*'e, millest hakkab otseses mõttes halb, siis lisaks peavad nad olema tunnistajaks sellele, et meie *snus* on soe. Taskus soojenenud *snus*. Ja veel takkaotsa kasutab eestlane üht patja mitu korda ja kuivatab seda. See on võrdväärne koniga…

Lisaks veel eestlaste autokultuur. Rondiks sõidetud vanad Saksa masinad ja nende ilmatuma rõve tuuning. Täiesti maitsetu idaeurooplase komme. Mis veel maitsetu on? Toit. Öelge mulle, milline eestlane pole käinud keskpärase *sushi* eest välja 35 eurot? Lisaks on Eesti tuntud oma eriti näruste kebabide poolest. Siin polegi õiget kebabi, levinud on *shaurma*. Vrapp, milles on segatud okroškalaadne toode ja liisunud liha. Ometi julgetakse seda kebabiks nimetada. Ühtegi päriselt head kebabikohta Eestis pole. Isegi Riias on.

Ma ei ole kursis välismaiste kinnisvaratrendidega, aga mis sentimentaalsust tunnevad eestlased seoses põllurajoonide ja ridaelamuboksidega? Kuidas saab olla sinu täitunud unistuseks ridaelamuboks kohas, kus on null infrat? Kus lapsed ei saa õues isegi puu otsa ronida, sest puid pole, ja mängumaaks on sõidutee. Aga ridaka lapsed mängivad niiehknaa toas PlayStationiga, sest neil ilmselt polegi millegi muuga mängida.

Siinkohal tahaks veel rääkida meie tõsielusaadete maailmast. Näiteks koduehitussaated, kus võib piltlikult öeldes skoorida sissemakse ja kleepsudega Subaru kasutusõiguse. Sa valad higi ja pisaraid, lähed kaasaga tülli ja pool Eestit vaatab sind telekast, nii et sa ei saa enam kapuutsi ja päikeseprillideta kohalikus Selveris käia. Ja kui võidad saate, ei saa sa seda põllurajoonis asuvat pleissi isegi omale, vaid sinu eest tehakse sissemakse. Võidad saate ja maksad ikka 30 aastat laenu.

Need veidrad trendid on toodud võrdluseks ja põhjenduseks, et eestlane lihtsalt ongi vähenõudlik ja maitsetu eksemplar. Kui elu suurim unistus on ridaelamuboks ja *reality show*'s võidetud sissemakse, siis ehk ei osata tõesti midagi enamat tahta kui Meie Mees või Hunt.

Illustratsioon: Markus Tamm

Maiduk Lifecoach on lahmija ja seletaja. Mees, kelle elustiil ei võimalda talle kunagi laenu, et ridakas osta.

ALGORITM, SINU SÄDELEV SÕBER

Videojagamisplatvormi TikTok osav algoritm näitab sulle – ja ainult sulle! – seda, mida sa näha tahad (isegi kui sa seda veel ei tea). Ja mis selles siis halba on, et TikTok tunneb sind nii hästi, et pakub tundide viisi sisu, mis sind huvitab?

Agnes Neier

Müürilehel on ilmselt vähe lugejaid, kes üldse ei aimaks, mis on TikTok, aga teen sellegipoolest lühikese sissevaate. TikTok on videojagamisplatvorm, mis sai alguse 2016. aastal, kui Hiina tarkvarafirma ByteDance lõi Hiina turu jaoks rakenduse nimega Douyin ja välisturu jaoks TikToki. Äpi kasutajad saavad luua lühikesi videoid, mis olid esialgu 15-sekundised, kuid nende pikkus on aja jooksul kasvanud – ikka põhjusel, et mida pikemad on videod, seda kauem veedame rakenduses aega[1]. Klippe saab laikida, jagada, kommenteerida, kasutada neid enda videote algmaterjalina ja teha nendega „duette"[2]. Rakendus pakub hulgaliselt kohandamis- ja muutmisvõimalusi, muu hulgas saab lisada videotele teksti, emotikone, eriefekte ja filtreid. Sisu loomine ja töötlemine toimub otse rakenduses ja see on ehitatud üles piisavalt intuitiivselt, et nutiseadmega tuttav inimene saab sellega kergesti hakkama. Lisaks ringleb TikTokis küllaga õpetusi, kuidas üht või teist trendi jäljendada.

On üpris tavaline, et TikTokis jääb viraalse tantsu, laulu või idee autor korralikult viitamata ja tihti kipub see juhtuma marginaalsete gruppide esindajatega.

Hoolimata ligipääsetavusest ei ole ka TikTok imeline keskkond, kus kõik on võrdsed ja ilusad ja head – populaarsemad tiktokkerid on ikka noored ja valged (ja rikkad ja andekad).

MUUSIKA JA MUDIJAD

Kõige suuremaks erinevuseks TikToki ja teiste ühismeedia platvormide puhul on heli. Ehk erinevalt Instagramist, Facebookist ja Twitterist, mis toetuvad peamiselt staatilistele piltidele või tekstile, põhinevad TikToki trendid ja seal levivad meemid helidel. Teiste videote heli on võimalik kasutada enda videos ja kergesti saab vaadata ka kõiki teisi klippe, mis on tehtud sama heliga. Need helid võivad olla katkendid laulust, luuletusest, multifilmist, intervjuust, TikToki postitatud videost või eri allikatest kokku miksitud – otseseid piiranguid sellele, mida kasutada võib, ei ole. Enamasti kipuvad minema viraalseks kergesti samastatavad, tantsitavad või naljategemist võimaldavad helid. Nn audiomeemina toimivaid heliklippe saab kohandada vastavalt enda soovidele, lisades oma video- või pildi taust, teksti, rääkides peale vms. Helid funktsioneerivad pigem sisuloome juhtmallidena, mitte range suunisena, kuidas neid kasutada.

Olles mõnda aega TikTokis olnud, hakkab muu meedia tunduma aeglane – isegi TikToki kolmeminutilised videod tunduvad aeglased.

Nagu meemid ikka, muunduvad ja paljunevad ka TikToki levivad originaalmeemid kontrollimatult. See tõstatab omakorda internetist lahutamatu küsimuse: kellele kuuluvad autoriõigused? On üpris tavaline, et viraalse tantsu, laulu või idee autor jääb korralikult viitamata ja tihti kipub see juhtuma marginaalsete gruppide esindajatega, kelle loomingut esitab mõni kuulus valgenahaline tiktokker[3] (nt **Kaera Wilsoni** tants loole „Savage"[4], mis oli ääretult populaarne, kuid seda jäljendades viidati originaalautorile võrdlemisi vähe).

Paremal juhul läheb viraalseks aga originaalesitaja video, mis toob kaasa ootamatu edu ja kuulsuse. Suurt edu on toonud TikTok tundmatutele lauljatele, kelle lugu muutub audiomeemiks, või ka juba tuntud muusikutele, kelle lugusid tiktokkerid kasutavad ja levitavad. Näiteks praegu populaarse **Kate Bushi** loo „Running Up That Hill" *revival* tuli küll telesarja „Stranger Things" kaudu, kuid see levib ka TikTokis, mis aitab jõuda uue (ja suurema) sihtrühmani. Märkamata ei ole jäänud ka TikToki mõju muusika-[4] ja filmitööstusele, rääkimata suurkorporatsioonidest (näiteks Ryanair, Duolingo), kelle sotsiaalmeedia haldurid (enamasti noored või väga noored inimesed) püüavad luua kergesti suhestatavat sisu ning olla vaimukad, lahkneda tavapärasest kuivast korporatiivkuvandist.

Üldiselt on TikTok aga muutnud suuresti seda, kes saab olla ja kes on suunamudija. Erinevalt näiteks Instagramist muutub siin vormist olulisemaks sisu (kuigi hästi töödeldud, osavalt kokku monteeritud ja/või muid tehnilisi oskusi demonstreeriv TikToki video aitab kindlasti populaarsusele ja levikule kaasa) – tavaline on, et videoid tehakse oma kodus või juhuslikes kohtades, käigu pealt, hetke ajel. Kõige suurema jälgijate arvuga (141,8 miljonit) tiktokker **Charli D'Amelio** alustas just kodus filmitud tantsu- ja *lip sync*'i videotega, taustal voodi, seljas dressid – tavaline teismeline tegemas tavalise teismelise asju[5]. **Graeme Turner** on viidanud demootilisele pöördele (*demotic turn*) suunamudija-kultuuris, kus tavainimene hõivab kuulsuse koha ja saavutab suurema nähtavuse[6]. Kui lisada siia TikToki eripära, mis ei nõua loojatelt tihti isegi originaalse sisu väljamõtlemist, on just TikToki staarideks ootuspäraselt n-ö tavainimesed tänavalt, kes on suutnud luua kerget suhestumist võimaldavaid (*relatable*) videoid. See ei tähenda, et TikTok oleks imeline keskkond, kus kõik on võrdsed ja ilusad ja head – populaarsemad tiktokkerid on ikka noored ja valged (ja rikkad ja andekad). Kuid TikTok sisaldab eri sisužanre ja suhtlusstiile, mida ei soovita sulle sinu sõbrad või tuttavad, vaid algoritm.

SINU PARIM SÕBER ALGORITM

Kui avan enda TikToki, näen alustuseks tšikki, kes tutvustab snäkki – valab saiale *balsamico*'t (884 vaatamist). Järgmisena tuleb video, mis väidab et Google'i AI LaMDA ei ole eneseteadliik (17 900 vaatamist), sellele järgneb õpetus, kuidas saada oma põlved paremini liikuma (29 900 vaatamist). Siis lehm lendamas helikopteriga nööri otsas (965 700 vaatamist), tüdruk, kes näitab, kui palju asju tema pükste taskutesse mahub (30 400 vaatamist), siis loeb üks poiss statistikat selle kohta, millises riigis on kõige parem olla naine (681 600 vaatamist), video nunnust paarikesest, mille lõpus naine ütleb dramaatiliselt: „Ta pettis." (1,1 miljonit vaatamist), siis tüüp, kes räägib nagu **Slavoj Žižek** (80 800 vaatamist). See kõik tuleb minu jaoks kureeritud lehele ehk *For You Page*'ile (FYP) vähem kui viie minuti jooksul. Infohulk on ääretult tihe ja videovoog ei lõppe kunagi.

Olles mõnda aega TikTokis olnud, hakkab muu meedia tunduma aeglane – isegi TikToki kolmeminutilised videod tunduvad aeglased (õnneks saab neid edasi kerida). Eks seda rakendust ongi nimetatud ka digitaalseks *crack*-kokaiiniks, mis toimib sarnaselt kasiino mänguautomaatidega[7]. See, et rakendus hakkab raskendama keskendumist telefonist eemal veedetud ajal, ei ole jäänud märkamata ka kasutajatele. Eelmise aasta lõpus olid populaarsed *Dopamine Detox December*'i videod, mis loetlesid põhjuseid, miks hommikul esimese asjana telefoni vaatamine ja tundide viisi TikTokis olemine on su ajule kahjulik, ja võimalusi end sellisest elustiilist võõrutamiseks. Sellest hoolimata on rakenduse kasutamine olnud jätkuvalt tõusuteel – kiiresti järgijaid kogunud rakendus oli 2021. aastal maailma enim alla laaditud äpp (656 miljonit), jättes seljataha ühismeedia hiiud Instagrami ja Facebooki (alla laaditud vastavalt 545 ja 416 miljonit korda)[8]. TikTokil on iga kuu üle miljardi kasutaja ja käesoleva aasta lõpuks ennustatakse 1,8 miljardi kasutajani jõudmist[9]. Kusuures – ja minu meelest on see üsna tähtis –, aastal 2021 tuvastati, et TikToki vaadatakse keskmiselt 89 minutit päevas[10].

Selle aasta alguses avaldatud uuring[11] tõdeb küll, et 68,2 protsenti TikToki kasutajatest ei evi sõltuvuse märke ja kõigest 6,4 protsenti kuulub sõltuvuse riskirühma. Samas on 6,4 protsenti miljardi igapäevase kasutaja juures üpris suur hulk inimesi, kes muutuvad pahuraks, ärritunuks ja kurvaks, kui nad ei saa TikToki vaadata. Uuringu valim oli küll väike, aga on igati selge, et ühismeedia platvormid on ehitatud üles nii, et me veedaksime seal võimalikult palju aega, ja selle poolest ei erine TikTok teistest sotsiaalmeedia platvormidest.

Kuvatõmmised videotest, mis on artikli autorilt TikTokis südamekese teeninud

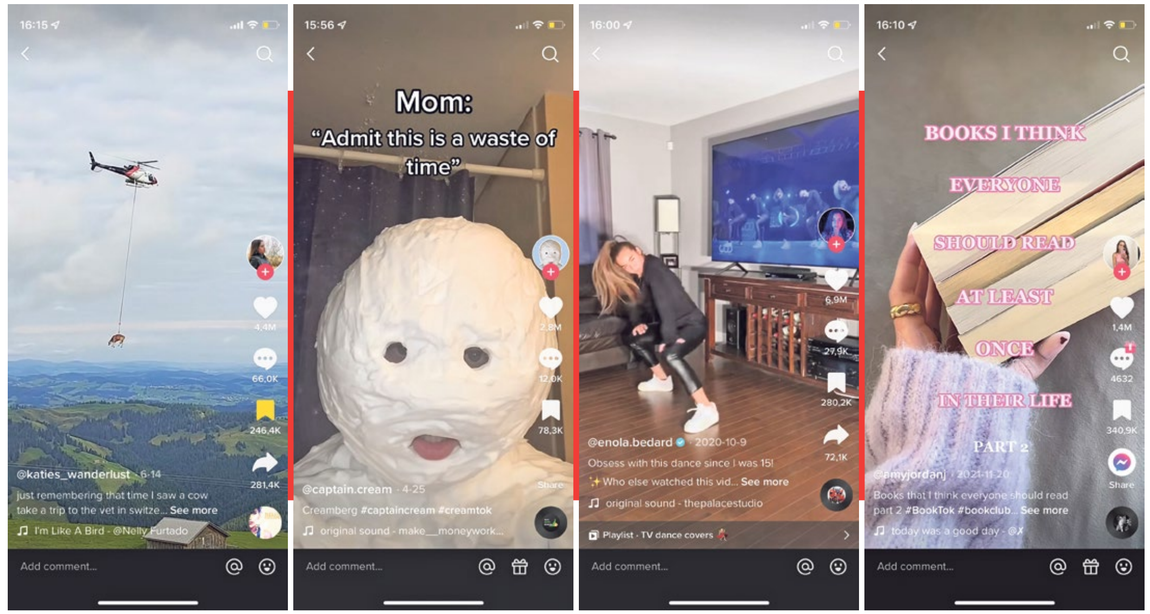

MINU TIKTOK EI OLE SINU TIKTOK

Mis aga erineb, on ja inimese TikToki sisu. Seda eespool toodud loetelu videotest ei leia kellegi teise FYPlt. Selle on loonud TikToki algoritm, kes hakkas õppima minu videoelistusi aastal 2020, kui ma tõmbasin endale selle äpi. Tookord andis TikTok mulle võimaluse vaadata kõige kiiremini ja kõige vahetumalt seda, mis toimus Portlandis Black Lives Matteri protestide ajal[12]. Nagu näha, on sisu minu FYPl praeguseks kergelt muutunud. Kahe aasta jooksul on TikTok arvanud, et mulle tasuks näidata videoid sellistest žanritest nagu *cottage core*, *booktok*, *depressedtok*, *lesbiantok*, *cooktok*, Ukraina-sõdurid-tok, *adhdtok* jne, kusjuures TikTok ei suuna mind nende žanrite juurde millegi muu kui mu enda käitumise põhjal. See, et rakendus kogub mu kohta andmeid, ei tohiks eriti kedagi üllatada[13], aga The Wall Street Journal (WSJ) väidab oma katse põhjal, et kuigi ametlikult ütleb TikTok, et nad kasutavad kasutajate tundmaõppimiseks jagamist, meeldivaks märkimist ja jälgimist (*like and follow*), siis seirates seda, mida sa vaatad, on platvormi jaoks tegelikult olulisem, kui kaua sa ühe videoga aega veedad[14] . Selle põhjal hakkab algoritm suunama sind järjest spetsiifilisemate žanrite juurde (*driven into rabbitholes*), kust on raske välja pääseda. Näiteks kui vaatan üht toiduvalmistamisvideot kaks korda, sest retsept tundus huvitav, järeldab algoritm, et see meeldis mulle, misjärel jõuab minuni järjest rohkem toiduvideoid. See ei juhtu muidugi kohe, vaid järk-järgult, aga varsti sisaldab iga kolmas „mulle mõeldud" video mõnd retsepti. Kui Venemaa ründas Ukrainat, tõusus loomulikult selleteemaliste postituste hulk, ja kuna ma ka vaatasin neid, jõudis muud sisu minuni peagi väga vähe ja nii pakkus TikTok suurepärast võimalust tundide kaupa õõvarullida.

The Wall Street Journali katse näitas, et TikToki algoritm suutis panna vähem kui nelja tunniga paika kasutaja sõnastamata huvid.

Mis seal siis halba on, et üks algoritm õpib mind nii hästi tundma, et pakub tundide viisi sisu, mis mind huvitab? Mida paremini algoritm mind teab, seda spetsiifilisema sisu poole ta mind suunab. WJSi katse näitas, et TikToki algoritm suutis panna vähem kui nelja tunniga paika ka sõnastamata huvid ja hakkas seejärel suunama *bot*'e järjest kitsamat sisu edastama. Kui avada TikTok uue kasutajana, näidatakse sulle alguses küll miljonite vaatamistega videoid, kuid see muutub väga kiiresti su rakendusesisese käitumise põhjal. WJS väidab, et isegi „botid, millele olid määratud üldised huvid, lükati aja jooksul ääremaile, sest soovitused muutusid isikupärasemaks ja kitsamaks"[14]. Näiteks mulle soovitatud 448 vaatamisega video on juba äärmiselt spetsiifiline ja tavaliselt ma nii väikeste vaatajanumbritega videoid ei kohta. Aga mida rohkem „ääremail" video paikneb, seda väiksem on võimalus, et moderaatorid on jõudnud selle sisu kontrollida – ning seda suurem on tõenäosus kohata häirivat ja radikaliseerumist soodustavat sisu.

Ka TikTok ei pääse üldiselt ühismeediale omasest probleemist ehk mullistumisest ja kõlakojastumisest. Alati on tore, kui leiad sarnaselt mõtlevaid inimesi või näed videot, mis pakub äratundmist. Küll aga varitseb oht sattuda n-ö valele poolele (*alt-right*, seksistlik sisu jms) ja seejärel peab pingutama, et jõuda tagasi oma eelistatud laadi FYP peale. Loomulikult tekivad siin ka rassilised mullid.[15] Selline nišistumine toob omakorda kaasa huvitava arengu trendide vallas, sest see, mida mulle presenteeritakse trendina, ei pruugi kellegi teise FYPl kunagi kajastuda. Hiljuti arvasin, et **Fiona Apple'i** lugu on läinud viraalseks, sest nägin tunni jooksul nelja videot tema loo taustal, kuni viies video rääkis sellest, kuidas „ma arvasin, et Fiona Apple'i lugu trendib, aga see on ainult minu FYP". Tegelikkuses oli lugu kasutatud umbes 200 videos. Arvestades kasutajate ja loodavate videote hulka, siis kui palju spetsiifilisemaks saab veel minna? Näide oli küll muusikast, aga sarnane nišistumine hakkab silma nii moe-, raamatu- kui ka muude elustiilivideote puhul. Kuna algoritm hakkab näitama sulle päris tihedalt videoid, millega oled suhestunud, hakkab sisu lõpuks muidugi korduma ja tekitab teatavat tüdimust. Õnneks saab ka algoritm sinu tüdimusest suhtelisel kähku aru ja pakub sulle jälle midagi uut, mis võiks sind huvitada. Ja enamasti huvitabki. TikTokile on lihtne oma tähelepanu anda, sest ta oskab seda hoida.

Foto: Kristi Takmeel

Agnes Neier on internetija sotsiaalmeedia huviline, kes sai selle artikli kirjutamisega lahti oma TikToki-sõltuvusest.

[1] *Videote maksimaalsed pikkused on kasvanud kolme ja viie minutini, hiljuti kinnitati ka kümneminutiliste videote võimalus. Vt Hutchinson, A. 2022. TikTok Confirms that 10 Minute Video Uploads are Coming to All Users. – SocialMediaToday, 28.02.*

[2] *Viimasel juhul kuvatakse videod ekraanil üksteise kõrval, mis võimaldab originaalvideot kommenteerida, sellele oma täiendusi lisada jms.*

[3] *Näiteks käis tol ajal 20-aastane tiktokker Addison Rae Jimmy Falloni saates kaheksat tantsu õpetamas, viitamata samas kordagi tantsude loojatele. Vt Yasharoff, H. 2021. Jimmy Fallon addresses his TikTok dance segment with Addison Rae. Here's why it sparked backlash. – USA Today, 30.03.*

[4] *Sellest, kuidas populaarsed heliklipid mõjutavad otseselt muusikatööstust ja viraalsete hittide tootmist, loe siit: Whateley, D. 2022. How TikTok is changing the music industry. – Insider, 01.06.; Kornhaber, S. 2022. TikTok Killed the Video Star. – The Atlantic, 15.06.*

[5] *Vt Kennedy, M. 2020. 'If the rise of the TikTok dance and e-girl aesthetic has taught us anything, it's that teenage girls rule the internet right now': TikTok celebrity, girls and the Coronavirus crisis. – European Journal of Cultural Studies, nr 23 (6), lk 1069–1076.*

[6] *Turner, G. 2010. Ordinary People and the Media: A Demotic Turn.*

[7] *Koetsier, J. 2020. Digital Crack Cocaine: The Science Behind TikTok's Success. – Forbes, 18.01.*

[8] *Koetsier, J. 2021. Top 10 Most Downloaded Apps and Games Of 2021: TikTok, Telegram Big Winners. – Forbes, 27.12.*

[9] *Iqbal, M. 2022. TikTok Revenue and Usage Statistics (2022). – Business of Apps, 14.06.*

[10] *TikTok users watch the app for an average of 89 minutes per day – and there's 732M of them worldwide. – Music Business Worldwide, 14.04.2021.*

[11] *Smith, T.; Short, A. 2022. Needs affordance as a key factor in likelihood of problematic social media use: Validation, latent profile analysis and comparison of TikTok and Facebook problematic use measures. – Addictive Behaviors, nr 129 (3).*

[12] *COVID-19 piirangute tingimustes oli TikTok oluline tööriist sotsiaalsetele liikumistele – info vahetamiseks, algatuste organiseerimiseks jne.* Call out culture *on jätkuvalt TikToki suur osa – kasutajad tõmbavad tähelepanu sotsiaalsetele ja ühiskondlikele murekohtadele (kitsamalt ka populaarsetele kasutajatele, kes evivad näiteks rassistlikke, vaktsiinivastaseid jms seisukohti).*

[13] *Vana hea „kui toode on tasuta, siis oled sina toode".*

[14] *Inside TikTok's Algorithm: A WSJ Video Investigation. – The Wall Street Journal, 21.07.2021.*

[15] *Vt Mellor, M. 2020. Why is TikTok creating filter bubbles based on your race? – Wired, 28.02.*

REALISTLIK KUJUTLUS PAREMAST MAAILMAST

Miks on utoopiline kujutlusvõime inimkonnale vajalik ja kuidas kajastada keskkonnateemasid ilukirjanduses? Kuidas saaksid meid inspireerida eluilmakaitsevägi ja külaraha?

Intervjuu **Epp Annusega**. Küsis **Maarja Pärtna**, pildistas **Adele-Kristelle Lehtorg**

Kirjandusteadlase ja kirjaniku Epp Annuse teine romaan „Tere, Aleksander" on lähitulevikust rääkiv ökoutoopia, mis pälvis hiljuti Tallinna Ülikooli kirjanduspreemia. Jutustaja mamma lia pilgu läbi avaneb lugejale panoraamvaade elust väikeses maakohas aastal 2066, kui keskkonnakriis on ajendanud inimesi praktiseerima senisest kestlikumat, kohalikumat ja kogukondlikumat eluviisi. Vahetasime autoriga aprillis ja mais meilitsi mõtteid teosesse põimitud ideede, utoopilise kujutlusvõime ning kultuuri ja keskkonnakriisi vahekorra üle.

Ilma utoopilise kujutlusvõimeta litsub stress meid maadligi ja ohustab meie inimsust.

Romaani „Tere, Aleksander" alapealkiri on „Lugu tulemata jäänud tulevikust". Sellega näib olevat kogu järgneva tõepärasus tühistatud, mis on seda intrigeerivam, et tegu on utoopiaga. Kas avaksid lähemalt alapealkirja tähendust?

Tõesti, miks peaks loo juba enne selle lugemist tühistama? Õnneks on nii, et lugeja unustab nagunii lugedes alapealkirja ära. Tahtsin alapealkirjaga romaani sõnumit justkui kahekordistada: „Tere, Aleksander" on lugu tulevikust, mis võiks tulla, seal pole midagi sellist, mis oleks põhimõtteliselt võimatu. Alapealkiri on siis otsekui meeldetuletus, et inimkonnal on erinevaid võimalusi. See kutsub üles järele mõtlema, miks me ei lase sellisel tulevikul realiseeruda.

Romaani jutustaja, üheksakümne viie aastane mamma lia, elab aastal 2066 Eesti ökokülas, mille elukorraldust iseloomustavad kestlikkus, kohalikkus ja kogukondlikkus. Kirjeldad tema pilgu läbi mitmesuguseid lahendusi ökoloogilist kriisi põhjustavatele probleemidele. Küsiksin kõigepealt, et kust ja kuidas on need lahendused romaani jõudnud ning kas mõni neist on ka puhtalt sinu kujutlusvõime vili?

Väga raske on kujutleda paremat tulevikku, kui samal ajal käib Ukrainas kohutavates mastaapides hävitustöö.

Mu tütar näitas mulle hiljaaegu meemi, kus tõstetakse kastruliga merd tühjaks ja seda tegevust võrreldakse ainukordsete ideede väljasõelumisega üleüldisest ideede ringlusest. Romaanis on palju selliseid lahendusi, mille ma ise välja mõtlesin. Samas olen väga teadlik, et iga mõte on kunagi kuidagi idanema hakanud ja seda protsessi lõpuni teadvustada pole vist võimalik. Küll aga uurisin näiteks tuttava Eesti Energia töötaja käest, kuidas seal elektrivarustuse tulevikku ette kujutatakse, ja kirjutasin selle versiooni siis raamatus lahti. Samuti mainib mamma lia korstnabaktereid, mis ahjusuitsu puhastavad – sellest tehnoloogiast oli mõni aasta tagasi ajakirjanduses juttu. Nii mõngi romaanimaailmas kasutusel olev praktika on lihtsalt praeguste tehnoloogiliste võimaluste loogiline edasiarendus kogukonna toimimise efektiivsust silmas pidades. Ja paljud lahendused on päris lihtsad! Poleks sugugi võimatu ette kujutada, et selline kogukond kusagil Eestis juba neil päevil eksperimentaalprojektina üles ehitataks – kui leiduks algkapital, mille najal see käima panna. Tartu osaleb SmartEnCity[1] projektis, niisamuti saaks ka nutika küla välja arendada. Ainult et üks pilootprojekt ei muuda veel maailma. Või siiski?

Vahel tundub mulle, et just pealtnäha väga lihtsad ja justkui elementaarsed unistused on need, mida on kõige raskem ellu viia. Võib-olla tasub mõnest unistusest loobuda?

Neljakümnendatel keelatakse teoses lihamüük, välja arvatud üksikutes luksuspoodides. Keeluseadus siiski lihtsalt vormistab juba eelmisel kümnendil toimunud laiapõhjalise kultuurimuutuse – lihasöömist on peetud juba mõnda aega halvaks tooniks, enamik inimesi on sellest vabatahtlikult loobunud. Kui optimistlik oled selles, et ökoloogiline kriis on lahendatav kultuuriliselt, ühiskondlike murdepunktide tekitamise kaudu?

See oleks kõige parem lahendus, eks ole? Paraku on see ka kõige aeganõudvam tee – kultuur on inertne, muutused toimuvad aeglaselt, aega meil aga enam ei ole. On selge, et ainult kultuurimuutuste peale lootma jääda ei saa. Viimane ÜRO valitsustevahelise kliimapaneeli raport[2] oli ülimalt murettekitav: praeguse poliitika jätkudes näeme 3,2-kraadilist kliima soojenemist – meenutagem, et eesmärgiks on võetud selle hoidmine 1,5 kraadi piires. Paraku jäi see viimane raport täiesti Ukraina sõja varju. Meie tulevik on sünge.

Romaani elukorralduse taustaks on ka poliitilised otsused ja algfaasis konkreetsed rahastusskeemid. Kui mitmed taolise ühiskonna sisseseadmiseks vajalikud otsused võtaks rahvas kindlasti hästi vastu, siis lihamüügi piiramine on üks neist sammudest, milleks on vaja rahva valmisolekut, eelnevaid sotsiaalkampaaniaid. Esimesed sammud selles suunas on juba tehtud. Sest mis on headest otsustest kasu, kui nende ebapopulaarsus viib näiteks valitsuse vahetumiseni ja seejärel tühistatakse tehtud otsused? Seda oleme Eestiski juba kogenud.

Mis täpsemalt ajendas süngete tulevikuprognooside taustal utoopiat kirjutama? Miks on sinu meelest utoopiline kujutlusvõime praegusel ajal vajalik?

Valdava osa romaanist kirjutasin tegelikult kümmekond aastat tagasi, aga siis tulid muud tööd peale ja käsikiri jäi seisma. Kirjutamise „praegune aeg" venis üsna pikale! Alustades kujutlesin siiralt võimalikku tulevikumaailma, siis aga teravnes kliimakriis. COVIDi-ajal romaani lõpetades oli reaalsus meie ümber muutunud hoopis karmimaks: kliimamuutust polnud enam võimalik eirata, COVID laastas, ühiskondlikud lõhed teravnesid. Leidsime ennast keset düstoopiat, olukorrast, kus paljudel oli raske leida seda, mille najal elada. Mulle tundub, et sellises situatsioonis on vaja just tulevikuvisioone, mis on ühelt poolt selgelt realistlikud, teisalt pakuvad kujutluse paremast maailmast. Ilma utoopilise kujutlusvõimeta litsub stress meid maadligi ja ohustab meie inimsust.

Mis kohtades avaldub sinu jaoks utoopiline kujutlusvõime praeguses kultuuris kõige selgemalt? Mis liikumised või ideed näivad sulle lootustandvad?

Ideid on õhus palju ja erinevaid ja see on tore. Inimtekkelise kliimamuutuse mõju vähendamiseks ei saa ju keskenduda ainult ühele viisile, vaid kasutada tuleb palju teid ühekorraga.

„Tere, Aleksandri" maailmale lähedane on näiteks Eestimaa Looduse Fondi loodustalgute süsteem. OTT ehk Otse Tootjalt Tarbijale viib juba pikemat aega kokku tootjaid ja tarbijaid mitmel pool Eestis ja väiksemas mahus on sarnaseid algatusi paljudes kohtades. Hea meel on kuulda kas või sellest, et mõnel pool on alustatud purgiringlusega. Eesti on muutunud viimase kümnekonna aastaga mitmel tasandil märgatavalt keskkonnasõbralikumaks – aga väga pikk tee on veel ees.

Teisalt on mul tunne, et Venemaa koletu hävitustegevus Ukrainas on utoopilise kujutlusvõime vähemalt osaliselt halvanud. Väga raske on kujutleda paremat tulevikku, kui samal ajal käib selline kohutavates mastaapides hävitustöö.

Romaanis on loomaliha söömine küll valdavalt lõpetatud, aga loomapidamine siiski mitte. Mil määral mõtlesid inimeste-loomade suhteid kujutades keskkondlikule aspektile, mil määral eetilistele küsimustele?

Püüdsin leida kahe vahel tasakaalu, kuigi rõhk on kokkuvõttes ikkagi keskkondlikul aspektil. Loomapidamine jätkub selle visiooni järgi praegusest tunduvalt väiksemas mahus, multifunktsionaalsetes taludes, kus loomadel on kindel roll elurikkusest hoolivas talumudelis. Loomade elutingimuste eest on hästi hoolitsetud, suurte lihakombinaatide aeg on ümber saanud. Samas on välja toodud ka see, et mamma lia külas ei leidu enam kedagi, kes oleks nõus looma tapma.

Üks huvitavaimaid mõtteid oli minu jaoks külaraha kasutamine, mille toel on tootmine ja tarbimine globaalsetest tarneahelatest ja rahavoogudest lahti seotud. Miks otsustasid läbi kirjutada just kohaliku isemajandamise idee?

Päris lahus globaalsetest tarneahelatest mamma lia külakogukond siiski ei ole, küll aga on nende roll tehtud võimalikult minimaalseks. Miks? See tundus lihtsalt loogiline.

Romaani kohaliku isemajandamise mudelis on ühinenud kaks nüüdisaegset suundumust. Ühelt poolt on meil ka praegu ühiskonnas selge kohaliku kraami eelistamine: kui kõrvuti müüdaks sama hinnaga Eesti ja Hispaania maasikat, siis eestlane valiks kindlasti eestimaise marja. Küsimus on, kuidas tagada, et Eesti marjad, köögiviljad ja muu kraam oleks nii taskukohane kui ka lihtsasti kättesaadav. Ja teisalt seisame silmitsi rahvastiku vananemisega – tähendab, et ülioluline on leida viise, kuidas ka pensioniealisi jätkuvalt ühiskonda kaasata. Teame, et aktiivse eluhoiaku säilitamine aitab hoida ka vaimset ja füüsilist tervist – muidugi mitte lõputult, aga siiski. Kui need kaks meie nüüdisühiskonna suundumust kokku viia, siis on üsna loogiline kaasata veel toimekaid pensioniealisi kogukondlikku majandusmudelisse, kus nad saavad tegutseda ilma kasum-kapitalismiga kaasneva stressita.

Samas on mul tunne, et ainult altruismist ja tegutsemislustist külakogukondlikuks majandusringluseks ei piisa. Sestap siis külaraha ehk tegelikult lihtsalt boonuspunktide kogumise äpp. See on süsteem, milles pole midagi uut. Ainult et tüüpilises kapitalistlikus süsteemis ärgitab boonuspunktide kogumine rohkem tarbima: kui kulutad meie poes palju raha, saad tulevikus mingi toote väiksema hinnaga. Romaani külakogukonnas ärgitab põhimõtteliselt samalaadne süsteem, kohalikus kõneprugis „külaraha", aktiivselt külakogukonnas osalema. Pensionärile või lapsepuhkusel viibijale vabatahtliku osakoormusega töö eest palka ei maksta, küll aga pakutakse kohalikele toodetele märgatavat hinnaalandust või neid saabki hankida äpipunktide eest. Nii teenib koolilaps, kes käib vanainimesel abiks, sellegi eest külaäpsi punkte ja võib saada külapoest kogutud punktide eest jäätist või muud meelepärast. Ja kui taoline mudel on juba töös, saavad kõik kohalikud omal kombel punktikogumises osaleda. Tulemus lahendab mitu probleemi korraga: leeveneb kasum-kapitalismi stress, vanemad inimesed jäävad tegusaks, kujuneb välja jätkusuutlik ja kõigiga arvestav majandusmudel.

Teisalt mainib jutustaja teoses ka kogukonnatunde tekitamist hariduse kaudu. Kui lihtne oli kokkuvõttes just usutavuse mõttes kirjeldada kogukonda, kus vastastikusel abil ja koostööl on nii keskne roll? Kas toetusid seejuures mõnele eeskujule või isiklikule kogemusele?

Hariduse roll on kindlasti keskne, selles on Eestis tegelikult vähemalt osaliselt hea põhi. Alusharidus julgustab ümbritsevat keskkonda tundma ja sellest hoolima, koolides õpetatakse endiselt käsitöölisi oskusi, õmblemist ja puutööd. Näiteks USAs riigikoolides midagi sellist ei leia, taimede asemel õpivad lapsed lasteaias ja algkoolis tundma riigi kuulsaid presidente, endisel puutöölaual pannakse nüüd kokku roboteid. Võib-olla mu enda kogemus mängib rolli selles mõttes, et selle mitmekülgsus on mulle näidanud, et asju saab teha väga erinevalt – tänu oma lastele olen puutunud viimasel kolmeteistkümnel aastal kokku kaheksa kooliga Eestis ja USAs. Eestis on meil olnud õnne kuuluda järgemööda paari väikese maakoha kooliperesse, kus õuesõpet harrastati ka enne koroonaaega ja koolilõunal toodi lauale pada, kust lapsed endale ise toitu tõstsid. See on hoopis teine õhkkond kui Tallinnalähedases mammutkoolis.

Samas kaotati meie koolidest postsovetliku reaktsioonina ühiskondlikult kasuliku töö nõue – nõukaajal kujunes sellest paras farss, aga idee iseenesest on ju oluline. Ühiskondlik osalus on jällegi miski, millel on kindel koht USA koolisüsteemis. Hinnang romaani kogukonna usutavusele peaks aga vist tulema pigem lugejalt, mina elasin romaani sisse ja mulle tundub see kõik väga lihtne ja loomulik. Ma küsiks vastu, kas sulle tundus usutav?

Jah, mulle tundus argielu praktiline pool täiesti usutav, aga korra või paar tuletasin endale just kogukonnaliikmete käitumisest või vastastikusest läbikäimisest mõeldes meelde, et „Tere, Aleksander" on ju utoopia. Kui tahaks, võiks mõelda näiteks Risto ja sea juhtumile ka teistsuguse lõpu. Ning kujutleda külalu kirjelduste taustale mõne tammsaareliku naabritevahelise vägikaikaveo või erootilise suhtepuntra, millesarnast võis näha kolme aasta taguses ökokommuuniellu piiluvas dokumentaalfilmis „Südamering". Aga mamma lia ökoküla pole ei endisaegne külaega ka mitte mõni uusvaimne kommuun!

Kas n-ö sotsiaalsest innovatsioonist on siiski mingil viisil raskem unistada kui näiteks tehnoloogilistest lahendustest? Mamma lia vaatab teose teises pooles tulevikust minevikku (lugeja jaoks olevikku) ja ütleb: „Olin vahel mõelnud Virginia Woolfile ja tema mõttekäigule, et naistel on kõige enam puudu oma toast. Mind rabas selle unistuse lootusetus. Peaaegu sada aastat oli möödunud, aga kui palju oli maailmas naisi, kel oli oma tuba, täiesti oma tuba? Kui palju oli neid Eestis?" Ja pisut hiljem lisab ta enda olevikuhetkest (lugeja jaoks tulevikust) rääkides, et nüüd on tal olemas küll oma nurk, aga oma tuba siiski mitte. Kas mamma lia tulevikumaailmas on unistus oma toast jätkuvalt täitumata?

Vahel tundub mulle, et just pealtnäha väga lihtsad ja justkui elementaarsed unistused on need, mida on kõige raskem ellu viia. Võib-olla tasub mõnest unistusest loobuda? Teisalt on kaugtöö osa suurenemine COVIDi-ajastul oma toa vajadust veelgi teravdanud. Osutan oma üliõpilastele, et Woolfi oma toast võib mõelda ka kui mentaalsest omaruumist. Sümboolse omaruumi mõttes on mamma lial „oma tuba" kindlasti olemas, kuigi omaette töökabinetti pole ei tal ega ta abikaasal.

Kui arvestada Venemaa sõda Ukraina vastu, mõjub ehk kõige radikaalsemana mõte kaitseväe ümberkujundamisest sõjalisest üksusest eluilmakaitseväeks, mille tegevuse keskmes on keskkonnakaitse (ehkki sõjalist väljaõpet pole siiski täiesti kaotatud). Kas räägiksid lähemalt sellegi mõtte tagamaadest?

See on mulle endale vist kõige olulisem teema romaanis. Taustaks on siin arusaam, et rohepööre ei juhtu niisama, selleks on vaja tõsiseid investeeringuid, aga ka ühiskondlikku kokkulepet, paljude inimeste ühist tegutsemist sama sihi nimel. Kaitsevägi on juba olemasolev süsteem, mida võiks selleks otstarbeks ära kasutada. Tõsi, eelduseks on põhjalik kaitseväe reform, selle fundamentaalne ümbermõtestamine. Juba praegugi on võrdõiguslikkuse poole püüdlevas ühiskonnas soopõhine kohustuslik sõjaväeteenistus imelik igand (mida ei muuda suurt asjaolu, et nüüd võivad ka noored naised soovi korral väeteenistust läbida). Näiteks USAs on viimastel aastatel suurenenud mittebinaarse identiteediga noorte arv, kes väldivad enda identifitseerimist nais- või meessoo kaudu ega kasuta soomääratlust „she" või „he", vaid „them"; Eestis pole see teema veel teravalt aktuaalseks saanud, aga aastaks 2060 on soomääratlus kindlasti siingi palju hägusem valdkond. Soopõhine valikuprintsiip ei sobi kuidagi sellesse maailma.

Siit siis mõte kaitseväeteenistus osaliselt demilitariseerida ja muuta see kohustuslikuks kõigile noortele – võib-olla väiksemas mahus ja kindlasti pakkudes suuremat paindlikkust ja eri võimalusi. Praegugi kasutatakse kaitseväge mitmel pool maailmas looduskatastroofide korral, miks siis mitte kasutada seda ka katastroofiennetuses, elurikkuse tagamisel?

Juba praegugi on võrdõiguslikkuse poole püüdlevas ühiskonnas soopõhine kohustuslik sõjaväeteenistus imelik igand.

Minu ökoutoopia eluilmakaitsevägi on paindlik institutsioon, „ajateenistuse" saab jagada soovi korral ära lühemate perioodide vahel, seda saab sooritada juba keskkooliaja suvedel, üheks süsteemi tugisambaks on tihe koostöö kohalike omavalitsustega. Kui süsteem laieneks kõigile noortele, võidaks sellest ka kaitseväe traditsiooniline militaarne kaitsefunktsioon, sest võimalus valida sõjalise väljaõppe suund säiliks kaitseväes samuti.

Tõsi, taoliseks reformiks ei ole meie ühiskond praegu veel vist valmis. Siin peaks esimese sammuna muutuma märgatavalt kogukondliku tegevuse roll haridussüsteemi kõigis astmetes, et noored (ja nende vanemad) ei mõtleks enda kohast maailmas ainult isiklike saavutuste, vaid ka kogukondliku heaolu raamistikus. Alles sellelt pinnalt saab edasi mõista eluilmakaitseteenistuse vajalikkust.

Palun lõpetuseks lugemissoovitust. Mis ilukirjanduslikku või filosoofilist teost soovitaksid lugeda utoopilise kujutlusvõime virgutamiseks?

Loen ise praegu jaapani-saksa kirjaniku **Yōko Tawada** romaani, mille ingliskeelse tõlke pealkiri on „The Emissary" (ehk „Saadik"). Ei ole veel lõpuni jõudnud ega tea veel, kas tasub soovitada, aga „Tere, Aleksandriga" tekib huvitavaid paralleele: Tawada romaan mõtestab samuti eakate rolli tulevikuühiskonnas, romaan on ehitatud samuti üles elu näinud peategelase ja lapselapselapse suhtele. Tegu on küll pigem düstoopiaga, aga samas on see mittedepressiivne ja mingis mõttes isegi elujaatav düstoopia.

Ma arvan ka, et kujutlusvõimele tuleb alati kasuks mineviku tundmine. Nautisin väga **Bathsheba Demuthi** keskkonnaajaloolist uurimust „Floating Coast: An Environmental History of the Bering Strait", kus paikkondlikku ajalugu on vaadeldud kui keerukat läbipõimunud ökosüsteemi.

[1] *SmartEnCity on rahvusvaheline koostööprojekt, milles osalevad linnad on võtnud eesmärgiks minimeerida oma ökoloogilist jalajälge ja energianõudlust moodsat tehnoloogiat kasutades. Loe lähemalt:* tarktartu.ee/avaleht/ulevaade

[2] ipcc.ch

Foto: Riho Kall

Maarja Pärtna on kirjanik, tõlkija ja toimetaja, keda köidab kirjanduse ja keskkonna vastasmõju. Sügisel esitleb ta proosaluulekogu „Elav linn".

Foto: Silver Mikiver

Adele-Kristelle Lehtorg on vabakutseline fotograaf ja produtsent, keda võib näha vabal ajal vanadest *skate* ja *fashion magazine*'idest inspiratsiooni otsimas ning sürrealseid ideid kokku panemas.

Foto: Taavi Piiberman

TUHAPURGID, PUIDUTOLM JA TELEKAS EHK KUNSTNIK OTSIB KODU

Chun Au Yeungi tundlikule vaatajale loodud installatsioonid on Eestis vast endale publiku leidnud. Jagades oma mõtteid kunstist, ütleb EKA noore kunstniku preemia laureaat, et loomeprotsessis on olulisim emotsionaalse töö tegemine.

Kirjutas **Sanna Kartau**

Tajusin Yeungi tööde mõlemas asukohas, kuidas mu meele tempo aeglustus, kõne samuti, keha asus rahulikumalt liikuma ning kasutas ruumi ära tihedamalt ja tähelepanelikumalt. Hellus ja kontsentreeritus, millega kunstnik oma tööle läheneb, voolab vaipadelt välja ja raamidest üle. Lähemalt vaadates leiab eest aga detailirohke, tormilise ja üsna tumedakõlalise emotsionaalse maailma.

MIKS KODU?

Olen EKA lõputööde festivali TASE '22 raames Chun Au Yeungi installatsioonide teises asukohas, tema kodus Soo tänaval. Ainult tänavalt sisse põigata ja mööda kitsast treppi üles ronida ning pea näengi enda ees kunstnikku, kes juhatab mind alguses läbi ühe, siis läbi teise toa. Euroopas kasutab ta Chun Au asemel nimekuju Junny, mis tundub paljudele suupärasem. Ühte tuppa langeb soe päevavalgus, mis näitab mulle kätte minimõõtudes puidutükkidest hoolikalt valmistatud lõpetamata majakese; seda ümbritsevatest mööbliesemetest ongi needsamad jupid välja saetud. Kitsa laua peal on kirjutusmasin. Nurgas seisab tuhast tühjaks tehtud ahi. Pisimajakese ülesehitus baseerub selle toa plaanil, kus me parasjagu viibime. Seinu ääristab paari kämbla laiune vaibaraam, mille keskelt on lõigatud välja osa, mis katab nüüd EKA installatsiooni põrandat. Kuid mitte täielikult – sellest on omakorda lõigatud välja majakese põrandaplaani suurune tükk, mis ongi nüüd selle sisse paigutatud.

Yeungi loodud melanhoolsed summutatud toonides koduruumide nihestatud arhetüübid ärgitavad igatsust. „Kodu leidmine on mu lakkamatu unistus. Kuni mul endal on perekond, jään ma ikka otsima seda, mida tähendab kodu," ütleb Chun Au. „Mu pere on katkine. Emast puuduvad mul mälestused täielikult. Kasvasin üles vanavanemate juures, kuid vahel käis isa mul külas. Küsisin talt alati, kus mu ema on. Ma ei saanud ei tema ega ka isaga oma mõtteid jagada. Seepärast tahangi aru saada, mida kodu mulle tulevikus tähendada võiks."

Yeungi loodud melanhoolsed summutatud toonides koduruumide nihestatud arhetüübid ärgitavad igatsust.

Ahi, mis on näitust saatva teksti sõnul toa üheks emotsionaalseks keskmeks, küll puhkab suvel, kuid talvel, kui seda pidi kasutama toa soojendamiseks, filmis Yeung seda analoogkaameraga ja pimedamasse vastastuppa heidab valgust just see salvestis. Kaetud akna kõrval asuvate riiulite peale on ta sättinud eri suuruses purkidesse veebruarikuust alates kogutud kaminatuha. Meil mõlemal mõlguvad mõtteis sõda ja poliitiline rõhumine. See siin on Yeungi kodu. Magamiseks toob ta koridorist madratsi ja kui ta külmkapi ukse lahti teeb, õhkub sealt tuttavat läppunud hõngu. Samal ajal on tegu tema vabade kunstide magistrikraadi lõpuprojektiga, intiimse sissevaatega sellesse, mida tähendab kodu ja kodutus, kodutunne või selle puudumine.

„Mu tööd on väga emotsionaalsed. Nende vastuvõtt oleneb inimesest. Kui ta on samuti emotsionaalne, siis ta tunneb midagi, kui mitte, siis tema jaoks on tegu lihtsalt asjadega," ütleb Chun Au.

MIKS EESTI?

Soo tänava valgemas toas on riputatud seinale Hongkongi kaart. Sealt Chun Au Yeung pärit ongi. Skulptuuri avastas ta enda jaoks pärast ehtekunsti õppimist, kui tal tekkis soov viia seal rakendatavaid kontseptuaalseid ideid ellu suuremal skaalal. Ei saa jätta küsimata tema valiku kohta: miks tulla järgmist kraadi omandama külma Ida-Euroopa riiki?

„Põhjus, miks ma otsustasin Eestisse tulla, oli siinne ajalugu. Mind puudutas see, kuidas Eesti sai iseseisvaks, ja mõtlesin, et täpselt seda vajame ka Hongkongis. See vaim… See jõud." Pärast 1997. aastat, kui ala vabanes Briti võimu alt ja sai Hiina autonoomseks osaks, on partei püüdlused sealset demokraatiat tasa lülitada viinud massiprotestideni. Osalejate tulistamine, protestikunsti eest arreteerimine ja ajakirjanike vangistamine saavutasid haripunkti 2019. aasta meeleavaldustel. Hoolimata masside mobiliseerumisest ja ulatuslikust toetusest demokraatlikumatele jõududele Hongkongi ühiskonnas jätkavad sealne valitsus ja Hiina riik inimeste represseerimist. Kuid vastupanu kestab siiani.

MIKS TUNNE?

„Mu tööd on väga emotsionaalsed. Nende vastuvõtt oleneb inimesest. Kui ta on samuti emotsionaalne, siis ta tunneb midagi, kui mitte, siis tema jaoks on tegu lihtsalt asjadega," ütleb Chun Au. Ta mõtiskleb vabades kunstides domineeriva ratsionaalsuse üle ning kui küsin, mida sääraste tööde kogemine temas esile kutsub ja kas ta leiab neist midagi hoolimata omaenda tundepõhisest loomingust, sõnab ta: „Ma ei tea, kuidas sellele küsimusele vastata."

Ülikooli paigutatud teost „Mu süda valutab, kui on aeg lahkuda" raamistavad kaks üksteise külge kinnitatud paarimeetrist vineerist seina. Nende all on Soo tänavalt pärit hall vaibaruut, millele on seatud vineerinurga poole suunatud ekraaniga pisike analoogteler. Madal lamp heidab vasakul sooja valgust. Selle peegelpildiks kinnitas Chun Au teisele poole kõrge ümara seinalambi. Ühelt seinalt leiame veel tühjad pildiraamid, nende alumistel liistudel õrn puidutolm. Teleka eest on lõigatud ära tükk vaipa. Tuttavlikke elemente täis, pehmetes toonides, naturaalsete tekstuuridega keskkond sahiseb nostalgiast, igatsusest olnud aja järele, enne kui telekad kõhnaks ja pildid liiga selgeks läksid.

Mulle jäid kiirelt silma Yeungi tööde pealkirjad. Lisaks eespool mainitule veel „Sa pole enam endine" või „Our memories just won't die, it's the trip that keeps us alive". Meenuvad The Smithsi laulupealkirjad või melanhoolsed Tumblri-ajad, kui jagati säbrulisi mustvalgeid subtiitritega kaadreid filmidest, et emotsionaalseid seisundeid väljendada. Uurin ta käest, kuivõrd ta tunnev vajadust kaitsta oma sentimentaalsust katatonaalse (kunsti)maailma eest, et loominguga jätkata. Ta vastab: „Pärast selle maja ehitamist ja sellele

Yeungi EKAs eksponeeritud installatsioon „Mu süda valutab, kui on aeg lahkuda" loob ruumi jõuetusele, hirmule ja pingele, mille igatsus kodu järele endaga kaasa toob. Foto: Chun Au Yeung

katuse peale panemist tunnen, et elan jätkuvalt oma maailmas. Raamatus „Ruumipoeetika" ütleb **Gaston Bachelard**, et kui inimene elab hoones, saab sellest tema maailma kese. Minu jaoks on see emotsionaalne varjupaik. Välismaailm on nii brutaalne – Ukraina sõda, ebaterve poliitiline olukord Hongkongis –, aga koju jõudes tunnen ma end turvaliselt… Ma ei tea, kui hea see on. Ma olen end maailmast lahti ühendanud ja teen siin oma asju. Seetõttu otsingi tasakaalu – kuidas tulla toime emotsioonidega, aga reaalsusega ka." Vast siis on vaja teatavat isoleeritust.

MIKS TOLM?

Tunnetel on tekstuurid. Sentimentaalne süda ei suuda või ei tunne vajadust allesjäänut ära visata. Kõigel peaks olema oma koht, miski ei tundu tähtsusetu. Küsin ta käest puidutolmu kohta, mida ta kasutab nii Soo tänaval kui ka EKAs. See on poeetiline, ütleb ta. „Kujuta ette – puutolm on mööbli veri. See on puidu ja mööbli sees, aga kui lõikan seda, püüab see kinni õhu. Õhuga püüab see kinni ka mälestused." Tolm on mälestuste tekstuur, õhus lendlevad ebemed, millest ei ole võimalik kinni haarata. Saab lihtsalt oodata, kuni see olevikku settib. Yeung, kes töötab arhetüüpsete objektidega, nagu seebid, toolid, tuli või pungad, teab, et mida laetuma, ihulisema ajalooga esemega on tegu, seda paksemad emotsionaalsed kihid seda katavad lähtuvalt ka vaataja enda kogemustepagasist.

Kui uurin ta motivatsiooni ja sisemise loogika kohta, kasutab Yeung mitu korda sõnu „harmoonia" ja „tasakaal". Ta kirjeldab mälestusi elamisest koos vanaemaga, kes põletas hommikuti altaril viirukit, et esivanematega häid suhteid hoida, ja viitab oma töödes *yin*'i ja *yang*'i printsiibile. Keha ja vaim. Kodu kehale ja kodu vaimule. Füüsiline maja ja emotsionaalne kodu. See, mida saab katsuda, ja see, mida võib tunda. Nende vastandid, kodutus ja elukoha puudumine, ei kattu omavahel. Inimesel võib küll olla elukoht, kuid ta võib siiski tunda ennast kodutuna. Samuti võib inimesel puududa elukoht, kuid see ei tähenda, et tal peaks puuduma kodutunne. Yeung tundis end kodutuna pandeemiaaja alguses, kui ta jagas ühikas kodu teise üliõpilasega. Steriilne keskkond, emotsionaalne distants võõraga, kelle pesitsemisharjumused ei ühtinud tema omadega, samal ajal viiruselainetest tingitud füüsiline lähedus – harmoonia tekkimiseks puudus võimalus. See jättis ta ilma kodutundest, kuid oli inspiratsiooniks tema 2021. aasta isikunäitusele „Don't Think That I Am Pushing You Away" Vent Space'is, kust võis leida toolijoonistused, mürase video lähedalasuvast Olümpia hotellist, nagisse riputatud rätikud ja kahe koos töötava käe kujutised.

Mida laetuma, ihulisema ajalooga esemega on tegu, seda paksemad emotsionaalsed kihid seda katavad.

MIKS KUMMITAB?

Vesteldes ja Chun Au kontrollitud korra keskel ringi vaadates taban end mõttelt, et kui raskeks võib see tasakaalu otsimine elu teha. Nagu needsamad *yin* ja *yang*, mida ta kasutab oma töö kirjelduses maja, kodu, eluasemetuse (ingl *houselessness*) ja kodutuse (ingl *homelessness*) dünaamika kirjeldamiseks. Meile kõigile tuttav mustvalge sümbol ei tähista mitte täielikku staatilist tasakaalu, vaid nende vastandite vahel pidevalt podisevat dünaamikat, heleda ja tumeda, välise ja sisemise, meheliku ja naiseliku mängu, mille lõppakord ei kõla kunagi. Harmoonia, mida täiuslik kodu Junny jaoks sümboliseerib, on lõplikult võimatu, kuid ta asus seda siiski ehitama.

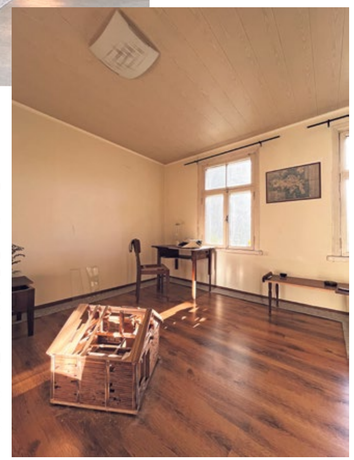

Vaade Soo tänaval loodud tööst „Sa pole enam endine", mille esiplaanil on mööblist saetud laastudest ideaalkodu. Igas lõikes on näha, mis kuju võivad võtta rasked emotsioonid. Foto: Chun Au Yeung

Näeme nendes kolmes installatsioonis hoolast igaltükil-on-oma-koht-loogikat, mida tahaks nimetada ringmajanduslikuks, kuid tõrgun, kuna majandusega ei ole sel midagi pistmist. Pigem väljendab see, et Soo tänava toa keskel olev majaminiatuur koosneb ümbritsevast mööblist eemaldatud tükkidest, hoopis pingelist intiimsusotsingut ja spirituaalseid filosoofiaid, millest ta loomeilm on inspireeritud. Kirjutuslauast, riiulist, telekakapist ja väikesest tumeda lakiga kaetud pingist välja saetud jupid leiavad hoolega loodud kodu selles unistuste majas, mille ta on toa keskele ehitanud. Kuid selle loomiseks muutis ta kõik teised esemed katkiseks, mittefunktsionaalseks, toolid isegi ohtlikuks.

Ka tuhka täis purkidele otsa vaadates lisandub installatsiooni domestsusele kummituslikkust. Yeung kirjeldab kodu kui täielikku perekonda, kuid tema ruumides valitsev üksildus näitab selgelt, et see on sihtmärk, mitte olevik. Ta tundub seda installatsioonide kaudu vaikse januga esile kutsuvat. Teostest ei kandu edasi irooniat ega külmust, vaid täitmatut vajadust kodu järele. Tema pühendumusest õhkuv haavatav vajadus lisaski mu enda kogemusele teatava kummituslikku noodi.

etdm Eesti Tarbekunsti- ja Disainimuuseum
Estonian Museum of Applied Art and Design

MAAILM LÄBI ESEMETE

Naised Poola kaasaegses disainis

Lisa: Naised Eesti kaasaegses disainis

17.06 – 25.09.2022
Lai 17, 10133 Tallinn
K 11–18
N 11–20
R–P 11–18
E–T suletud
Kassa +372 6274611
Info@etdm.ee

TOETAJAD: Eesti Kultuurkapital
ORGANISER
STRATEGIC PARTNER
PARTNERS

STUUDIOS

UNETU UJUJA MADLEN HIRTENTREU

„Stuudios" on Müürilehe rubriik, mis vaatleb ühe päeva vältel loomeinimeste tööd, paotades ust nende harjumuspärasesse töökeskkonda, milline see ka poleks ja kus see ka ei asuks. Seekord käisime Koplis külas skulptor Madlen Hirtentreul.

Kirjutas **Aleksander Tsapov**, pildistas **Tarik Labrighli**

Kui te veel ei tea, ja te ei pruugi seda teada, siis Madlen Hirtentreu on kunstnik, kes on hariduselt materjaliteadlane ja skulptor ning osaleb aktiivselt ka kohalikul etenduskunstiväljal. Tõsisemalt astus ta rambivalgusesse 2019. aasta SAAL Biennaalil, kui ta lõi Noblessneris nüüdseks lammutatud Balti laevaremonditehase hoonesse performatiivse installatsiooni „Kliinik pärast paati", kus suur mehhaniseeritud robotämblik tegi kõikvõimalikke vigureid, ja oli ka sealsamas etendunud **Alissa Šnaideri** perfoka „Weird tales I have tried to write" kunstnik. Tänavu veebruaris tuli ta Kanuti Gildi SAALis välja Beiruti 2019. aasta meeleavaldustest inspireeritud helilavastusega „Motell Düskroonia", mis paigutub kuhugi installatsiooni, lavastuse ja perfoka vahealasse. Ta on teinud kunstnikuna koostööd ka **Jarmo Rehaga** ja tema loomingut võib näha Kunstihoone värskelt avatud „Kevadnäitusel".

Madlen oli kunagi tubli noorujuja, käis kaheksa korda nädalas ujumistrennis ja osales isegi noorte olümpial.

Kui võtan Madleniga ühendust, et esitada oma stuudiovisiidi palve, on ta lõpetamas just külaskäiku Veneetsia biennaalile, kuid õnneks suudame leida kohtumiseks aja jaanieelsel esmaspäeval, enne kui ta iga kümnenda kaasmaalase kombel jaanipäevaks Saaremaale sõidab.

KAEVURI, BASSU, NAPOLI

„Kaevuri 1," annab Madlen oma stuudio koordinaadid. See on vana hea Kopli poolsaare lõpp – trammidepoo, Mereakadeemia, Professorite küla, mahapõletatud Kopli liinid, mida kinnisvaraarenduse lõuad püüavad aplalt ampsata, jne. Muinsuskaitsealuses kolmekordses paekivimajas pesitsevad fotograafid, muusikud, kunstnikud. Hoov on täis eri lagunemisastmega autosid, nii 50ndate uunikume kui ka täiesti suvalisi 00ndate bemme – klassikaline kunsti ja garaaži kombo. Madleni stuudio asub teisel korrusel ja seal on tsaariaja arhitektuurile omased kõrged laed – pakuks puusalt nii 3,5 meetrit kindlasti. Maja omanikud pidavat olema sümpaatsed mustades nahktagides vana kooli bemmivennad Jevgeni ja Vadim, kes said selle omal ajal võlgade katteks ning hoiavad seda nüüd pensioniks. Üür on ülinormaalne, madalam kui ARSi kunstilinnakus, ja kui midagi katki läheb, siis Jevgeni ja Vadim parandavad ise ära.

Madlen oli kunagi tubli noorujuja, käis kaheksa korda nädalas ujumistrennis ja osales isegi noorte olümpial. Tema leivanumber oli vabastiilis 50 m sprint, kõige viletsam aga liblikas, mida ta ise küll miskipärast delfiiniks kutsub. Kui ta praegu Sõle ujulas kaks korda nädalas hommikuti oma pooleteisekiltsast otsa ujub, näeb ta sageli majaperemeest Jevgenitki kloorivees sulistamas. Guugeldan hiljem kodus naljaviluks „Hirtentreu ujumine" ja vasteks tulebki 2005. aasta artikkel Järva Teatajast, kus kirjutatakse üle Väinjärve ujumise võistlusest: „Kiireim naine oli seekord järves 12aastane Tallinna neiu Madlen Hirtentreu, kes lõpetas üldarvestuse viiendana jättes selja taha enamiku mehi." *Word*! Madlen ütleb mulle hiljem, et auhinnaks oli kast õlut, mille isa pidi vastu võtma. Olid ajad!

Madlen on toimetanud siin stuudios viis aastat ega tea kinnisvaraarenduse halastamatut teerulli arvestades, kui kauaks seda pidu-lusti jätkub. „Ilmselt varsti tehakse siia majja Maxima või midagi sarnast, siinkandis ju poodi ei ole." Kui tulla korra tagasi ujumise juurde, siis Madlen nendib, et Koplis ta ujumas ei käi, kuna vesi on liiga madal, küll aga aeg-ajalt Paljassaares.

Kõik selle, mis on savist, kipsist, silikoonist või betoonist, teeb ta oma stuudios, aga akrüüliga peab mujal mässama, sest tal pole stuudios korralikku ventilatsiooni.

Madlen veedab stuudios päris palju aega. Pärast päevatööd EKA kujundliku mõtte laboris, kus ta on **Ene-Liis Semperi** n-ö parem käsi, tuleb ta alati sinna. Keskmiselt 4–5 korda nädalas käib ikka. Stuudio on tema *mental space*, pühapaik ja iseolemise ruum. Aeg-ajalt võiks ju külalisi käia, aga ta ise ei viitsi neid kutsuda. Kui majas toimub mõni pidu, siis muidugi satub sinna uksega eksivaid kontvööraid. Samas paekivikolossis tegutsevad veel ärklikorrusel **Maarja Nuut** ja **Maris Pihlap**, all moefotograaf **Kertin Vasser**, DJd ja meie loo fotograafi **Tarikut** kohtab ta tihti ja üle koridori teisel pool maja on kunstnik **Eva Mustonen**, kellega nad vahepeal hängivad. Majas toimetab veel ka Kroonika fotograaf **Sven Tupits**. Kui läheme vahepeal õue tutvumistiiru tegema, kõnnibki meile vastu heatujuline majanaaber Eva Mustonen, kes on teel raamatukokku, et tagastada **Elena Ferrante** romaan „Minu geniaalne sõbranna". Poolharitud inimesena võtan jutuotsa üles ja viitan kahele hiljuti nähtud mängufilmile, mis on tehtud Elena Ferrante lugude põhjal, aga mingit pikemat vestlust sellest paraku edasi ei arene. Jutuajamise hilisemas faasis ütleb Madlen, et Napoli, kus toimub tihti ka Ferrante lugude tegevus, kuulub tema lemmiklinnade hulka. „See on üks viimaseid anarhiliselt mõjuvaid Euroopa suurlinnasid. Soovitan külastada. Seal lähedal on ka väga head ujumiskohad."

MATERJALID, MIS MEIST MAHA JÄÄVAD

Madleni huvitavad materjalid ja ta oskab kahtlemata nendega ümber käia. Meenuvad suured nahataolised rippuvad vaibad Jarmo Reha lavastusest „WhiteWash". Baka sai Madlen Milanos Euroopa disainiinstituudis visuaalkultuuri ja majanduse erialal, millele lisaks valis ta materjalitehnoloogia suuna. Hiljem lõpetas ta Eesti Kunstiakadeemias skulptuuri magistriastme ja õpib nüüd sinna otsa veel ehte- ja sepakunsti bakalaureuses.

Vaatame betoonparukaid, mida **Johhan Rosenberg** ja **Jette Loona Hermanis** kandsid hiljuti Maardu dekennaali perfokal ning mis olid tema Draakoni galerii näitusel. Madlen selgitab, et betooni sai valatud parukatele mitme kuu vältel ja parukad ise seisavad mootorikorpustel, mis on kallatud üle vahaga. Kuna Madleni isa tegeleb elektrimootorite mähkimisega ja neil jääb üle palju praaki, toob ta endale sealt aeg-ajalt tavaari. Ka stuudio laes rippuvad lambikuplid on ta teinud praakmootorite korpustest. Ta seletab, et mootoribisnises piisab väikesest kriimust, et asi oleks praak ja läheks utiili, kust tema siis endale taaskasutuseks materjali otsib.

Siin stuudios on üldse väikestviisi materjalide imemaa. Riiulis seisavad purkides ja virnades kõikvõimalikud katsetused. Kui miski õnnestub, kirjutab ta konsistentsi üles, et saaks hiljem materjali taasluua. Vahel sünnib ka juhuslikult mõni huvitav kombinn. Madlen hakkab purgi pealt veerima: „Vaha, pigment, silikoon, betoonisegu ja miskit veel." Teises purgis on oksiid keraamikale, mis annab glasuurile hõbedase kuma. Madlen näitab väikest glasuuritud kujukest, et demonstreerida oksiidi metalset efekti, ja objekt tundub pigem raualaadne kui keraamiline. Ta jutustab, kuidas ta sai vaskoksiidi pleki pealt, mis tal siinsamas õues kolm aastat oksüdeerus. See lisab keraamikale punakust. Keset sadu objekte ja materjale osutab ta järsku mingile asjandusele ja ütleb: „Näed, need on mu juuksed vahaga. Mul tuleb nii palju jukseid peast ära, kui ma neid harjan. Leidsin siis, et peaks neid kasutama. Panen juuste vahele traadi, katan vahaga ja siis saan neist vaikselt mingit vormi arendada."

Vaatan kümneid beebisid, mis seisavad riiulil ja kuulusid Madleni 2019. aasta SAAL Biennaali installatsiooni juurde. Kõrgemal on veel roosast silikoonist luigevorm, mille võtmiseks ta kasutas surnud luike. Kõik selle, mis on savist, kipsist, silikoonist või betoonist, teeb ta oma stuudios, aga akrüüliga peab mujal mässama, sest tal pole stuudios korralikku ventilatsiooni. Akrüüliga tuleb töötada õues või vahel käib ta Raja tänaval. Kui rääkida materjalidest, siis mida aeg edasi, seda vähem suudab Madlen töötada n-ö sita materjaliga, endale hakkab vastu. Need on materjalid, mis on tervisele ja keskkonnale kahjulikud või põhjustavad raiskamist. „Vahel paratamatult ikka, aga aina vähem tahaks tegelikult teha midagi näiteks betoonist," ütleb ta mõtlikult. Ta muretseb ka selle pärast, et kui ta peaks ära surema, siis kui suur kogus asju temast maha jääb. Isegi praegu oleks neid palju. Teen stuudiole silmadega tiiru peale ja naljatan, et kui ta kohe sussid püsti viskaks, siis kesse viitsiks kogu seda tavaari laiali tassida ja ära kraamida. See oleks täielik bardakk.

Korra arutame ka seda, kas ökofašistlikus ühiskonnas peaks mingid kunstipraktikad seoses nende jätkusuutmatusega ära keelama. Madlen arvab, et skulptuur ja materjaliteadus võiksid rohkem koostööd teha. Jarmo Reha lavastusele „WhiteWash" lõi ta eemalt nahka meenutavad materjalid, mis olid valmistatud limast.

Tegelikult ta teab, et seda oleks võimalik teha ka mingitest normaalsetest algainetest. Lima, selgitab ta mulle kui materjaliteaduse idioodile, koosneb põhimõtteliselt PVA-liimist, kontaktläätsevedelikust, kummiliimist või pesugeelist ja boorhappest. Vetikad on muidugi teema, ja alginaadid. Madlen on asendanud silikooni vormide võtmisel alginaadiga, sest see laguneb silme all viie päevaga ära. Kipsile on ka mingid alternatiivid ja eks neid tuleb kogu aeg juurde, esialgu on need traditsioonilistest materjalidest muidugi tunduvalt kallimad.

Madlen arvab, et skulptuur ja materjaliteadus võiksid rohkem koostööd teha.

MOOTORID, MIS NURRUVAD

Kuna stuudio ümber on küllusliikult masinaid ja ruumis endaski on mitu mehhaniseeritud objekti, siis uurin, kuidas ta üldiselt mootoriga eluvormidesse suhtub. „No kui aus olla, siis ma vist olen veits küll autopede," ütleb motikajakki kandev Madlen naerdes. Tema vanaisa **Alvar Hirtentreu** on mitmekordne Kalevi suursõidu võitja ja Eesti meister motoringraja sõidus, Madleni isa sõitis samuti ringrada ja vend motokrossi ning ta on ka ise motoraja ääres sirgunud. „Kasvasin üles koos vormel 1-ga. Ükskõik kus me perega olime või mis kell parasjagu oli, alati tuli vormelit vaadata. Ferrari lipp pandi toas lehvima ja nokats pähe, kui Schumacher sõitis. Nüüd oli ta aastaid koomas." Madlen ütleb kerge kurbuse ja imetluse seguga, et kuigi vanaisal on Alzheimer ja Parkinson, siis tema süvamälu on ikka briljantne ja ta putitab siiamaani mootorrattaid, kuigi tal puudub lühimälu.

Madlen ütleb, et kuna tal on perekonnas palju insenere, siis ka teda prooviti nooruses mehhatroonika poole suunata.

Tarik Labrighli on fotograaf, DJ, produtsent ja getogrillija. Veab muu hulgas Halal Clubi nime kandvat peosarja ja plaadifirmat.

Vahepeal käib meie loo peategelane stuudio ümber tegutsevate automeestega juttu ajamas, uurib, palju üks või teine auto maksab, või palub mõne uunikumiga proovisõitu teha. Selle peale enamasti naerdakse ja keeldutakse viisakalt. Kui ühel pool maja on garaažide ja töökodade rivi, siis teisel pool kõrgub kahekorruseline metallangaar. See on mootorite ja kunsti kohtumise õu. Aia tagant paistab ka väike puidust õigeusu kirik. Osutan mehaanilisele objektile stuudios ja küsin, mida see aparaat teeb. Madlen torkab masina juhtme stepslisse ja metalljullad hakkavad kääksudes ringe tegema. Mahakantud tõstuki mootor veab kogu seadeldist. Nurgas seisab ka nn pekiväristaja, mille ainus funktsioon oli ühel näitusel seapekki väristada.

Madlen ütleb, et kuna tal on perekonnas palju insenere, siis ka teda prooviti nooruses mehhatroonika poole suunata ja kohe ei suudetud seda päris omaks võtta, et ta kunsti õppima läks. Nüüdseks on pere tema valikutega siiski rahu sõlminud. Alguses arvati, et ta lihtsalt jonnib neile vastu ja neil oli väga raske mõista, mida ta üldse päevad läbi teeb. Nähti kõvasti vaeva, et teda kunsti juurest millegi „normaalse" poole juhtida. Eks ennekõike kardeti, et ta ei saa hakkama või läheb halvale teele. Madlen väidab, et ta saab hakkama küll. Lisaks põhitööle EKAs müüb ta aeg-ajalt graafilisi lehti ja muidugi ehteid, mille kaudu ta on seotud ka kodumaise ultrahipi kollektiiviga Sorcerer Sourcing. „Kui on sitemad ajad, siis ehted lähevad ikka müügiks," sõnab ta muretult. Madlen valmistab peamiselt kõrvarõngaid ja sõrmuseid. Ta näitab mulle Instas oma kunstnikuprofiili *@morris_motel*. Sõber oli talle kunagi öelnud, et kui tahad saada endale pornostaari nime, siis võta selleks oma esimese kodulooma nimi ja esimene kodu. Tema saigi nimeks Morris Motel, kuna ta pere pidas kunagi Saaremal motelli.

SURROGAAT, GULJAŠŠ, USSID

„Süüa tahad?" küsib ta järsku. „Miks mitte," vastan viisaka inimesena. Otsustame seada sammud legendaarsesse postmodernistliku arhitektuuriga Sirbi kohvikusse. Ega neid kohti siin üleliia palju pole, mis va vana head autentset toitu pakuksid. Gentrifikatsiooni teerull teeb usinalt oma tööd ja peagi on ka Kopli jõudnud neljaeuroste *croissant*'ide tõotatud maale. Tunnen seda kanti Kopli kunstigümnaasiumi *alumnus*'ena juba vanast ajast ja jagan Madleniga paari mälestust. „Näed, seal mu koolivend pidas veidi aega pirukaputkat, aga pärast läks tapmise eest vangi, ja selle putka taga käisime suitsu tegemas," ütlen, osutades kivist kuudile Kopli tänaval. „See putka pidi **Kaur Kenderile** kuuluma," teab Madlen öelda. *Kopli Elysium*.

Mingit veidrat teed pidi jõuame looni, kuidas Madleni juurde tuli siin Koplis kord üks ukraina mees, kes ütles, et ta on väga ilus ja et ta sooviks, et Madlenist saaks tema lapse surrogaatema, kuna ta enda naine ei saa lapsi. Esialgne pakkumine oli 10 000 eurot ja võimalus tuua laps kenasti ilmale nende mereäärses majas Ukrainas. Surrogaatema meie kunstnikust tol korral ei saanud, aga see juhtum iseloomustab hästi, millega elu võib sind siinkandis kokku viia.

Astume sisse Sirbi kohvikusse ja tellime päevapraed, milleks on tatar ja guljašš. 3.50! Hind, mis ka hind on! Teenindaja, kelle häál kõlab, nagu ta oleks umbes kaks miljonit sigaretti ära suitsetanud, toob road lauda ja midagi pole öelda, tegemist on keelt alla viiva kulinaariaga. Proovi sa linna pealt sellist hinna ja kvaliteedi suhet leida. Tatart vitsutades peatume korra kunstniku lemmikloomal, kes elab tal kodus akvaariumis – Mehhiko tõmpsuul ehk aksolotlil, keda Madlen aeg-ajalt vihmaussidega toidab. Mündi teisel poolel on süütunne, mis on temas aja jooksul vihmausside ees tekkinud. Juhtuski nii, et kord nägi ta (oli see unes või ilmsi, ei saanudki aru) laua taga istumas ja einestamas inimmõõtmelisi vihmausse. Sellest inspireerituna tahab ta tuleval aastal suured vihmaussid ka ühe näituse raames Kadrioru parki istuma panna. Leiame tatraltdrikute kohal, et ega see süütunne vihmaussi ees lõpuni õigustatud ei ole, sest varem või hiljem kõduneme ka ise maa sees ja siis saavad igasugu elajad meie ihul kui päevapakkumisel hea maitsta lasta.

See vihmaussilik suure ja väikese suhe paneb teda mõtlema. Madlen ütleb, et ta proovib harjuda sellega, et teha rohkem väikese skaala asju. „Olgem ausad, väikesel asjal on ka võim, kuigi ajalooliselt ollakse harjunud pigem suurt kummardama, kuna füüsilisus ja imestus tekivad suurest." Aga väike tahab ka kummardamist.

Kui oleme stuudiosse tagasi jalutanud ja sisse astub naabrimees Tarik, mainib Madlen kui muuseas kuriioosset perioodi oma elust, kus ta ei saanud kuus kuud magada. Kui, siis ainult kergeid uinakuid tehes. See une ja ärkveloleku vahepealne seisund iseloomustab vast ka tema töid kõige laiemalt.

MUNAMÄEL ON PIDU SIIS!

EESTI POPLAULUDE TEKSTID 1990. AASTATEL

Killud Eesti 90ndate hittide varasalvest kumisevad meie peades ka 30 aastat hiljem. Kuidas peegeldavad need aga toonast ajastu vaimu, millele andsid muu hulgas tooni üleseksualiseeritus ja äsja saabunud kapitalism?

Kirjutas **Brigitta Davidjants**, illustreeris **Andrei Kedrin**

Objektiivselt võttes ei olnud üheksakümnendad üldse ägedad. Näiteks kui ühel päeval oli kooli minnes putka, kust osta „Melrose Place'i" kleepekaga kivistunud nätsu, täitsa olemas, siis järgmiseks hommikuks oli keegi selle õhku lasknud. Nii et kui näen noori kandmas samu riideid, mida meie kandsime olude sunnil, mõistan ma esimest korda, miks mu ema *nuttis*, kui tõmbasin alt laienevate teksade peale lillelise kleidi. Ometi kasvasime kõik suureks ja enamikust said täitsa normaalsed inimesed. Aga pigem rõveda ajastu kiuste, mitte tänu sellele.

Laulva revolutsiooni aegne sümbol Munamägi pöördus Onu Bella esituses pahupidi ja paradiis, kuhu kõiki kutsuti, oli kõike muud kui piibellik.

Laulutekstid peegeldasid ajastut eriti reljeefselt. Kusjuures, ekslik oleks arvata, et noored ise ei osanud tollast tekstiloomet adekvaatselt hinnata. **Best B4** klassikaks saanud lauluridade *„ma tahan sind, sa vajad mind"* (1996, tekst **J. Hallas**) üle ilguti ikka põlvkondadeüleselt, naersid noored ja naersid vanad. Samamoodi irvitati selle üle, kui **Sõnajalad** laulsid hääleväärinal, et *„tulge kõik! See, kes vaid tahab"* ja *„tulge kõik! See, kel pole raha"* (1995, tekst **S. Sõnajalg**). Ehk publik ei olnud loll.

Brigitta Davidjants on muusikateadlane, kes uuris pikalt Armeenia natsionalismi, ent süveneb nüüd hoopis marginaliseeritud identiteetidesse kohalikul popmuusikamaastikul. Ta on tegutsenud pikalt ka huvikaitse ja inimõiguste valdkonnas.

MÄED KUI METAFOORID

Kõige paremini võtab ajastu oma paroodilistes laludes kokku **Onu Bella**. Ma ei hakka rääkima, kuidas seda teeb „Ma võtsin viina" (1992, tekst Onu Bella) rooli taha kupatatud eide ja Mähe stiilis saunapeoga. Märksa huvitavam on vaadata ajaloolist jätkuvust ja murdepunkte, üleminekut sovetlikult postsovetlikule. Näiteks Eesti ei ole teab mis mägine paik, ometi on mägedel olnud siinses popmuusikas alati oluline roll. Mäed ise on sageli metafoorsed, näiteks kiidetakse 1970. aastatel elu Mustamäel, 1980. aastatel kutsutakse juba mägesid peatama. Mööbub veel pisut aega ja lastesaate „Pätu" laulud (tekst **A. Reinla**) aastast 1990 kõlavad nii: *„Unistama tuleb sõnast „uni", kohe nagu unenägu näeks. Unistada võid sa hommikuni, Lasnamäe jääb ikka Lasnamäeks."*

Praegu on mul aga tööl käsil **Alo Mattiiseni** „Peatage Lasnamäe" (tekst **M. Veske**, **H. Käo**) ja Onu Bella „Murumängude" võrdlev analüüs. Ei ole paremat teosepaari, mis illustreeriks nii hästi üleminekut laulva revolutsiooni rahvuslikelt aadetelt üleseksualiseeritud varakapitalismile ühes tollase väärtuste muutumisega. *„Minge üles mägedelle, Musta-, Õis- või Lasnamäe, vaat'ke alla rahva hinge läbi tumma vööra väe. Vaat'ke, kuidas hing on haige, kurjus haaranud on käe, ja siis hüüdke alla orgu kõigest väest […]: „Peatage Lasnamäe!""* laulis **Ivo Linna** 1988. aastal. Viis aastat hiljem nägi Rock Summeri laval koos Bellaga juba paljast dildoga ja rahvariietega sarnanevas kostüümis naist: *„Munamäel on pidu siis, seal on Bella paradiis!"* Nii pöördus esimese vabariigi ja laulva revolutsiooni aegne sümbol Munamägi Onu Bella esituses pahupidi ja paradiis, kuhu kõiki kutsuti, oli kõike muud kui piibellik.

KUS ON NAISED?

Mõni ime siis, et sellises keskkonnas muutus piir alternatiivi ja peavoolu vahel elutähtsaks. Ja alternatiivi pakkus näiteks punkrokk, mille hulka loetakse meil ka **Vennaskond**. Kui uurisin hiljuti Eesti naisi pungis, siis selgus, et 1990. aastatel jõudsid mitmed neist just tänu sellele ansamblile punkliikumiseni. Oma roll oli poeetilistel tekstidel, mille autorite hulgas oli lisaks **Tõnu Trubetskyle** ka näiteks **Mait Vaik**. Viimane kirjutas koos **Andres Rodionoviga** tekste ka **Metro Luminalile**, kelle esimesed kaks albumit kuuluvad eesti popi raudsesse paremikku – suuresti just sõnade tõttu. Mäletan, kuidas olin eeltiinekana voodis haige ja mu õde **Kristiina** pani mulle pähe klapid: *„Öösiti ärkan peavaluga, söön väikseid tablette ja jääd. Ei pea ma jumalat paluma, ma temata magama jään."* (1990, tekst M. Vaik)

Kui „Pille-Riinu" sõnad jõudsid sinnani, kus riided kukkuma hakkasid, võtsin alati klapid peast.

Ma olin kohe müüdud. Miks? Vastuse formuleeris ühes eravestluses ilusasti eesti luule asjatundja **Rebekka Lotman**, meenutades, kuidas just Metro Luminali ja Vennaskonna tekstid ta tüdrukuna luule juurde viisid: „See oli esimene kord, kui kuulsin, et sõnastatakse minnalaskmise ilu."

Vahepeal tekitasid lemmikud aga ka küsimusi. Jah, ühest küljest oli tegu ajastuga, kus paljaste rindadega **Samantha Fox** trammiseinal oli pigem reegel. Teisest küljest tundus ikka jube kummaline, et Vennaskond laulis alailma tüdrukutest ja haruharva naistest – tüdrukutest, brünetist ja blondist, kellelgi oli üks plika. Olles ise 14-aastane tüdruk, kellele vanemad mehed pidevalt külge ajasid, tundsin ma ääretult teravalt, kui kohatud on sellised tekstid täiskasvanud meeste suus. Sel määral, et kui „Pille-Riinu" (1994, tekst T. Trubetsky) sõnad jõudsid sinnani, kus riided kukkuma hakkasid, võtsin alati klapid peast. Nädala eest rääkisime aga **Indrek Mesikepiga**, kes sõnastas teistpidi. Tema arust kirjeldas Trubetsky igaveste poiste maailma, kus unistatakse kitarrist, mootorrattast, makist ja stjuardessiga seksimisest. Seda võib vahest pidada ka reaktsiooniks ultramaskuliinsetele soorollidele, mis ühiskonnas levisid. Romantilised *macho*'d, kui tsiteerida mu sotsioloogist sõbrannat **Hannaliisa Uusmad**, kes lahkas Vennaskonna fenomeni tabavalt ühes teadusartiklis.

Aga piirid olid ja on hägused, mis tähendab, et arvestatav osa muusikast, mida kuulasime, ei kuulunud vaid üheksakümnendatesse. Üks selline plaat oli **J.M.K.E.** „Külmale maale" (1989), lõviosas **Villu Tamme** tekstidega. Seda, et nõudlus ületas pakkumist, tean põhjusel, et käisin mitu aastat Rahvusraamatukogus pärast koolitunde klappidega seda plaati kuulamas. Ja pahatihti oli sellele järjekord, sest kolm minusarnast matsi, kellel ilmselt tunnid varem lõppesid, olid juba ette jõudnud. Plaat ongi täiesti geniaalne ja loob poeetilise jutustusena ajalootelje stalinismist perestroikani. „Mu vanaisa oli desertöör" väljendab sõja eest põgenenud meeste perspektiivi, „Elab veel Beria" meenutab Stalini-aegseid kuritegusid ning „Tbilisi tänavad" kirjeldab perestroikaaegseid päevapoliitilisi sündmusi Gruusias, kus Nõukogude armee ajas vägivaldselt laiali võimuvastase demonstratsiooni. Just sellest albumist sai alguse minu ja ilmselt paljude noorte isiklik lähiajalooharidus. Muide, nähes pungi taastulemist linnapilti, võtsin nööbist kinni kolleegi 12-aastasel pojal, et uurida põhjust. „Ülihead tekstid," vastas poiss lakooniliselt.

Nähes pungi taastulemist linnapilti, võtsin nööbist kinni kolleegi 12-aastasel pojal, et uurida põhjust. „Ülihead tekstid," vastas poiss lakooniliselt.

Samamoodi kõnetasid J.M.K.E. uued tekstid. Kui 1980. aastate eesti pungitekste iseloomustas Nõukogude võimu vastane hoiak, siis uus kümnend reageeris aja- ja kohatundlikult ühiskonnakorralduse muutusele. Kiirelt orienteeruti uue ajastu, esmajoones varakapitalismi kriitikale. Nii laulis J.M.K.E., üks väheseid eesti bände, mida teadsid ka venekeelsed noored, „Gringode kultuuris" (1993): *„Meil on nüüd uudne eetika, läänestumistaktika, me maale saabumas on gringode kultuur. Lipsudega kaabakad uut kultuuri kannavad, nad ammu süümepiinadest on vabanend valuuta eest. Mu vabariik on petnud mind, mu vabariigil puudub hind."*

Laulus „Võrgus" (1996) sõnastati aga värskelt Eestisse jõudnud interneti võimalikku mõju inimsuhetele: *„Unenäod lõpevad hommikuti otsa ja kui ma olen üleval, minuga keegi rääkida ei taha, ma kannatan suhtlemisvaeguse all. Kuid nüüd on uus elu mul aland: ma olen kala arvutivõrgus ülepea… […] Äkki taevas avanes, ma leidsin pruudi Internetist. Minu taltsad tunded need kui lahti päästetud on ketist. Parem käsi mängib klahvidel ja vasak käsi püksis. Mu ümber võrk on sulgunud ja ma pole enam üksi. Kogu infoühiskond on minuga ja sina ka."*

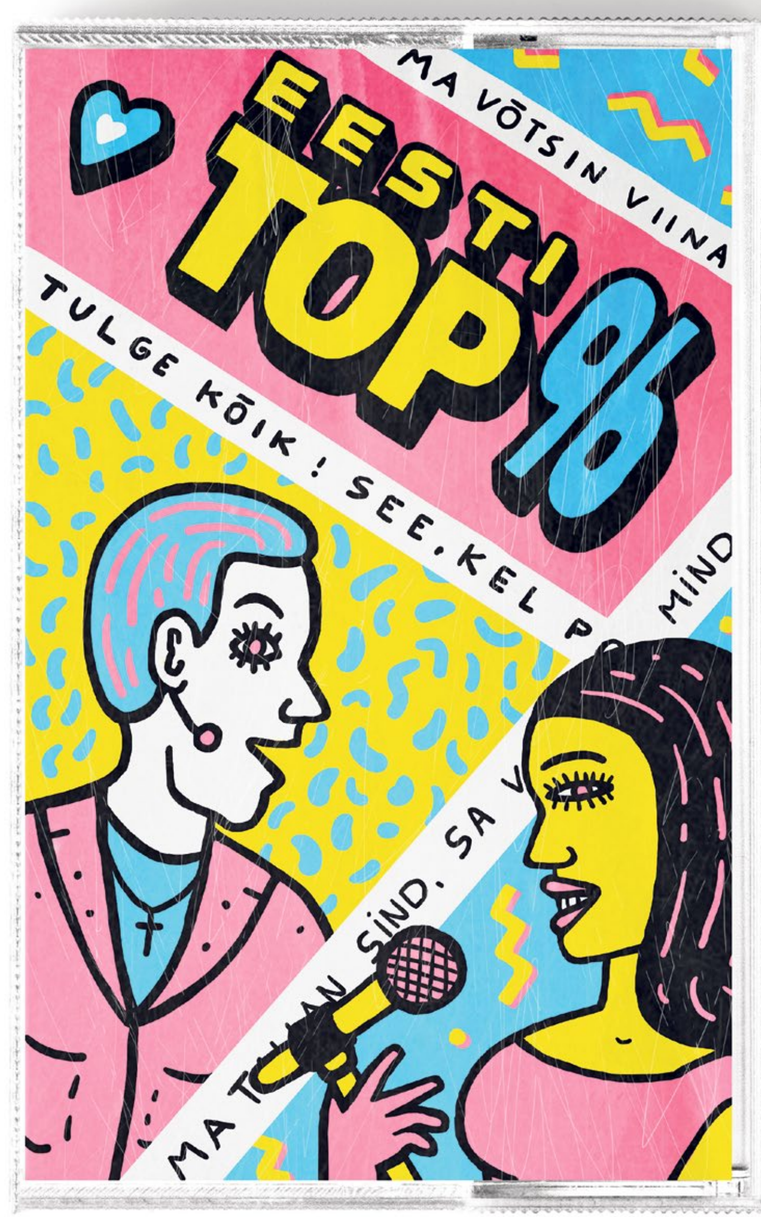

JA PEAVOOL?

Ma saan aru küll, et kogu mu tekst on alternatiivi poole kreenis. Ometi lauldi ju tantsumuusikalainest kantud peavooluski – ja kõvasti. Aga mulle tundub, et peavool esindaski üsna üheselt seda üleseksualiseeritud ühiskonda, resoneerides paralleelselt globaalse peavooluga, mis tõstis ausse lapsnaised – lihtsalt omal äärmuslikul moel. Ja tekstid peegeldasid neidsamu traditsioonilisi soorolle, mis levisid ühiskonnas. *„Aeg peatub, kui sind vaid näen, taas su huuled minu suult leiab loojuv päev,"* laulis **Nancy** (1996, tekst K. Sillamaa). **2 Quick Starti** üks hitt (1995, tekst K. Sillamaa) kõlas jällegi nii: *„Järsku peatud sa, teatad särasilmil, et ma varsti saan hinnalise kingi. Tea, et iial muud ei soovi ma, mu kingitus oled sa. Kui mu kaenlas, ehteks on su käed, mu kallimaks kingiks jääd."* Ei saanud ma aru tollal ega saa praegugi, kas kingitus oli metafoorne või käiski jutt näiteks kuldkellast. Nüüd distantsilt kaldun kahtlustama viimast – ikkagi värskelt kapitalistlik ajastu, kus inimese väärtust hinnatigi esemeliste väärtuste järgi…

Mõneti ootamatu oli tantsulise meinstriimi taustal Terminaatori edu, kelle ballaadid kõlasid nii kooli- kui ka täiskasvanute diskode lõpuloona.

Muidugi juhtus vahel ka anomaaliaid, kui peavoolu murdsid bändid, mida seal muidu ette ei kujutaks. No näiteks **Ummamuudu** ja võrukeelne „Kõnõtraat" oma lauluridadega: *„Välän külmetas ja taivast satas lummõ, Ütle mullõ uma telefoninummõr."* (1994, tekst **J. Rahman**) Ilmselt oli siin oma teene saatel „7 vaprat", mis tõi neutraalsele pinnale kokku konkureerima laulud kõige erinevamatest žanridest, jättes kohtumõistja rolli publikule. Mõneti ootamatu oli tantsulise meinstriimi taustal ka **Terminaatori** edu, kelle ballaadid kõlasid nii kooli- kui ka täiskasvanute diskode lõpuloona. Meenutagem, kui paljud rokkmuusikakillud, näiteks *metal*- ja *indie*-bändid, hakkasid 1990. aastatel laulma inglise keeles, lootes murda piiri taha. Ja alles nüüd saan ma aru, kui siiralt ja armsalt kõlasid selle taustal **Jaagup Kreemi** sõnad: *„Mida kõike pean ma tegema, õigeid sõnu ma ei oska valida, kas sa sellest aru siis ei saa, et sind vajan ma – aa-aaa!"*

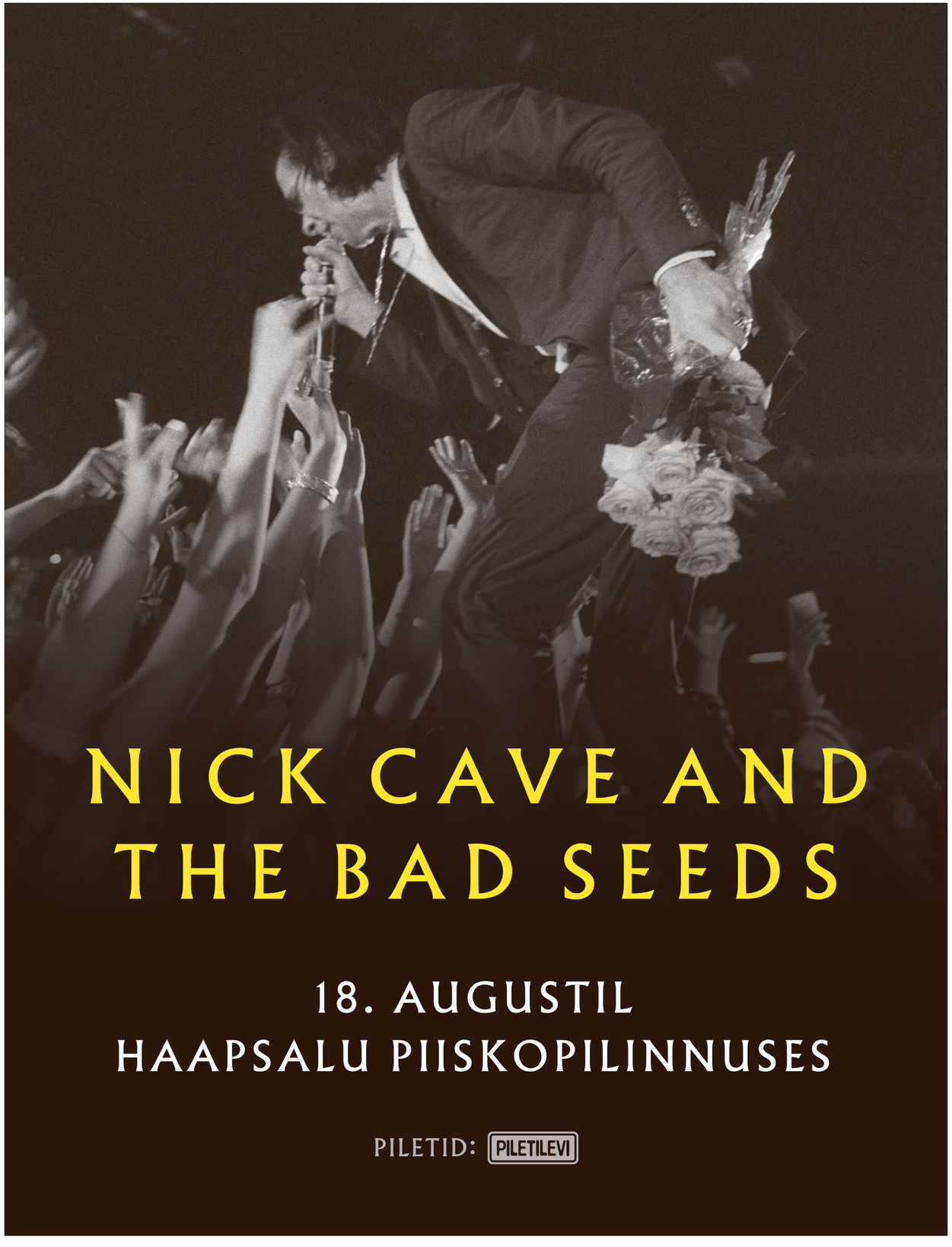

MARIS PIHLAPI *COOL*'ID LOITSUD

Laulja, multiinstrumentalist ja produtsent ei sihi oma loominguga universaalset täiuslikkust, vaid jätab ruumi ka igapäevaelu juhuslikele sekkumistele ja leiutab uusi viise, kuidas läheneda muusikakuulamisele.

Kirjutas **Mariliis Mõttus**, pildistas **Adele-Kristelle Lehtorg**

Veel eelmisel aastal, kui ilmus Maris Pihlapi esimene EP „What Have You Become?", kirjeldas Pihlap end kui džässinohikut folkmuusikute keskel, reivijat linnas täis džässiklubisid ja vana viiuldajat, kes on eksinud homsesse. Kui küsida Mariselt praegu toona antud vastuste kohta, reageerib ta muigega nii mõnelegi asjale. Poolteist aastat hiljem on ta saanud valmis uue plaadi „The Search for Life Within", kus suurekssaamise pained on asendunud rahu ja kasvamisega nii muusiku, produtsendi kui ka inimesena.

Enne Maris Pihlapiga intervjuuks kohtumist toimub HALLis tema uue plaadi „The Search for Life Within" esitluskontsert. Võiks isegi öelda, et taevas sepistatud paaripanek, kui kuulen Pihlapi kummituslikult kriipivat, kuid samal ajal oma sumedasse haardesse mässivat loomingut, mis põimib elektroonikat, džässi ja folki, voolamas laiali mööda pimedat saali, nagu see oleks *cool* elektrooniline loits. Tunni jooksul projitseerib Maris oma siseilma kõigi kõrvadesse ja poetab kontserdi lõpupoole ka sõnad „olge minuga hellad", et juhatada sisse lugu „Untie Me". Mõni päev hiljem, olles teel Marise Koplis asuvasse stuudiosse, kummitab see lausejupp mind endiselt. Pisut nagu konks, mille laulja on sulle justkui kogemata visanud, kuid, nagu hiljem selgub, oli see hoopis väga marispihlaplik käik abiks tema helimaailmas orienteerumisel.

TÜKIKESI SIIT JA SEALT

Kuigi Marise põhiinstrumendiks on viiul, jooksevad tema sõrmede all mugavalt ka mitmed elektroonilised instrumendid: luuperid, sämplerid, süntesaatorid jne. Lisaks ta kirjutab ja produtseerib ise lugusid. Marise teekond artistina sai alguse pärimusmuusikast, mida ta nimetab väga sõbralikuks keskkonnaks, kust oli turvaline alustada. Ajapikku tekkis aga vajadus oma haaret laiendada ja panna senisesse pinnasesse kasvama midagi uut. Lisaks mängis oma rolli see, et Eesti pärimusmuusika nišš on üsna väike, Maris otsis aga rohkem seltskonda, konkurentsi ja eeskujusid, kellelt õppida, sest, nagu ta ise ütleb, kui oled juba ilma pingutamata kooli parim viiuldaja, pole see enam eriti inspireeriv. Ta lisab, et tema teekond pole olnud kindlasti ühest žanrist teise liikumine, vaid pigem laienemine, igalt poolt väikeste tükikeste noppimine. Nii ongi tema muusikavaramus lisaks soolotöödele ka näiteks džässhopibändi Pihlap.uud, mis on keskendunud noorte eesti luuletajate tekstidele, vedamine ning koostööd **Sammalhabeme**, Nagy Bögö ja **EiKiga**, toimugu need siis laulja, remiksija või nõuandja rollis. Oma esimesed tuleristsed helitehnika ja miksimise vallas sai Maris Viljandi kultuuriakadeemias õppides ja ta on siiamaani väga tänulik sealsetele õpetajatele, kellest nii mõnestki on saanud talle väga hea nõuandja. Nüüd on Maris jõudnud nii kaugele, et ta on asunud ka ise produtseerimistunde andma. Kuu aega tagasi tegi ta üleskutse ja nüüd käib tema juures produtseerimist õppimas paar noort tüdrukut. „Mulle tundub, et see on vajalik roll, mida täita, eriti proovides teha seda naisena. Ma ei ole treener, kes hullult *push*'iks, vaid tahan luua turvalise keskkonna, kuhu julgevad tulla katsetama ka need inimesed, kes ütleksid esimese asjana, et „ah, mis nüüd mina", „ma ei julge" või „mis siis, kui ma olen keskpärane?"," selgitab Maris.

TÄIUSLIKKUST EI OTSI

Marise enda looming sünnib ja saab lihvi Kaevuri tänava majas, kus tegutsevad mitmed teisedki muusikud ja kunstnikud. Tema on end sisse seadnud **Maarja Nuudi** stuudios, kuhu kostuvad aeg-ajalt mööda seerivate trammide helid, mis on leidnud koos häälevärinate ja inimeste sissekõndimisega salvestuse ajal koha ka uuel plaadil. Lõpmatuseni lihvitud tulemust Maris ei otsi. Tema arvates kõnetavadki kõiki erinevad asjad. Toetudes oma kogemusele muusikakuulajana, arvab Maris, et see, missugused kogu maailma lugudest meie lemmikuteks kujunevad, on ikkagi päris juhuslik ja oleneb näiteks sellest, mis vanuses me neid kuuleme, mis kogemused või tuju meil on, kui satume neid esimest korda kuulma. „Igaühel tekivadki lihtsalt oma seosed. Need ei ole põhimõtteliselt kunagi seotud sellega, kui tehniliselt täiuslik on mingi lugu. Pigem on muusika meie jaoks mingite emotsioonide kandja ja see on ilmselt kõige suurem nauding, mida üks teos saab pakkuda. Kui ma teen enda jaoks täiusliku loo, siis ega see ei ole ju teiste jaoks kuidagi universaalselt täiuslik." Kuna Maris on maininud mitmel korral teksti olulisust oma muusikas, selgitab ta, et mõned asjad ongi vaja lihtsalt teraapia mõttes endast välja kirjutada ja suur osa sellest ei pruugi kunagi isegi avalikkuse ette jõuda. Samas lähtub ta enamasti sellest, mis on tema elus parasjagu aktuaalne, mis on vaja südamelt ära öelda, mida tahaks teistele meelde tuletada või teada anda.

Universaalsust leiab Marise puhul tema maailmamuusika sähvatustest. Eelmise EP biitidest tuvastab teravam kõrv näiteks Tansaania arhiivisalvestised, mis pärinevad Rapla kaltsukast soetatud vinüülidelt. Maris sõnabki, et ta annab endast parima, et olla ühenduses sämplitega, mida ta kasutab, ja muusikaga, millest ta inspiratsiooni saab, ning läheneda neile austusega ja teadlikult. Eriti inspireerib Marist Brasiilia ja Aafrika rütmimaailm ja see, kuidas seal tajutakse rütme hoopis teistmoodi: „Selles on mingi rituaalsus või kordus, mida muidu igapäevases popmuusikas nii palju ei kasutata. On tavaline, et peab olema A-osa, B-osa ja *bridge*, et oleks kogu aeg midagi uut. Aga maailmamuusikast olen saanud julguse, et vahepeal võibki lugu olla lihtsalt üks *loop*; et ongi kogu aeg A-osa."

KUIDAS JUHTIDA KUULAJAT

Maris seljatas viimase pooleteise aasta jooksul, kui valmis „The Search for Life Within", teda närinud ärevuse, niisiis on mingi osa sellest võitlusest ja viimase paari aasta kollektiivsest ängist leidnud oma koha ka plaadil. „Võib-olla me lihtsalt julgeme sellest rohkem rääkida, aga ma arvan, et ärevust ongi reaalselt rohkem." Maris meenutab plaadi üht esimest kujunduskoosolekut, mis jäigi ära, kuna teda tabas paanikahoog. „Ma tahtsin hakata plaati tegema, aga tuli hoopis selline asi. Ei saa enda peale pahane ka olla, sest see lihtsalt on niimoodi. Keegi ei ole ise endale ärevust kutsunud." Kui veel eelmisel EPl käsitles Maris ühe teemana seda, kuidas ta on märganud, et inimesed ei taha eriti negatiivsetest teemadest rääkida, siis nüüd tundub, et näeme üha rohkem seda teist, negatiivset äärmust ja selle normaliseerimist, kuid ta lisab: „Väga hea, et me nendest asjadest räägime, sest keegi ei peaks tundma, et ta on isoleeritud ja maailmas oma murega üksi, aga sealjuures on oluline meeles pidada, et me ei pea sellega leppima, et meil on halb. Näiteks ärevuse puhul võid abi küsida ja soovida sellest terveks saada. See ei ole mingi utoopiline asi, väga paljud inimesed on seda teinud, aga praeguses arutelus võib isegi ära ununeda, et see on üldse võimalik." Maris ise on saanud abi eri teraapiavormidest ja lihtsatest igapäevarutiinidest, olgu nendeks siis kas või hommikune teejoomine või mediteerimine. Temale omaselt ei piirdu ta isiklik kogemus vaid sellega. Nähes, kuidas need rituaalid töötavad, on temas tekkinud paralleele, seoseid ja uudishimu, kuidas tekitada samu efekte muusikaga. Siit jõuamegi tagasi algusesse, Marise sõnadeni „olge minuga hellad". „Me teame, et teosed võivad käivitada ja kutsuda esile eri emotsioone. Aga kas saab veel midagi teha? Kas see muudab midagi, kui ütled enne publikule, et nad peavad midagi tegema, et nad ei pea midagi tegema või et kuidas ma ise suhtun mingisse loosse? Ma ei kasutanud seda fraasi mitte selleks, et ma kardan midagi, vaid et juhtida tähelepanu sellele, kui habras võib mingi lugu olla, kui kuulata seda suunatud pilguga või avastada sealt midagi muud," tunnistab Maris lõpetuseks.

Lahkun stuudiost ja kohtun trepil Marise juurde tundi saabuva produktsiooniõpilasega. Järgmine, kellega oma muusikaloitsude saladusi jagada.

„Kui ma teen enda jaoks täiusliku loo, siis ega see ei ole ju teiste jaoks kuidagi universaalselt täiuslik."

Eriti inspireerib Marist Brasiilia ja Aafrika rütmimaailm ja see, kuidas seal tajutakse rütme hoopis teistmoodi.

„Me ei pea sellega leppima, et meil on halb. Näiteks ärevuse puhul võid abi küsida ja soovida sellest terveks saada. See ei ole mingi utoopiline asi."

UUS UKRAINA BIIT

ALIEN BODY

Foto: erakogu

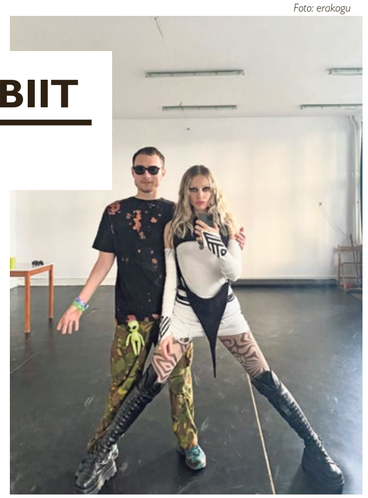

Mitme Eestis toimuva kontserdi ja festivali programmis annavad sel suvel tooni ukraina artistid. Üheks neist on 1.–2. juulil Mägede Häälel esinev *trance punk*'i duo Alien Body, mille moodustavad Bohdan Konakov ja Alina Gelzina.

Kuidas Alien Body sündis ja milline on selle olemus?
Bohdan Konakov: Ma arvan, et Alien Body tuum asub kusagil kauni utopistliku maailma ja düstoopilise maailmalõpu vahel. Meie lood ei räägi ainult apokalüpsisest, vaid ka uuest ajastust. Meil on endiselt lootus, et Maa on võimalik päästa, ja seetõttu lõimegi Alien Body, kuna me ei saanud enam vaiki olla. Kohtusime umbes kolm aastat tagasi. Mina olin DJ ja korraldasin eksperimentaalse tantsumuusika üritusi nimega ШЩЦ, Alina hakkas mind selles abistama ja me armusime. Ühel päeval kuulsin teda laulmas ja sain aru, et ta hääl sobitub suurepäraselt mu muusikaga, niisiis otsustasimegi luua bändi, kuigi Alina polnud kunagi muusikaga tegelenud.
Alina Gelzina: Hakkasime niisama lõbu pärast pandeemiaajal muusikat tegema ja segasime sellesse natuke kõike. Ma ei teadnud varem eriti hästi, kuidas oma mõtteid edasi anda ja oluliste asjade kohta sõnumit levitada, kuni sündis see projekt. Niisiis leidsin selle kaudu ka ennast.

Bohdan, ürituste sarjast ШЩЦ kasvas välja ka samanimeline plaadifirma. Kui sa andsid 2019. aastal välja esimese kogumiku ukraina artistide muusikaga, kasutasid sa selle kirjeldamiseks terminit „braindance". Milline on olnud sinu arvates ukraina põrandaaluse tantsumuusika progress pärast seda aega?
B.K.: Jaa, ma nimetasin seda *braindance*'iks, täpselt nagu AFX, et kirjeldada elektroonilist muusikat, mis asub *ambient*'i, eksperimentaalsuse ja tantsulisuse vahealas. Nii et see on pisut nagu minu austusavaldus vanale koolile. On üsna raske öelda, mis on sellest ajast alates teistmoodi. Nii palju kui ma tean, on skeene muutunud rahvusvahelisemaks ja suuremaks, kuid pandeemiaajal jäi kõik seisma. Me elasime siis ühes külas linnamelust eemal ega jälginud, mis toimub. Küll aga nägin ma selle muutumist kommertslikumaks ja vähem mitmekülgseks, kuid samal ajal saabus ka uus laine noori artiste ja üritusi, kes püüdsid peavoolust eemale ujuda.

Küsis **Mariliis Mõttus**

Alina, milline on sinu muusikaline taust ja mis mõjutused on toonud sind siia, kus sa praegu oled?
A.G.: Ausalt öeldes ei ole mul mingit tausta. Ainult mõned korrad olen laulnud kooli üritustel koos „rokkbändiga" (*naerab*). Ma ei mõelnud kunagi, et hakkan laulma või muusikat tegema. Mu vanaema oli oma nooruses väga ilusa häälega laulja, nii et harjutan nüüd peaaegu iga päev, et tema tasemele lähemale jõuda. Praegu inspireerib mind sama muusika, mis meeldis mulle 13-aastaselt: *metal*, *emocore*, *witch house* jne. Näiteks kuulan System of a Downi ja naudin seda ikka, nagu kuuleksin seda esimest korda.

Pane kõrv peale:
soundcloud.com/alienbody

Te kirjutasite enne sõja algust loo „Мрія" (ee „unistus"). Nimi, mida kannab ka ukrainlaste Antonov An-225, maailma suurim lennuk, mis Venemaa kallaletungi alguses hävis. Mainisite, et selle loo sõnad ennustasid põhimõtteliselt tulevikku. Mis oli algne sõnum, mida tahtsite looga edastada?
A.G.: See on tõsi, kuid tulevikku ei ennustanud ainult „Мрія". Olime šokeeritud, et peaaegu kõigi meie lugude lüürikas on midagi selle kohta, mis praegu toimub, eriti palas „Beautiful World". See räägib kohati sõjast Ukrainas, kuid lõime selle peaaegu kaks aastat tagasi. Võib-olla on asi selles, et ma olen pärit Donbassist, kus sõda algas kaheksa aasta eest, niisiis see võib seletada, kuidas see lugu meieni tuli.

Te olete töötanud ka albumi kallal. Millal seda kuulda saab?
B.K.: Jaa, oleme lõpetamas oma debüüt-minialbumit. Veel viimane lihv ja saamegi seda kõigiga jagada.

Mida te Mägede Häälelt ootate ja mida teilt oodata võib?
B.K.: Ma nägin, et see toimub lahedas asukohas looduse keskel ja mulle väga meeldivad sellised paigad. Loodan näha huvitavaid inimesi ja nendega aega veeta. Tahame luua oma etteasteks omamoodi metsanümfide muinasjutuatmosfääri, pisut druiiidide vaibi ja nii.
A.G.: Ma ei oota midagi, tahaksin lihtsalt sukelduda ümbritseva looduse atmosfääri.

Bohdan, alates sellest, kui sõda algas, oled sa kogunud oma leibeli kogumike, mikside ja ürituste kaudu Ukrainale annetusi. Kuidas see läinud on? Mis on sinu arvates olulisim viis, kuidas Ukrainat aidata ja tagada, et me ei unustaks, et see sõda kestab veel?
B.K.: Väikse plaadifirma kohta kogusime palju raha, et aidata Ukraina kaitsjaid. Me hindame tõesti igasugust abi, mida me inimestelt üle kogu maailma saame. Ma arvan, et parim viis Ukrainat aidata on meeles pidada, et kolmas maailmasõda juba käib ja kui maailm Ukraina unustab, nagu juhtus Süüriaga, kasvab Venemaa kurjus veel suuremaks. Me peame selle kurjusega võitlemiseks jõud ühendama nagu „Sõrmuste isandas" ja me võidame kindlasti.

TÕUKEJÕUD

ARTUR LÄÄTS

„Tõukejõud" on rubriik, mis tutvustab inimesi, kes tegutsevad muusikaga seotud elualadel, kuid ise lavalaudadele ei satu. Seekord selgitab Artur Lääts, kes on ka poole kohaga DJ, mida kujutab endast töö ööklubi HALL booker'i ja programmijuhina.

Foto: Joanar Nikker

Sa alustasid DJna. Kuidas sai *book*'imisest su igapäevatöö ja kas need kaks ametit käivadki peaasjalikult käsikäes?
Mu hea sõber Hugo Mesi oli HALLi programmijuht ja küsis, kas oleksin huvitatud temalt selle töö ülevõtmisest. Kuna olin tegelenud juba peosarja MÜRK algusajast DJnduse kõrvalt ka *booking*'utega, tundus see loomulik üleminek. Minu missioon on olnud alati eesti *techno*-maastikku tugevdada ja seda ma DJ ja programmijuhina teha proovingi.

Mis ülesandeid su töö hõlmab?
Programmijuhtimine ja *booker*'i-töö on natuke erinevad asjad. Viimane hõlmab artistide ja nende agentuuridega suhte loomist ja hoidmist, lõputuid WhatsAppi vestlusi, lepinguid ja e-kirjadele vastamist. Edasine on juba artisti logistika ja majutus. Programmitöö nõuab jällegi, et klubil oleks oma stiil, kõla ja originaalsus. Programmihaldus on palju keerulisem kui *booker*'i-töö. Sa pead mõistma, milline kõla, DJ või korraldaja sobib HALLi visiooniga kokku. Peab jälgima, et liiga palju samu asju ei korduks, pidevalt kohalike skeene inimestega arutama ja pakkuma neile korraldamisvõimalusi. Samal ajal on vaja organiseerida HALLi majaüritusi ja leida artiste, keda siia kutsuda.

Mille põhjal sa tavaliselt artiste mängima kutsud?
Kõige olulisem on see, kuidas DJ suudab domineerida tantsupõrandat. Kui leian artisti, kelle nime ma pole varem kohanud, siis uurin tema tausta, sette ja proovin aru saada, milline DJ ta on. Praegu on tekkinud mingi veider trend, kus paljud *techno*-DJd on hakanud mängima 90ndate *pop dance*'i lugusid, mida sai kunagi osta CDl Statoili bensukast. Ma kutsun neid *junk-food*-DJdeks ja proovin selliseid *booking*'uid vältida.

Hindan pigem artiste, kellel on enda stiil ja kes ei hüppa kogu aeg uue *hype train*'i peale. Hea DJ on see, kes mängib muusikat, mida sa tahad kuulata, aga parimad DJd mängivad muusikat, mida sa ei teadnud, et sa tahad kuulata. Palju soovitusi tuleb ka meie nn HALLi pere seest. Üht suurimat rolli mängib artisti iseloom. Mõne artisti ja HALLi vahel on tekkinud väga soe side ja sõprus ning neid kutsume alati tagasi. Mõnus on näha, kui välisesineja juba tunneb tantsupõrandat ja suudab viia rahva erakordsele rännakule.

HALL on oluline kasvulava ka noortele alustavatele DJdele ja produtsentidele. Kuidas sa tavaliselt otsustad, kes mängida saab, ja kuidas neid inimesi leiad?
HALLis on mitu platvormi, kus noored DJd saavad enda muusikakarjääri alustada. Kuna tehniline pool on tänapäeval nii lihtsaks tehtud, on kõige olulisem muusikavalik.

Tihtipeale alustavad nooremad DJd mängimist meie suveõues Suvilas ja teise korruse Mesilas, kus on väiksem helisüsteem ja tantsupõrand. Enamikul noortel DJdel on ka mingi varasem kogemus *underground*-pidudelt. Sealt edasi jõuavad paljud ka HALLi. Neid, kes alustavad täiesti nullist, on vähe. Tihti mängivad nad peol esimesena ja neil on üks tähtsaimaid rolle üldse: sättida paika õhtu atmosfäär.

Pakkumisi tuleb palju, aga kui noor DJ saadab mulle enda miksi ja palub, et kuula, siis sellest tihti ei piisa. See peab olema tõesti nii vägev, et ma ei tuvasta enamikku lugusid ja see tekitab mulle peotuju.

Mis on selle töö negatiivsed küljed?
Võib-olla see, et tööl pole kindlaid kellaaegasid ja võib juhtuda, et oled 24/7 töölainel, kui endale mingeid piire ei sea.

Küsis **Mariliis Mõttus**

Foto: press

VIHJE

Kuni 14. augustini saab Narva kunstiresidentuuris kogeda soome kunstniku Jaakko Autio heliinstallatsiooni „Piiril", mis valmis koostöös 40 soome, eesti ja eesti-vene koorilauljaga. „Piiril" mõtiskleb küsimuse „kes ma olen?" üle maailmas, mis on täis piire ja takistusi, ning kasutab sealjuures soomlaste ja eestlaste ühise viisiga rahvushümne. Alates septembrist saab teost näha Kogo galeriis Tartus. Vaata lisaks: *nart.ee*

■■■■■
Kuulas Anita Maasalu

JANNO TRUMP CLARITY ENSEMBLE – UP NORTH

(2022)

Bassist Janno Trump on näidanud end mööndunud aastatel mitmekülgse ja andeka loojana, kelle kohalolu siinsel džässiskeenel naljalt märkamata ei jää. Tema värskeima projekti Janno Trump Clarity Ensemble'i muusikat on iseloomustatud debüütalbumi tutvustuses kui selget ja vahetut, kus autori mõtted jõuavad kuulajani „võimalikult akustilisel ja naturaalsel moel". Kõnealuse plaadi materjal valmis Trumbil õpingute ajal Hollandis ja tahes-tahtmata mõjub nii mõnigi lugu kui kibemagus koduigatsus – olgu siis tegu instrumentaalpaladega või Maian Kärmase sõnadele kirjutatud looga „City Romance", kus teeb kaasa rootsi laulja Viktoria Tolstoy.

Nagu viitab ka albumi pealkiri „Up North", on plaadil kõlavad teosed kantud põhjamaisest kargusest. Õrnust ja lüürilisust lisab klaveritriole (Joel Remmel – klaver, Janno Trump – bass, Ramuel Tafenau – trummid) keelpillikvartett (Linda-Anette Verte – viiul, Mari-Katrina Suss – viiul, Ann Mäekivi – vioola, Andreas Lend – tšello), kelle muusikaline materjal on justkui pehme padi rütmigrupile. Viimane peaks omakorda panema puusa nõtkuma nii innukal džässisõbral kui ka teistlaadi muusika austajal. Tekib paeluv dialoog bändi ja kvarteti vahel, milles leidub teineteisemõistmist, aga ka eriarvamusi.

Albumi seob tervikuks Joel Remmeli tundlik klaverimäng. Seda näiteks palas „Lighthouse", kus klaver loob minimalistliku alusfooni, aga ka tõsisemas ja poeetilisemas loos „Reflections", kus Remmel astub solistirolli ja saab näidata endale iseloomulikku tehnilist voolavust. Võib julgelt väita, et Janno Trump Clarity Ensemble on leidnud balansi akadeemilise tasakaalukuse, kaasahaarava tantsulisuse ja mõtliku lüürilisuse vahel.

LONITSEERA – TAPEET

(2022)

■■■■■
Kuulas Eliisabet Raju

„Alguses oli klaver, pärast oli luule. Või vahet polegi," tutvustab end Lonitseera, laulja-laulukirjutaja projektist välja kasvanud ansambel, kes on jõudnud kuulajateni oma debüütalbumiga „Tapeet".

Lonicera xylosteum ehk harilik kuslapuu on kuslapuuliste sugukonda kuuluv heitleheline põõsas. Nagu nimigi viitab, on bändi suu, sõrmed ja aju Kaisa Kuslapuu. Temaga liitunud koosluses musitseerivad veel Katariina Tirmaste flöödil, Mart Nõmm kontrabassil, Tõnis Kirsipu löökpillidel ja Kristin Kaha taustavokaalina. Bändi algusaega jäävad saatma minoorsed koroonakõlad, ent kolme tegutsemisaasta kokkuvõtteks on formeerunud ahjusoojadeks vinüülideks ja CD-deks 11 muusikapala.

Protestiks tapeedimuusika vastu, mida emakeelse alternatiivse popmuusika maaletooja ei viljele, on pundi esikteos ehtinud end nimega „Tapeet". Albumi singulaarsust ei rõhuta ainult isiklik ja terav lüürika, vaid kavalad sõnamängud ja viited tuntud helitöödele. Parim näide sellest on „Vähkren retuusides", kus laulu lõpusekundeid jääb saatma „Kaelakee hääle" viis, milles merevaht muutub aga mannavahuks ning pärlikee karupüksteks.

„Nikolai" taha on Lonitseera peitnud jutuka romantiku endas, kuid kui peatuda pikemalt selliste lugude juures nagu „Taara avita", „Ressurss" ja „Mulle ei meeldi meri", avaldub eelkõige Kaisa tekstide ülitundlik sotsiaalne taju ning oskus käsitleda empaatiliselt ühiskondlikke kismasid. Intelligentselt huumoriküllase pajatuse saatel kinnistub neuronite ühendustesse (anatoomiliselt) korrektne sidrunhappe nomenklatuurne valem (2-hüdroksüpropaan-1,2,3-trikarboksüülhape) ja ülemeeliku punkti panevad albumile vahetud lõputekstid, mis oma naturaalsuses muudavad edasiantava loo täiuslikuks.

■■■□□
Kuulas Mihkel Braun

MEISTERJAAN – MILLEST MÕTLEB VAIKIJA

(2022)

Meisterjaani uusima helikandja keskmes on püüd liita senine mitmekülgne, episooditi muutuva iseloomuga looming kokkukõlavaks tervikuks.

Vaikija mõtteid kuulates selgub, et need on varasemast rahulikumad. Mõningasest mahenemisest hoolimata on need aga jätkuvalt äratuntavalt Meisterjaani omad. Vanad sõbrad parmupill ja süntesaator figureerivad endiselt, ehkki malbemalt ja uueks juhtinstrumendiks oleva kitarri seltskonnas. Selle uue stiili silmapaistvaimaks pärliks on Anna Kaneelina sulnile taustavokaalile toetuv elektrooniline „Puukoore laul". Etnot kiirgab šamanistlikult nõiduslik „Tont-Jaak", mille refrääniossa eksinud kerglane kitarrilik riff on loo terviktunnetusega kahetsusväärses dissonantsis. Mõneti sarnane sünkjas vaimsus avaldub ühtlasemalt „Härra Huu" vormimisel kasutet *techno*-tehnikates, kusjuures pealkiri, mis häältdub kui „rrrahu", süvendab kihvtilt loo tontlikkust.

Albumil leidub ka uusversioone mõnest vanemast loost, millega autor oma sõnutsi toona lõpuni rahul ei olnud. Jääb mulje, et nood palad siiski ei vajanudki uutmist-parandamist: meditatiivse laadiga kulgeva loo „See pilk" versioonile 2.0 ei ole iseseisvalt küll otseselt midagi ette heita, aga kui kõrvutada seda eelkäijaga albumilt „Tüdrukud, elekter ja tuul", paistab eelmise, süntiderohkema variandi jõulisem helikeel intrigeerivam ja vitaalsem.

Kitarridominantsiga paladest on eminentne ka „Telgimärkmed", mille karedad taustanoodid sobiks saatma vesternikaadreid ratsanikest Metsiku Lääne kõnnumaadel. Helipaleti uutest toonidest üllatavaim on helgeloomuline ja kerge huumorivõnkega maitsestatud „Maapoisi taskupõhja pudi". Pisut samasse nišši (orelipoisi-*core*?) tikub ka „Normaalsete inimeste klubi".

Ehkki meistri mõtete hulgas leidub põnevat, hargnevad need üldpildis vististi liiga erinevates suundades. See on mõistetav, sest senise ekstsentrilisuse ja isikupärase etno-*techno* „kodustamine" ongi keerukas.

■■■■■
suurepärane

■■■■□
väga hea

■■■□□
hea

■■□□□
mittemidagiütlev

■□□□□
halb

SAN HANI – MEMO

(2022)

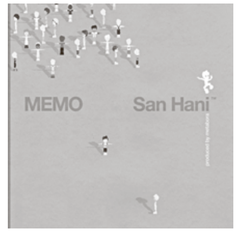

■■■■□
Kuulas Mihkel Noot

PC Musicust oled kuulnud? Ehk tead, millisena presenteerivad end selle leibeli artistid, kuidas kõlab nende muusika, mis on nende eetos? Kas sulle ütlevad midagi hüperpopp, veeb 2.0 esteetika ja pilveräpp? Kas Sophie „Ponyboy" on rets bänger?

San Hani ja produtsent Metabora koostöös valminud „Memo" justkui eeldaks, et oled eelnevaga vähemalt natuke kursis. Kuidas muidu mõista seda harjumatut kombinatsiooni metalse läikega trummidest, super ekstra süntidest ja moonutatud vokaalidega isesorti räpparist.

Tegelikult tasub teada vaid seda, et Hani esimene „päris" album on siiras oma eksperimentaalsuses, kõlades senisest kontsentreeritumalt nii produktsioonilt kui ka sisult. Hani abstraktsioonid ümbritsevast ajast ja ruumist on konkreetsed ning nendega on lihtne samastuda. „Millenial" kohtuvad hüperpopile iseloomulik piirideta olek ja sinisilmne optimism tuleviku ees („siin kõik on uus, see me millenia"); „Pöörasel" on Tallinn kaheks minutiks kõige ohtlikum koht maailmas („saad sisse Kolme Lõvi ees, see ongi see elu risttee"); „Draculat" kuulates oled kui Ryan Gosling „Ohtlikus sõidus", heliribaks Bizarro maailma versioon Whirl & Mayeri „Streets at Nightist".

Pooletunnine „Memo" möödub kiirelt ja lööb raskelt. Nagu plaadi nimest võib lugeda, on tegemist 21. sajandi kogemuse lühikese ja konkreetse vaatlusega, kus ülestimuleeritus põhjustab kurvameelsust ja lakkamatu innovatsiooni kiuste otsime tuge lihtsamatest aegadest.

PATUVABA BATOON SEE ÕÕNES ARGI-IDEOLOOGIA

Millal sattusid kokku süüme ja söögilaud, toit ja patustamine? Protestantlik häbistamine toidukultuuris on üllatavalt ilmne isegi riikides, kus religioon ei ole igapäevaelus kuigi nähtaval kohal (sh Eestis). Miks kasutatakse toiduturunduses, iseäranis dieedikultuuris, enim just häbi- ja süütemaatikat ning miks see töötab?

Kirjutas **Johanna Rannik**, illustreeris **Johanna Ruukholm**

Ammutan parajasti sotsiaalmeediast oma igatunnist serotoniini, kui algoritm arvab, et olen hea klient „patuvabale" batoonile. See pole esimene kord, aga see ärritab iga korraga üha rohkem. Tuim tülpimus stiilis oeh-

Hommikusaadetes, mis on suunatud peaasjalikult naistele, reklaamitakse iga nädal toidulisandeid, pulbreid, „kalorisõbralikku" toitumist.

jälle-selline-reklaam-nojah on kasvanud agressiooniga segatud meeleheiteks (jooga pole seni aidanud). Õnneks ei ole minul isiklikult minevikus söömishäireid esinenud, küll aga on väga palju neid, kellel on – see spekter on laiem ja hägusem, kui oskame arvata. Nemad on üpris tõenäoliselt ka tolle batoonifirma arva-

Piiramise ja süüme aseained ei ole mitte hoolimatus ja minnalaskmine, vaid empaatia enese vastu ja luba näha pooltoone.

tes sihtgrupp, klientuur. Proovin mõista, mis reaktsiooni ma ideaalis väljendama peaksin. Kergendus (lõpuks ometi toit, mida tohib süüa!)? Elevus võimalusest astuda ideelisse puhastustulle?

Paradoksaalsel moel tekitavad „patuvabad" toidud veel enam süümet, mille käevangus on omakorda ärevus. Patuvabadus viitab toidu erandlikkusele ja kõik muu on sellest tõukuvalt patune, *ergo* mina olen patune (välja arvatud seda konkreetset armuandi tarbides). Tõenäoliselt on okas minu jaoks just siin – neutraalseid sõnu ja tundeid on raske leida, kui ärevust otsekui sunnitakse peale hoolimata sellest, kui tahes palju sa sellega tegeled. On vaimselt ja(!) füüsiliselt väsitav olla kesk infomüra, mis nõuab pidevat vastuvaidlemist kahjulikule ideoloogiale. Kas ma peaksin tundma süümet? Kas ma olen tõesti patune? Kas see batoon kustutab mu võlad?

Süümet ja ärevust tunneb sotsiaalse närviga inimene muidugi niigi – maailm põleb (olgugi et Nestlél on nüüd vegantoidud) ja see pole hüperbool. Halvad uudised on teadupärast huvitavamad ja algoritm jagab lisaks nendele batoonidele meeleldi infot ka iga valdkonna eetikamurede kohta – et kõik baasid oleksid kaetud. Ajal, mil meie teadlikkus on tänuväärselt üha parem näiteks seoses kahjulike suurtööstustega, on kehakuvandi pärast muretsema kutsuv dieeditööstus veidi labanegi. Kui need salatid, imekoogid ja proteiinikamakad tõepoolest ka maailma pärast muretseja südamevalu leevendaksid, annaks neid isegi proovida.

Kuna toidu-, tervise- ja dieeditööstuse arvates on lahutamatu osa igapäevaelust nii toiduga patustamine kui ka sellele järgnev süüme (ehk enese karistamine, kuna kas enesepiiramine või naudinguvajadus on viinud „keelatud" toiduni), pole lahenduseks mitte toidu ja patu vahelise seose lahtiharutamine, vaid „patuvaba toit" – hurraa! Imekombel pole kriitiline üldsus veel „patuse" ja „patuvaba" toidu temaatikani jõudnud. Üllatavalt vähe on juttu tervisebuumi, obsessiivse kaalujälgimise ja *gymlad*'induse pahupooltest, eriti toitumishäirete laiaulatuslikkusest.

Hommikusaadetes, mis on suunatud peaasjalikult naistele („Hooaeg", „Buduaar" ja eriti puust-ette-ja-punaseks „Naistesaade"), reklaamitakse iga nädal toidulisandeid, pulbreid, „kalorisõbralikku" toitumist. Põhjusi, miks taolist pseudoreligiooni müüakse just naistele, on mõistagi lademeis ning see nõuab kindlasti omaette käsitlusi (mida õnneks juba ka on omajagu, ehkki teema ise end ilmselt ja kahjuks niipea ei ammenda). Olgugi et suuremat arutelu tervise- ja dieeditööstuse teemadel peavoolumeedias veel ei toimu, ei tähenda see, et probleemi poleks. MTÜ Peaasjad sedastab, et buliimia sümptomeid, sh söödud toidu tahtlik väljaoksendamine ja söömissööstud, esines korraldatud uuringu põhjal 40 protsendil ülikoolis õppivatest noortest naistest. Siin artiklis käsitlen mainitud probleemide alget ehk toitude – ning seeläbi iseenda ja oma tegude-otsuste – sildistamist heaks ja halvaks.

ENESEARMASTUSE VÄLJATEENIMINE

Jah, võiks öelda, et patu ja süüme puhul on tegu üksnes ühe subkultuuri (kui tohin religiooni kohta nii öelda) sõnavara ülekandmisega teise, argisemasse. Selles poleks iseenesest midagi tavatut. Küll aga mõjub patu populariseerimine igapäevases toiduga seotud leksikas üllatavalt, ehk kohatunagi. Lüües otsingumootorisse sõna „patustamine", on esilehel pea eranditult just toiduga patustamise nõuanded, sealhulgas lausa graafik, mille järgi eeskujulikult pattu teha[1]. Kas patunarratiiv on ilmalikustuva ühiskonna järelmõju ja tagajärg? Otsekui inimese põhiolemuses oleks vajadus tunda, et tal on vaja siduda millegagi oma väärtus ja headus; et tal on alati millegi poole püüelda. Tunnen, et just see pool on seni toitumisdiskursuses puutumata jäänud, ehkki potentsiaalselt võib see pakkuda kellelegi väljapääsu mürgisest suhtest toiduga.

Üks dieedikultuuri kriitikutest ja intuitiivse toitumise tänuväärsetest eestvedajatest (ja minu suurtest eeskujudest) on toitumisnõustaja ja -teadlane **Britta Talumaa**. „Me unustame, et toitumise puhul mängib olulist rolli ka vaimne pool. Puhas, must, räpane, häbiväärne, kahjulik, raviv, täiuslik või mis veel – kas need on omadused, mida me tahame oma toidule ja toiduelamustele anda? Need sildid eiravad seda, kui muutuv ja kompleksne meie toidulaud olla võib," kirjutab Talumaa.[2] Teisisõnu, mustvalge absolutism ja toitude kategoriseerimine üheks või teiseks, s.t heaks või halvaks (ehk tihtilugu „patuseks"), toob endaga peale maailmapildi ahendamise kaasa ka kitsama mõtteviisi iseenda väärtusruumis. Lisaks ebatervele suhtele toidu ja tervisega pisendatakse iseennast tasandile, kus (enese)armastuse peab välja teenima – inimesse koonduvad nii püüdlik viieline kui ka range ja halastamatu autoriteet. Tekib olukord, kus eluviis mitte ei võimesta ega arenda, vaid pärsib. Piiramise ja süüme aseained ei ole mitte hoolimatus ja minnalaskmine (nagu tihtilugu arvatakse), vaid empaatia enese vastu ja luba näha pooltoone.

Foto: Ecenur Yalçın

Johanna Rannik armastab pikki lauseid, liitsõnamoodustisi ja idealistlikke ideid. Muu identiteet on menetlemisel.

Pandeemia andis tõuke sisekaemusele ja tõi holistilise, aeglase elustiili n-ö tavainimese elutuppa. Selle elustiili tuumaks on teadlikkus, sh toidu kontekstis. Ajastul, kus domineerib visuaalmeedia, on mõnikord keeruline aktsepteerida ja armastada elustiili ja harjumusi, mis on kasulikud, kuid pole hommikust õhtuni esteetiliselt ilusad (viitan siin nt elustiilitrendile „that girl", mille keskmes on oma elu romantiseerimine, pidev produktiivsus ja rohelised smuutid ning mida on süüdistatud mh kindla (kõhna) kehatüübi vaikimisi propageerimises).

Küll aga on aeglane eluviis potentsiaalselt elumuutev ja tänuväärne pidur just taolisele ühiskondlikule jooksulindile. Enese kuulamine – ausalt ja hinnanguteta – võib viia murranguni nii vaimse kui ka füüsilise tervise vallas, mis aitab omakorda langetada suuremaid ja väiksemaid otsuseid, mida tuleb päeva jooksul paratamatult vastu võtta. Teadlikkus on iseäranis kasulik negatiivsete sundmõtete puhul – harva on enesekiitus sama intensiivne kui enesesüüdistus ning tihti ei märgatagi, et „õige" elustiili rakud on juba osa harjumuste pagasist. Aeglane elustiil *võiks* olla meeletult võimas ühiskondlik liikumine. Kuniks selle elustiili keskmes troonivad aga ilusa elu esteetika tugisammastena kõigest üks kindel toitumine, kehatüüp ja elustiil, ei asu holistiline eluviis praktikas oma ideede tasandil.

RIKUTUD JA KAOTATUD ELUD

Kuidas on aga patt jõudnud kirikuseinte vahelt toidulauale? Miks näivad reklaamipsühholoogias ja dieedikultuuris töötavat just süümetematika, patustamishirm ja salamõnu? Kas patt on tõesti vältimatu osa meie elust ning – hoolimata läänelikust neoliberalistlikust ühiskonnast – vähem valikuline kui religioon ise? Poliitikamagistrandi ja teoloogiaentusiasti **Laura Vilbiksi** sõnul on üheks ühenduslüliks enesekontroll. Religioonis väljendub see näiteks paastumises (ramadaan islamis, paastuaeg kristluses jne) ja munklusesnunluses ehk tegevustes, mille keskmes on enda sisse pöördumine ja reflekteerimine. Religioonis on selle kõige eesmärgiks jumalale pühendumine, temaga ühenduse leidmine. Dieedikultuuris on enesekontroll aga seotud egoismi ning välise heakskiiduga, mistap sama nähtus on pälvinud eri kontekstides vastupidise tähenduse ja jõu. „Üldiselt on süümel nii suur jõud, sest dieedikultuur omistab kõigile toitudele moraalse väärtuse: on head ja halvad toidud, süütunne on aga abivahend, mis aitab n-ö halbadest toitudest hoiduda," nendib Vilbiks.

Harva on enesekiitus sama intensiivne kui enesesüüdistus ning tihti ei märgatagi, et „õige" elustiili rakud on juba osa harjumuste pagasist.

Mida enam teemasse süüvida, seda rohkem hakkas valus mõttest, kuivõrd paljud seostavad toite millegi eos halvaga. Toitu, mis võib pakkuda lisaks keha toetamisele ja hoidmisele ka esteetilist naudingut ja kogukonnatunnet. Kuivõrd paljust jäetakse end ilma, kuna tuntakse pinget vastata ühiskondlikele ideaalidele – just see on alatihti tegelik ajend, mitte tervislikum eluviis, kuigi sisendame seda tihti nii teistele kui ka endale. Kuna patutoidukultuuriga ühes eksisteerib ka hedonismikultuur, võib sattuda vähese vaevaga mürgisesse ringi, kust leiab nii enese „premeerimise" kui ka sellele vahetult järgneva põletava süüme. „Patustamist" hakatakse seejärel lunastama, halvimal juhul end eri viisidel karistades. Meenub protestantlik kasinus – selleski on süüme olulisel kohal. Dieedikultuuri jüngrid on aga usuülesed. Liialdamata võib väita, et dieedikultuuril on võime elusid rikkuda, nii mõnigi kord ka kaotada.

Nii nagu feminismis ja rassialases diskursuses, nii peaks ka dieedikultuuri puhul sõnadele rohkem tähelepanu pöörama. Igal väljendil on tähendus ja tagajärg, igal sõnal on jõud. Nende mustrite lahtiharutamine ja neist lahtiütlemine on vaevaline, kuna tegu on sügava probleemiga, millest vabanemine on olemuslikult ebamugav – dieedikultuurile on eluliselt oluline, et see tõbi oleks püsiv ja pärilikki. Kui oled pärast jooksuringi endamisi automaatselt rõõmustanud, et nüüd võid endale midagi maitsvat lubada, tasub sellele tähelepanu pöörata, mõelda, kust taoline seos mõttemustreisse kolis, ja kaaluda tõsiselt üürilepingu lõpetamist.

[1] *Orgu, E. 2020. Toiduga patustamise graafik.* – erikorgu.ee, *05.02.*
[2] *Talumaa, B. Kus on piir hea ja halva valiku vahel?* – brittatalumaa.com.

Johanna Ruukholm on visuaalkunstnik, kelle töö varieerub veebilehtedest abstraktsete illustratsioonideni. Ta on osa disainiduost Jojo&me ning puhkehetkedel teeb savist lillekujulisi tarbeesemeid.

SÕRU SAUND

FESTIVALIPASSID,
PÄEVAPILETID,
PILETIKOMBOD,
GLÄMPING TELGID JA
FESTIVALIBUSSID
TALLINN-SÕRU-TALLINN
MÜÜGIL TICKETERIS

ERIKA DE CASIER
EXPAT (MYKKI BLANCO + SAM ACEVEDO)
LUKID
ZAHIR
MAN REI
FLUMEN
FAKE AREA CODE
KEETAI
KERSTEN KÕRGE TRIBUUT KAAREL VALTERILE
KIWANOID
PÜHA JOHANNES
SAN HANI & METABORA
SUSANNA RAIEND
TAPES
VRVRA
MANNA
FLORIAN WAHL
NEURONPHASE
DJ JULIUS
RAIN TOLK
KATJA ADRIKOVA
MYS-FAKEDJJJ
PAUL EMMET
DHARMADOOM
ERKI PRUUL BALEARIC POP-UP
ÖÖMAJA DJ-d

MUSCUT 10
BRYOZONE
CHILLERA
MLIN PATZ
NIKOLAIENKO
NIKOLAJEV

LIL PIDU
MARGIIELA
PRODIGYBOYS
SKUUBA
N8
$TRADA
LILL SLIM
COOL DJ PINBALL

HAIGLA PIDU
CALYPSO STEVE
MARGIE
JAN TOMSON
ATS LUIK
KRISTOPHER LUIGEND

INTERNET CAFE
POLLU77E
WHITE GLOSS
PAIGON BARD
UMZ

SMOKE BREAK
SOLECLINE
LAUREL 02
ALT 666
KIRJA

SPETSIAALID
JOHANNA TENSO (cumbia eri)
MART AVI (new jack swing eri)
RHYTHM DOCTOR (dubstep eri)
N8 (Travis Scott eri)
EIKI NESTOR (Rolling Stones 60 eri)
MADIS NESTOR (UK garage eri)
SANDER VARUSK (J Spaceman eri)
LIBRARY OF COSMIC TRACKS (Theo Parrish eri)

EESTI KULTUURKAPITAL
PÕHJALA
veriff
CÕBALT
VIDEAL

28.–30.07 SÕRU SADAM, HIIUMAA

Heiki mulluste Arvamusfestivalilt. Fotod: Henri-Kristian Kirsip, Meliirt Emmus, Kristofer Rõbin Kirsiste

12.–13. augustil on teadmisjanustel kodanikel jällegi põhjust Paidesse põrutada, kus toimub taas Arvamusfestival. Kahtlustada küll võib, et seekordsed jututeemad tulevad (veelgi) tõsisemad kui varasematel aastatel. Lähem teave: *arvamusfestival.ee*

01.07.

AUTOVABADUSE PUIESTEE

Olgu selle Riia tänavaga, kuidas on, Autovabaduse puiestee tuleb Tartu südalinna selgi aastal. Nii saab Vabaduse puiestee jõepoolsest osast alates 1. juulist taas atraktiivne avalik ruum ühes välimööbliga, nädalalõppudeks suletakse aga kogu puiestee, kus tegevust jätkub nii lastele kui ka täiskasvanutele. Kõige muu kõrval saab Autovabaduse puiesteel osa ühisrattatuurist, nautida tantsuõhtuid ja toiduturgu, aga muidugi toimub ka ohtralt kontserte – 1. juulil saabki juba kuulata Stefanit ja Justamenti, 16. juulil Rita Rayd, 23. juulil Horoskoopi ja Heidy Tammet… Aga see pole muidugi veel kõik. Rohkem infot: *tartu.ee/autovabadus*

Rita Ray. Foto: Renee Altrov

01.07.

ЛУНА (UA) HELITEHASES

Tallinlased saavad seada sammud 7. juulil kell 19 Helitehasesse (Madara 22a) heategevuslikule kontserdile, kuhu Damn.Loud Agency on kutsunud esinema 2015. aastal Kiievis sündinud ukraina alternatiivpopi koosluse ЛУНА, mida veab laulja Kristina Gerasimova ja mille muusikas kohtub siidine melanhoolia suurte klubibiitidega. Info ja piletid:
facebook.com/we.are.too.damn.loud

01.07.

LEX ON THE BEACH

Kohe suve alguses esitleb – suurejooneliselt, nagu neil kombeks – oma uut lühialbumit „Lex On The Beach" *funk*-souli kollektiiv Lexsoul Dancemachine. 1. juulil kell 19 randutakse esmalt Tallinna kruiisiterminali, kus laval saab näha lisaks päevakangelastele värvikaid külalisesinejaid. Pärast „ametlikumat" osa siirdutakse kella 23 paiku juba edasi äftekale klubisse LAEV, kus pidutsetakse varaste hommikutundideni. Pileti- jm info:
facebook.com/lexsouldancemachine

07.07.

HOLY MOTORS + THE SATONES

7. juulil kappab kauboi-unelmapoppi viljelev Holy Motors otse imaginaarsetest Ameerika preeriatest üle pika aja taas Tartusse Genialistide Klubi lavalaudadele, kus neile sekundeerib sealtsamast Tartust *garage psych power trio* The Satones, kes lubavad omakorda saali põrguks kütta! Hilisematel tundidel puldis DJ Air Horse One ning DJ-duo Dick Sandwich & Wrong Hotel. Uuri asja: *genklubi.ee*

09.07.

TANTSIDA ÄREVUST

TalTechi T-Teater ja Filmiklubi esitlevad 9. juulil kell 18 Kinos Artis tantsufilmi „See, mida me ei näe". TalTechi loomekollektiivid avavad filmis tantsulis-muusikaliselt kõikehõlmava ärevuse varjulist maailma. Linateos on valminud koos tunnustatud koreograafi Kristjan Rohiojaga. Lisaks linastusele toimub esitluspäeval avalik ja avatud arutelu, kus vesteldakse nii võtete telgitagustest kui ka ärevusega toimetulekust. Otsi sündmust:
facebook.com/TalTechiTudengiTeater

14.07.

VON KRAHLI IME

Kui õues on liiga palav (või vihmane), tuleb appi Von Krahli Kino, kus saab vaadata 14. juulil (ja veel ka 11. augustil) kell 20 Von Krahli Teatri „Tabamata imet". Selle 2006. aasta filmi režissöörid Arbo Tammiksaar, Jaak Kilmi, Rainer Sarnet, Andres Maimik, Marko Raat ja Marianne Kõrver otsustasid sukelduda filosoofilis-visuaalselt eesti näitekirjanduse tumedasse tiiki, võttes ette Eduard Vilde samanimelise teose. Ainus tingimus režissööridele oli kinnipidamine loo moraalist. Pilk peale: *vonkrahl.ee*

17.07.

PEIPSI RÄÄBIST, MÕTELGE

Aga ainult toas passida kaunis Eestimaa suves pole muidugi ka mõtet. Miks mitte minna 17. juulil hoopis Peipsi äärde Kasepää tänavkülla, kus toimub IV Räätsisefestival. Tegevust jätkub nii laululavale, tänavale kui ka staadionile. Päeva peategelane on muidugi rääbis, aga talle sekundeerivad teisedki kohalikud kalad ja maitsed – nii kaasaostmiseks kui ka kohapeal nautimiseks. Nõuta infot Facebooki sündmusest „Räätsisefestival 2022".

23.–24.07.

VAATA LAMBAGA TÕTT

Toast välja kutsub ka igasuvine avatud talude päev, kui paljud talud üle kogu Eestimaa avavad oma väravad ja kutsuvad külla. See on muidugi ka parim võimalus näha, kuidas kasvab kodumaine toit, mida kujutab endast üks tänapäevane talupidamine või põllumajandusettevõte ning kui mitmekesine on maaelu. Hea õnne korral avaneb võimalus vaadata lambaga tõtt või istuda kombainirooli. Avatud talude põhipäev on pühapäev, 24. juuli, aga omajagu talusid on laiendanud küllakutse terveks nädalavahetuseks. Kaart, nimekiri registreeritud taludest jm: *avatudtalud.ee*

2020. aasta avatud talude päeva staarid. Foto: Andres Kärssin

23.07.

RAKVERRE *FUNK*'IMA

23. juulil teist korda toimuval Rakvere Funkfestil astub Vallimäel peaesinejana üles islandi eurolaulik Daði Freyr, lisaks näeme sedakorda kompaktsel ühepäevafestivalil kohalikke tegijaid – oma erilise *funk*-programmi paneb kokku superstaar Alika Milova, mõistagi ei puudu ka skeene kohalik tippedendaja Siim Aimla Funk Band. Kogu teave esinejate, piletite, festivalibussi jm kohta: *funkfest.ee*

KUNST

KARLSONI LEMMIKUD

Kuni 24. septembrini on Viljandi Muuseumis avatud skulptor Edith Karlsoni näitus „Lemmikud", mis tõlgendab museaale kunstniku pilgu läbi ehk näitusel olevad Karlsoni skulptuurid põhinevad muuseumi koguhoidjate kirjeldustel nende lemmikobjektidest muuseumi kogudes. Väljapanek kuulub sarja „Kunstnikud kogudes", mis viib kokku nüüdiskultuuriväljal tegutsevad loovisikud ja väikemuuseumid üle Eesti. Viljandi Muuseumi kogudega tutvumiseks viibis Edith Karlson seal 2021. aastal kaks nädalat residentuuris.
Vaata: *muuseum.viljandimaa.ee*

Edith Karlson objektil. Foto: Viljandi Muuseum

ARHITEKTUUR

EHITUS + KUNST

EKA arhitektuuriosakonna ajakirja Ehituskunst uus number – alapealkirjaga „Väikelinnad: mittekasvavad" – on ilmunud ja ootab lugejaid. Kuuldavasti on lõviosa Eesti linnadest juba pikemat aega kahanemas või siis vähemasti… mitte kasvamas. Arhitektid satuvad neisse kohtadesse aga pigem harva. Nii võtavad Ehituskunsti 320 leheküljel kõnealuse teema luubi alla arvukad ja vägagi väärikad asjatundjad. Peatoimetaja on Eik Hermann, illustraator Ulla Alla. Info: *artun.ee*

NÄITUS

18 × 365 KROONLEHTE

Saaremaal Triigi sadamas on Triigi Filharmoonia avanud selgi suvel heategevusliku näituse, sedakorda fookusega autismil ja loovusel, ning kutsub annetustega toetama autistlike noorte hooldust ja huvitegevust. „Martin ja 6574,5 kroonlehte" on andeka autistliku noormehe Martin Kiisi lillemaalide näitus. 6570 = 18 × 365. See on päevade arv täiskasvanuks saamiseni – pärast kooliea lõppu on noortele tegevust ja peredele riiklikke toetusi leida üsna keeruline. Detailid ja toetamisvõimalused: *facebook.com/TriigiFilharmoonia*

Shiftworks esitleb:

ISLANDI KLUBIMUUSIKA IME

GUS GUS

PÜHAPÄEV, 21. AUGUST
TALLINN, CLUB HALL

Uksed 19.00

SHIFTWORKS

HALL

PILETILEVI.EE